

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

RUSYA'NIN YAKIN ÇEVRE (ORTA ASYA) POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LÜTFİYE BAŞAYVAZ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. YELDA HATİCE ONGUN

ANKARA

2019

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ABD

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

RUSYA'NIN YAKIN ÇEVRE (ORTA ASYA) POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LÜTFİYE BAŞAYVAZ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. YELDA HATİCE ONGUN

ANKARA

2019

KABUL VE ONAY

Lütfiye BAŞAYVAZ tarafından hazırlanan "Rusya'nın Yakın Çevre (Orta Asya) Politikası" başlıklı bu çalışma, 29/08/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Cem KARADELİ -Başkan

Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN- Danışman

Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN- Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Alaattin PARLAKKILIÇ
Enstitü Müdür V.

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

† Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

29.08.2019

Lütfiye BAŞAYVAZ

ÖZET

BAŞAYVAZ, Lütfiye. Rusya'nın Yakın Çevre (Orta Asya) Politikası, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Bu çalışmanın amacı, Rusya'nın Orta Asya politikasının temel karakteristiklerini analiz etmektir. Orta Asya bölgesi ve buradaki ülkelere ilişkin olarak Rusya hükümetinin izlediği politikalar ele alınırken, söz konusu politikaların oluşumuna etki eden faktörler ile Rusya ve bölge ülkeleri arasındaki ilişkilere yansıyan temel eğilimler de incelenmeye çalışılmıştır. Konunun tarihsel perspektiften incelenmesi, aynı zamanda SSCB dönemi sürecinin de ele alınmasını gerektirmiştir. Orta Asya bölgesinin, Rusya için Soğuk Savaş sonrası dönemde bile hayati çıkarları arasında yer almaya devam etmesi ve Putin'in iktidara gelişi gibi itici güçlerle bu politikanın yeni bir hız kazanışı çalışmanın önemli boyutlarını teşkil etmektedir.

Orta Asya coğrafyasının stratejik ve ekonomik açıdan önemli olması nedeniyle, Rusya'nın Orta Asya'ya nüfuz etme çabalarını sürdürdüğü görülmektedir. Çalışmada Rusya'nın, Sovyetlerin dağılmasından sonraki dönemlerdeki Orta Asya politikaları ele alınıp analiz edilerek gelecek için öngörülerde bulunulmaya çalışılacaktır. Bunun için Rusya Federasyonu ve bölge ülkeleri arasındaki siyasi, askeri, sosyo-ekonomik alanlardaki ilişkiler tahlil edilmiştir. Ayrıca Rusya Federasyonu'nun Orta Asya bölgesinde varlığını koruyabilmek için ABD, Çin, AB ve Türkiye gibi diğer güçlerle nasıl bir rekabet içine girdiği araştırılmaktadır.

Çalışmanın "Sonuç" kısmında da görüleceği gibi, Rusya'nın Orta Asya için, Çarlık döneminde beslemeye başladığı ilgi hala varlığını korumaktadır. Bölgede ABD, Çin, AB, Türkiye gibi büyük güçlerin seslerinin de işitilir olmasına rağmen Rusya, benzerlik ve yakınlık ile bu coğrafyadaki etkinliğini devam ettirmeye çalışmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Jeopolitik, Rusya, Orta Asya, Yakın Çevre, SSCB, Dış Politika, Avrasyacılık.

ABSTRACT

BAŞAYVAZ, Lütfiye. Russia's Close Environment (Central Asia) Policy, Master Thesis, Ankara, 2019.

The aim of this study is to analyze the main characteristics of Russia's Central Asian policy. While addressing the policies of the Russian government regarding the Central Asian region and the countries in the region, the factors affecting the formation of these policies and the main trends reflected in the cooperation between Russia and the countries of the region were also examined. The study of the subject from the historical perspective also required the consideration of the period of the USSR and the period before. The fact that Central Asia continues to take its place among the vital interests of Russia even in the post-Cold War period and the impulses such as the Putin's coming to power constitute a significant dimension of this study.

Because of the strategic and economic importance of the Central Asian geography, it seems that Russia is continuing its efforts to penetrate Central Asia. In this study, it is tried to make predictions for the future by analyzing and analyzing the Central Asian policies of Russia after the disintegration of the Soviets. For this purpose, the relations between the Russian Federation and the countries of the region in the political, military and socio-economic areas were analyzed. In addition, in order to maintain the US presence in Central Asia, the Russian Federation, China is being explored how one enters into competition with other powers such as the EU and Turkey.

As can be seen in the "Conclusion" part of the study, the interest that Russia has begun to feed for Central Asia during the Tsardom period still exists. In the region the US, China, EU, although Turkey is also heard as the voice of great power, Russia is trying to maintain its influence in geography and similarities and proximity.

Key Words: Geopolitics, Russia, Central Asia, Near Environment, USSR, Foreign Policy, Eurasianism.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar VE ŞEKİLLER	vi
KISALTMALAR	vii
TEŞEKKÜR	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	5
YAKIN ÇEVRE POLİTİKASININ ANALİZİ	5
1.1 . DIŞ POLİTİKA VE ULUSAL ÇIKARLAR	5
1.2 . YAKIN ÇEVRE KAVRAMININ TANIMLANMASI	6
1.3 . YAKIN ÇEVRE VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ.....	8
1.4 . YAKIN ÇEVRE POLİTİKASININ TEORİK ARKAPLANI.....	9
BÖLÜM II	11
2. RUSYANIN DIŞ POLİTİKA JEOPOLİTİĞİ	11
2.1 . RUSYA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	11
2.2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN	16
2.3 . SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMA SÜRECİ	18
2.4. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN SONU	22
2.5 . RUS DIŞ POLİTİKASINDA ETKİLİ OLAN EKOLLER.....	22
2.5.1 . Atlantikçi (Batıcı) Ekol	23
2.5.2 . Avrasyacı Ekol	25
BÖLÜM 3	27
ORTA ASYANIN JEOPOLİTİĞİ	27
3.1. ORTA ASYA COĞRAFYASI VE ÜLKELERİ	27

3.1.1 . Kazakistan	27
3.1.2 . Kırgızistan	29
3.1.3 . Tacikistan	31
3.1.4 . Özbekistan.....	33
3.2 . ORTA ASYA’NIN JEOPOLİTİK ÖNEMİ.....	38
BÖLÜM 4.....	41
4 . RUSYANIN ORTA ASYA POLİTİKASI	41
4.1. DIŞ POLİTİKA DOKTRİNİ OLARAK YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI.....	41
4.2. RUS ASKERİ DOKTRİNİ	43
4.3. RUSYA’NIN YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI BAĞLAMINDA ORTA ASYA.....	44
4.4 . RUSYA İLE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNİN İLİŞKİLERİ	47
BÖLÜM 5.....	53
RUSYA’NIN ORTA ASYA POLİTİKASINI ETKİLEYEN GÜÇLER.....	53
5.1 . AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ.....	53
5.2 . AVRUPA BİRLİĞİ.....	55
5.3 . ÇİN.....	59
5.4 . TÜRKİYE	63
SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA	79

TABLolar VE ŞEKİLLER

Tablo 1. AB Geneli Ülkelerin Enerji Bağımlılık Oranları (2011-2015, %).....	57
Tablo 2. AB'nin Rusya'dan Birincil Enerji Kaynağı İthalatı (2005-2015, %).....	57
Tablo 3. Çin-Orta Asya Ülkeleri Ticaret Hacimleri 2016 (milyar, ABD Doları).....	62
Şekil 1: Avrupa'nın (AB 27) Doğalgaz İthalatına Bağımlılığı	58

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrasya Ekonomik Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AÖF	: Açık Öğretim Fakültesi
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler fakültesi
Any	: Anayasa
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
BDT	: Birleşik Devletler Topluluğu
BİLGESAM	: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Ortadoğu Projesi
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu
DİB	: Dış İşleri Bakanlığı
DTM	: Duşanbe Ticaret Müşavirliği
FSGS	: Federelnaya Slujbo Gasudarstvennoy Statistiki
G-7	: Gelişmiş Yedi Ülkeleri
İGEME	: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KATEV	: Kazak Türk Eğitim Vakfı

KASİAD	: Kocaeli Aktif sanayici ve İşadamları Derneği
KGAÖ	: Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
KİK	: Kırgızistan İstatistik Kurumu
KTO	: Konya Ticaret Odası
MNERK	: Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan Committe on Statistics
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NSCR	: National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic
PTT	: Posta Telefon Telgraf
SB	: Sovyetler Birliği
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Parti
SCRS	: The State Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics
SDE	: Stratejik Düşünce Enstitüsü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSCT	: State Statiscal Committee of Turkmenistan
SSY	: Steel Statistical Yearbook
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü
TACIS	: Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States
TASAM	: Turkish Asian Center for Strategic Studies
TETSİAD	: Türkiye Ev Tekstili Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı

TRACECA : Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru

TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TÜRKSOY : Türk Kùltür ve Sanatları Ortak Yönetimi

USAK : Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu

TEŞEKKÜR

Tez alıőmamım her aőamasında bana verdiği sonsuz destekleri için değerli danıőmanım Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN'a, çalıőmalarım esnasında ve her zaman yanımda olarak beni bu günlere getiren kıymetli anneme ve babama, kardeőlerime, çalışmam sırasında yardımcı olan tüm arkadaőlarıma ve hocalarıma teőekkürü bir borç bilirim.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik politikası ele alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde Rusya'nın bu bölgeye yönelik yaklaşımını şekillendiren, "Yakın Çevre" politikasının analizi yapılmıştır. Rusya'nın, "yakın çevre" politikası ayrıntılı şekilde ele alınıp incelenmiş, oluşum ve gelişme süreci analiz edilerek, bu politikayla ilgili geleceğe dönük öngörülerde bulunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Yakın Çevre Politikası'nın tarihi arka planına inilmiş, teorik çalışmalar yapılarak, Rusya'nın 1993'den beri yayınlamakta olduğu Dış Politika Konsepti, Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Askeri Doktrinleri incelenmiştir.

Rusya, Soğuk Savaş sonrası dönemde eski SSCB ülkelerinde özel çıkarları olduğunu vurgulamak, bu ülkeleri diğerlerinden ayırmak için jeopolitik anlamda "yakın çevre" kavramını kullanmayı tercih etmiştir. Rusya, 1993 yılında yakın çevre alanına yönelik politikasının temellerini içeren bir doktrini kabul etmiştir. Yeniden dünya gücü olabilmek için hayat sahası olarak gördüğü bu bölgede hegemonyasını kurmak için uğraş veren Rusya'nın, bunu gerçekleştirebilmek için yumuşak ve sert güç olarak birçok aracı kullandığı gözlenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Rusya'nın Jeopolitiği, dış politikası ve güvenlik anlayışı tarihsel süreç içerisinde ele alınmıştır. Bu bölümde Rusya'nın bölgesel dış politika anlayışında etkili olan güncel jeopolitik paradigmlar ve çeşitli teoriler ele alınmıştır. Ayrıca genel olarak Soğuk Savaş sonrası Rusya dış politikasına etki eden jeopolitik kuramlar hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Orta Asya coğrafyası, jeopolitiği ve ülkeleri incelenmiştir. Bölgenin tarihi ve stratejik önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Orta Asya Cumhuriyetleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Sovyetler Birliği zamanında Orta Asya bölgesi 5 devlet, yani Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinden ve Tacikistan'dan oluşmakta iken, Kazakistan'ın Sovyetlere karşı spesifik nedenlerden dolayı Orta Asya ülkelerinden sayılmamaktaydı. SSCB'den sonra bağımsız birer devlet olan Türki Cumhuriyetler (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan) dış politikalarında çeşitli devletlerle ilişki kurmaya çalışmışlardır. Rusya ise bölgede etkisini kaybetmemek ve daha da artırmak üzere politikalar uygulamaktadır. Rusya'nın uyguladığı politikalar sonucunda yakın gelecekte de bölgede ağırlığını hissettirmeye devam edeceği gözlenmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Rusya'nın Orta Asya politikası incelenmiştir. Rusya ve bölge ülkeleri arasındaki askeri, sosyo-ekonomik alanlardaki ilişkiler ve bu ilişkilerin bölge güvenliği üzerindeki etkisi incelenmiştir. Rusya'nın Post-Sovyet Orta Asya devletleriyle ilişkilerinin tarihsel arka planı ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Güncel jeopolitik ve jeoekonomik uluslararası ilişkiler yapısı içerisinde Rusya'nın yakın çevre politikası ve Orta Asya güvenliği analiz edilerek, tüm boyutlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sovyetler Birliği döneminden sonra kendisine uluslararası politikada yer bulmaya çalışan Rusya, politikasını öncelikle batıya ve sonra da “Yakın Çevre” olarak isimlendirdiği eski Sovyet ülkelerine çevirmiştir. Rusya'nın kendisini ispatlamak için batıda değil de kendisine daha yakın çevresinde etkili olması gerektiğini savunan “Yakın Çevre Doktrini”, yeni dış politikasının yolunu belirlemiştir. 1993'de açıklanmış ve 2000 de yenilenmiş olan Dış Politika Konsepti, yakın çevrenin ve Orta Asya'nın Rusya tarafından değerini göstermektedir. Dağılmadan sonra Orta Asya ile olan bağlantılarını sağlamlaştırma amacı hem ekonomi açısından hem de bölgede bir azınlık statüsünde bulunan Ruslar haklarını gözetmeyi görev edinen Rusya için öncelikli konulardan olmuştur. Kendi stratejik menfaatleri için Orta Asya'ya ulusal bir güvenlik sahası gözüyle bakan Rusya, diğer devletleri bölgeden uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Dolayısıyla Rusya yeni “Askeri Doktrin”le bölgedeki nüfuzunu kurumsallaştırmaya ve diğer ülkelerin bölgede etkin olmasını engellemeye çalışmaktadır.

Çalışmanın son bölümünde Rusya'nın Orta Asya politikasını etkileyen dış güçler ele alınmıştır. Son yıllarda “yakın çevrede” ABD, Türkiye, Çin, Avrupa Birliği gibi dış jeopolitik öznelerin etkinliğini aktif şekilde arttırdığı görülmektedir. Bu dış aktörlerin bölgesel siyasi süreçler üzerindeki etkisinin Rusya'nın çıkarları ile ciddi bir çatışma halinde olduğu görülmektedir. Bu bölümde uluslararası çıkar çatışmalarının bölgede güvenlik ve istikrarı nasıl etkilediği analiz edilmeye çalışılmıştır.

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ABD ve SSCB'nin liderliğindeki iki kutuplu sistem yerini bazı yazarlara göre tek, bazılarına göre ise çok kutuplu bir sisteme bıraktı.¹ Varşova Paktı'nın dağılmasıyla uluslararası sisteme yeni bağımsız devletler katılmıştı. İki süper güç arasında stratejik silahlarla yapılacak bir savaş korkusu, yerini bölgesel çatışmalara bıraktı. İdeolojik rekabetin yerini nüfuz alanlarını koruma ve genişletme mücadelesi aldı. Etnik, dinsel, milliyetçilik temelindeki talepler giderek daha fazla yaygınlaştı.

Sovyetler Birliği'nin varisi olan Rusya Federasyonu, başlangıçta önemli bir belirsizlik dönemi geçirdi. Bir anda vatandaşlarını, ordusunun önemli bir bölümünü, üslerini ve silahlarını egemenlik alanı dışında bulmuştu. Sovyetler'in birbirlerinin eksiklerini tamamlayan ve birbirine bağımlı cumhuriyetlerden oluşan ekonomik ve ticari alt yapının bir anda parçalandığı görüldü. Rusya kendisini yeni koşullara uydurmaya çalıştı. Ülke içinde, yönelim konusunda ciddi tartışmalar ortaya çıktı.² Güç ve iktidar mücadelesi boyutuna varan rekabet iç istikrarsızlığı besledi.

Rusya'da 1990'lı yılların başlarında ekonomik ve siyasi alanda izlenen liberal politikalara paralel olarak merkezi otorite zayıfladı. Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri'nden sonra Çeçenistan ve Tataristan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık talepleri Moskova'da kaygı yarattı. 1994'de başlayan Çeçenistan savaşı bu kaygının bir sonucu olmakla birlikte savaşta alınan başarısız sonuçlar merkezi yönetimi ciddi bir şekilde sarstı. Balkanlarda eski Yugoslavya'nın dağılmasını izleyen sancılı süreçte tarihi "Ortodoks kardeşlerine etkin şekilde yardım edememek" Rus seçkinlerinde ve kamuoyunda üzüntü yarattı. Ardından Rusya 1998 yılında büyük bir ekonomik krize girdi.

¹ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ABD'nin yeni düzende yalnız kalmayacağını ve diğer aktörlerinde (Çin, Hindistan, Brezilya) ile yeni bir güç dengesi oluşacağını savunan 'declinist' görüş. Bir diğer görüş ise, ABD'nin bu süreçte dengelenemeyecek bir güce ulaştığını ve tüm devletlerin entegre olmasıyla garantörlüğü taşıdığını savunan 'primacist' görüş.

² İki paradigma oluşmuş: birincisi 'eski kazanımları sürdürme', diğeri ise 'mutlak doğru olarak görülen batılılaşma'. Devlet kazanılmış değerlerin devamını sürdürmeyi düşünürken, toplumun isteği modernleşme/batılılaşma düşüncesindeydi. Arbatov bu süreci şöyle değerlendirmiştir: 'Dağılma, ekonomik ve toplumsal bunalım, önderlik sorunu ve uluslararası sistemdeki değişim.' (aktaran A.G. Arbatov, Russia's Foreign Policy Alternatives. International Security , 18/2: , 1993, s.7-8.)

Sovyetler'in dağılmasını yüzyılın en büyük stratejik felaketi olarak gören Rus aydını ve silovik kesimi (buna Vladimir Putin de dahildir) 1993'e doğru dış ve güvenlik politikalarında ağırlığını ortaya koymaya başladı.

Rusya'nın 1990'lı yıllarda yayımlanan Ulusal Güvenlik ve Dış Politika doktrinlerinde "Yakın Çevresi" ne yönelik çıkarları formüle edilmiş ancak kimi uzmanlarca "geçiş dönemi" olarak nitelendirilen bu dönemde belgelere ithal edilen çıkarlara ulaşmada yeterli başarı gösterilememiştir. Rusya, eski nüfuz alanındaki ülkelerin Batı'yla entegrasyonunu önleyecek bir model arayışı içerisindeydi. Moskova, NATO'nun Bosna ve Kosova müdahalelerini zımnen de olsa kabul etmek zorunda kalmış, İttifak'ın doğuya doğru genişlemesini engellemeye dönük itirazları karşılık bulmamıştı.

Rusya, 2000'li yıllarda Batı'nın demokratik standartlarına uygun olmayan yöntemlerle güvenlik ve istikrarını sağlarken, ekonomide devletçiliğe yönelmiş, bu arada enerji gelirleri sayesinde zenginleşmişti. Rusya böylece elini güçlendirirken, ABD'nin tek küresel güç olmanın avantajını başarılı bir şekilde kullanamamasının yol açtığı tepkiler, Avrupa'nın kendi enerji kaynaklarına duyduğu ihtiyaç, AB'nin ortak dış ve güvenlik politikası geliştirememesi gibi unsurlardan istifadeyle yeniden uluslararası alanda söz sahibi olma arayışına girmişti. Rusya'nın yeniden küresel aktör olması yolunda yukarıda belirtilen iç ve dış faktörler şaşırtıcı bir biçimde her vesileyle eski nüfuz alanını ilgilendirmiştir. İşte bu nedenle Rusya öncelikle Yakın Çevresi'nde yeniden hâkim olma stratejisi izlemiştir.

Rusya, jeopolitik konumu, askeri gücü ve enerji tedarikçisi rolüyle yeniden bir dünya gücü olma potansiyeline sahip bir ülkedir. Ancak bu hedefe ulaşmasının yolu öncelikle eski nüfuz alanından geçmektedir. Rusya'nın eski nüfuz alanında üstünlüğünü yeniden tesis etmesi; bölge ülkelerinin Ruslarla ilgili deneyimleri ve kaygıları, Batı'nın ekonomik, politik ve askeri etkinliğini doğuya doğru genişletme stratejileri gibi faktörlerle sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla Rusya, BM Güvenlik Konseyi, AGİT gibi uluslararası örgütlerdeki rolü, enerji tedarikçisi konumu, eski anlaşmaların güncelleştirilmesi, bu ülkelerde yaşayan Rus azınlıklar ve Batı karşıtı yapılardan istifade ederek nüfuz kazanma arayışını sürdürmektedir.

Rusya, coğrafi konumu, jeopolitik ve jeostratejik çıkarları ve heyecan verici tarihiyle, çevresi ve diğer uluslararası aktörlerle etkileşimi sonucunda bir dünya görüşü

ortaya koymaktadır. Rusya, tarihi, kültürel, ekonomik, siyasi ve askeri açılardan çevresinde önemli çıkarları bulunan bir devlettir. Rusya'nın büyük güç vizyonu ile jeopolitik konumu bu çıkarların çeşitliliğini ve yaşamsallığını gerektirmektedir. Ülkenin 2000'li yıllarda "Yakın Çevre" ye yönelik izlediği dış ve güvenlik politikaları, ağırlıklı olarak Batı'dan algıladığı tehditlerle şekillenmiştir. Rusya güçlendikçe daha aktif ve müdahaleci bir dış politikayı hayata geçirmiştir.

Rusya bölgedeki askeri mevcudiyetini korumak, bölge dışı aktörlerin kendi çevresinde askeri yapılanmalarına izin vermemek, NATO'nun sorumluluk alanını sınırlandırmak, kendisine yakın rejimleri desteklemek, bu devletleri kendi hegemonyası altında tutacak araçları geliştirmek, Batı'nın siyasi, ekonomik ve güvenlik mimarisine katılmalarını önlemek, enerji kaynaklarını ve ulaştırma hatlarını kontrol etmek, Rus azınlıkların haklarını korumak temelinde politikalar uygulamaktadır.

"Yakın Çevre", SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'nın "ulusal kimliği", "ulusal çıkarları" ve "güvenlik politikaları" nın tanımlanma sürecinde daima bir kavşak noktası olmuştur. Moskova'nın bu üç büyük misyonu da bir şekilde Yakın Çevresi'nden geçmekteydi. Putin döneminde Rusya'nın Yakın Çevresi'ne dönük politikası Sovyetler Birliği'nin coğrafi sınırları ile Rusya'nın sınırları arasındaki jeopolitik çevrede Batı'nın nüfuzuna karşı denge unsuru oluşturdu.

Rusya'nın Ulusal Güvenlik Doktrinleri'nde formüle edilen tehdit değerlendirmeleri ile buna ilişkin politika gereksinimleri devlet kurumlarının uygulayacakları politika ve stratejilerin temelini oluşturmaktadır. Rus karar alıcılar ülkenin ulusal güvenliği ile 'Yakın Çevresi' arasındaki ilişkiye 1993 Doktrini'nden itibaren sürekli yer vermişlerdir.

Bu çalışmada "Yakın Çevre", Orta Asya ile sınırlandırılarak ele alınmıştır. Batı ve Rusya'nın 1991'den itibaren eski Sovyet coğrafyasına yönelik politikalarının ortak paydasını güç ve nüfuz mücadelesi oluşturmuştur. Bölge petrol ve doğalgaz gibi zengin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması açısından stratejik öneme sahiptir. Yakın Çevre'de her an çatışmaya dönebilecek nitelikte pek çok ihtilaf ve anlaşmazlık konusu bulunmakta, bunlar daha büyük uluslararası çıkarlar çerçevesinde tanımlanmakta ve yönetilmektedir.

Rusya, 2000’li yıllarda uluslararası alanda lider güç olmak amacıyla eski nüfuz alanında üstünlüğünü yeniden kurmaya yönelik politikalar izlemiştir. Bölge Rus belgelerinde tanımlanan ulusal güvenlik çıkarlarının ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Söz konusu çıkarlar iki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkmasının yol açtığı dış koşullar ile iç sorunların etkisiyle 1990’larda daha çok belgelerde kalmıştır. Rusya, 2000’li yıllarda ülke içinde istikrarı yakalamasına ve ekonomik açıdan güçlenmesine paralel olarak bölgede algıladığı Batı kaynaklı tehditlere karşı mücadelesini yoğunlaştırmıştır. Bu mücadelede önce siyasi, ardından ekonomik, son olarak ise askeri güç unsurlarını diplomasisinin odağına yerleştirmiştir.

BÖLÜM I

YAKIN ÇEVRE POLİTİKASININ ANALİZİ

Bu bölümde, çalışmada önem arz eden bazı kavramlara açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bunun için öncelikle dış politika kavramı açıklanmaya çalışılarak dış politika üzerinde etkili olan unsurlara değinilmiştir. Daha sonra ise yakın çevre politikası analiz edilmiştir.

1.1 . DIŞ POLİTİKA VE ULUSAL ÇIKARLAR

Genel bir tanım olarak dış politika kavramı, bir devletin diğer devletlere yönelttiği tavır ve davranışlarının özellikle siyasi ilişkilerde ve diplomatik anlamda kullanılmaktadır (Sönmezoğlu, 2000, s.241). Bilinen anlamıyla dış politika, “bir devletin kararlarını verenlerin, ulusal çıkarlardaki amaçlarını ele geçirmek için başka devletlere ya da uluslararası kuruluşlara göre geliştirmiş olduğu bir stratejik metod” olarak ifade edilmektedir (Plano and Olton, 1988, s.6). Klasik okula yakın bir başka tanımlamaya göre dış politika, “bir devletin kendi sınırlarının dışındaki ulusal menfaatlerini hayata geçirebilmek amacıyla izlemiş olduğu amacı, hareketlerinin tavrı ve kullanmış olduğu usul” şeklindedir. Bazı araştırmacılar ise dış politikayı “bir devletin dış çevreye yönelik eylemleri ve bu eylemlerin içerisinde olduğu şartlar” olarak tanımlamaktadırlar (Bilge, 1966, s.297).

Dış Politika analizinde, analiz birimi ve analiz düzeyi kadar iç ve dış değişkenler de son derece önem taşımaktadır. Bu değişkenleri; uluslararası sistem, bölgesel sistem, bir devletin büyüklüğü, ulusal gücü, girdiği ittifaklar, coğrafi konumu, komşuları, yeraltı ve yerüstü kaynakları, tarihi geçmişi, nüfusu, iç yapısı, ideolojisi, baskı grupları vs. şeklinde çoğaltmak mümkündür (Büke, 2007, s.21).

Dış politikanın uygulama alanı şiddetli güç mücadeleleri ve çıkar çatışmalarının yaşandığı uluslararası ortamdır. Bu nedenle dış politikada karar alma sürecinde, uluslararası sistemdeki güç dengeleri ve bu dengelerin oluşturduğu ittifaklar, bloklasmalar, çatışmalar ve gerginlikler önem arz etmektedir (Gözen, 2001, s.6).

Dış politika, uygulama alanından dolayı uluslararası çevrede meydana gelen gelişmelerden, mevcut güç dengesinden ve işleyen siyasi, hukuki ve ekonomik süreçlerden etkilenmektedir. Karar alıcıların dünya görüşleri, ulusal çıkar anlayışları,

hedeflerinin ve algılamalarının yanı sıra, uluslararası ve ulusal ortamlardan gelen baskı, destek ve benzeri girdiler dış politika karar alma sürecini etkilemektedir. Ortaya çıkan karar, lider(ler), ulus ve uluslararası ortamın toplamının karışımıdır. Bu karışımında hangi etkenin ne kadar rol oynayacağı, devlet sisteminin türüne, liderin psikolojik ve kişisel özelliklerine, uluslararası ortamın özelliğine ve diğer değişkenlere bağlıdır (Gözen, 1998, s.178-179).

Bazı araştırmacılar, devletlerin dış politika tavırlarının temellerinde ulusal çıkar kavramının yer aldığını vurgulamaktadırlar (Ökçün, 1958, s.180). Ulusal çıkar kavramı yalnız olarak karmaşık bir ifade olduğu için, kullanılan farklı durumlarda değişik anlamlara gelmektedir. Temel ulusal değer ülkenin varlığını sürdürmesi yani bekasıyla özdeşleştirilirken, beka ise toplumun ve ülkenin bütünlüğü ve egemenliğinin korunması biçiminde açıklanmaktadır (Frankel, 1970, s.15). Bu tanımlardan hareketle, ulusal çıkarın merkezindeki devletin bekası, yani devlete ait bütünlüğün, toplum huzuru, refah ve istikrarının sağlanması olduğunu söylemek mümkündür.

Ulusal çıkar; bu çıkarların gerçekleştirilmesi için formüle edilen ulusal güvenlik politikaları ve bu politikaları yani değerleri dönüştüren ve uyguladıktan sonra yeniden üreten, içinde yapı ve süreçlerin bulunduğu ulusal güvenlik sistemidir. Bu sistemin çıktısını girdilerin niteliği önemli ölçüde etkilemektedir. Ancak, girdilere yüklenen anlam ve onları yorumlayacak kişi ve kurumların değer yargıları, algılamaları, perspektifleri asıl önemli faktörleri oluşturmaktadır (Büke, 2007, s.21).

1.2 . YAKIN ÇEVRE KAVRAMININ TANIMLANMASI

Rusça “blijniye zarubejye” kelimesi Türkçe literatürde yaygınca “Yakın Çevre” olarak kullanılmaktadır. Yakın Çevre; Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Rus uzmanları, bürokratları, aydınları ve karar vericileri tarafından eski Sovyet coğrafyasını nitelendirmek için kullanılmıştır. Kavram, Rusya ile eski Sovyetler Birliği cumhuriyetleri arasındaki yeni ilişkiyi anlattığı için önem taşımaktadır. Özcan’a göre Yakın Çevre kavramı Rusya tarafından daha çok “Rus dış politikasının yeni öncelikleri” çerçevesinde kullanılmaktadır (Özcan, 2005, s.1).

White, bu kavramın en az iki özelliğine dikkat çekmektedir. Bunlar; “Yakın Çevre”deki eski Sovyet cumhuriyetlerine yapılan vurgu ve Rusya’nın bölgede her zaman

Batılı demokrasilerin çıkarlarıyla uyuşmayabilecek özel çıkarları olduğunun açıkça kabul edilmesidir (White, 2004, s.228).

Yakın Çevre kavramının İngilizce karşılığını ilk kez New Haven'da Fred Shapiro "Yakın Çevre Uzak Olmak İstiyor" başlıklı makalesinde kullanmıştır³. Ardından dönemin Time dergisi makale yazarı Strobe Talbott "Pek çok Rus 14 eski SSCB ülkesinin bugün bağımsız ülke olduklarını henüz kabul etmediler. Rus siyasetçiler eski cumhuriyetlerle dünyanın geri kalanını ayırmak amacıyla yeni bir sözcük öbeği olan 'Yakın Çevre'yi icat ettiler" demiştir.

Yakın Çevre terimi 1970'li yılların başlarında Doğu ve Batı Blokları arasında ortaya çıkan "yumuşama-detant" kavramının popüler hale gelmesinden sonraki en önemli kavram olarak görülmüş ve 1992 yılında İngilizceye girmiştir. "Yakın Çevre", bir zamanlar Sovyetler Birliği'ne bağlı olan bugün Rusya'nın siyasi çıkar ve nüfuz iddia ettiği sınırlarının civarındaki ülkelerdir (Canikoğlu, 2010, s.19).

Yakın Çevre terimi eski Sovyet cumhuriyetlerinin tümünü kapsayan bir coğrafi alanı nitelendirse de, gerek Baltık ülkelerinin Rusya'dan tamamen uzaklaşarak Batı dünyasının bir parçası olmaları gerekse Ukrayna ve Belarus'un Slav kökenlere sahip olmaları, dolayısıyla Rusya ile asgari müşterekte buluşabilecekleri dikkate alındığında, kavramın merkezine Orta Asya ve Güney Kafkasya'nın yerleştirildiği anlaşılmaktadır⁴ (Canikoğlu, 2010, s. 20).

Bu bölgeler;

-Gerektiğinde Rusya'dan kolayca uzaklaşmalarına imkân sağlayacak dini ve etnik farklılıkları,

-Önemli sayıda Rus azınlığa ev sahipliği yapmaları,

-Zengin doğal kaynaklara sahip olmaları,

-Rusya'nın istikrarını etkileme potansiyelini elinde tutmaları,

³ Bu makale 9 Haziran 1992 tarihli Rus Basın Özetinde "Near Abroad Wants to Be Far" başlığıyla yer almıştır. 2 Baltık ülkelerinin çoktan Avrupa kıtasına dahil olmaları, Ukrayna ve Belarus'un ise Rusya'nın istikrarını etkileme potansiyelinin düşüklüğü göz önünde bulundurulmalıdır.

⁴ Baltık ülkelerinin çoktan Avrupa kıtasına dahil olmaları, Ukrayna ve Belarus'un ise Rusya'nın istikrarını etkileme potansiyelinin düşüklüğü göz önünde bulundurulmalıdır.

-Rusya'nın stratejik yaşam alanını kapsamaları, gibi unsurlardan dolayı Moskova'nın asıl "Yakın Çevresi"ni oluşturmaktadır.

1.3 . YAKIN ÇEVRE VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Rusya Federasyonu ile 14 cumhuriyetin ilan edilmesi bölgede yeni bir jeopolitik gerçekliği ortaya çıkarmıştır. Cumhuriyetlerden bir kısmı kendi içlerinde veya komşularıyla etnik, dini ve çıkar temeline dayanan çatışmalar yaşarken, Rusya hem ülkesinde hem de Yakın Çevre'nin iki alt bölgesi olan Güney Kafkasya ve Orta Asya'da daha geniş kapsamlı güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır (Canikoğlu, 2010, s.21).

Rusya 1993 yılında eski Sovyet coğrafyasında söz sahibi tek ülke olduğu tezini içeren "Yakın Çevre" doktrinini açıklayıp uygulamaya koyarak bu alana yönelik politikasını stratejik tercihe dönüştürmüştür (Cemilli, 2007, s.23). Dağı'ya göre Rus askeri ve dış politika doktrinlerinin Yakın Çevreye yaklaşımı "bölgesel nüfuz alanı" yaratmanın yanı sıra "emperyal" Rus kimliğini besleyen küresel rol arayışının da bir parçasıdır (Dağı, 2002, s.19-20).

Rusya, SSCB'nin dağılmasını izleyen ilk yıllarda iç ve dış etkenler nedeniyle en azından belirli bir süre küresel rol oynayamayacağını fark etmişti. Buna Batı'nın kendisine yönelik tutumunda samimiyetsiz bir hava sezinmesi de eklenince Yakın Çevresi'nde "büyük güç" olmaya yöneldi. Söz konusu yöneliminde geçiş sürecinin kışkırttığı milliyetçi dalga ve devam eden ekonomik sorunlar da rol oynamaktaydı (Dağı, 2002, s. 179).

Yakın Çevre'yi Rusya'nın dış ve güvenlik politikasının odağına yerleştirmek isteyenler, esasen Sovyetler Birliği'nin dağılmasını engellemeye çalışan kesimdi. Rusya'nın Yakın Çevre politikasıyla dışarıdan içerinin şekillendirildiği ve ulusal kimliğin kurgulandığına ilişkin görüşler bu tezi desteklemektedir. Putin de benzer şekilde dış politikayı, iç sorunların çözülmesi için uygun dış koşulları hazırlayacak bir araç olarak görmekteydi (Dağı, 2002, s.175-179).

Ekonomik faktörlere bakıldığında Sovyetler Birliği döneminde oluşturulan cumhuriyetler arası ekonomik yapılanma aynı coğrafyadaki bağımsız ülkeleri birbirleriyle ilişkiye zorlamaktaydı. Bu durum Rusya'nın Yakın Çevresi'nde nüfuzunu yeniden tesis etmesini kolaylaştırdı. Sovyetler Birliği döneminde ekonomik ve siyasi

yapının merkezini kontrol eden özel konumu nedeniyle Rusya bölgenin doğal kaynaklarını, özellikle de petrol ve doğalgaz kaynaklarını kontrol etmede avantajlı bir konuma sahipti (Dağı, 2002, s.178).

Orta Asya'nın jeostratejik konumu belirli güçlerin bölgesel politikalara nüfuz etmelerini kolaylaştırmaktadır. Rusya'nın bölgedeki mevcudiyeti bu devletlerin dış politikalarını etkilemeyi sürdürmektedir. Orta Asya ülkeleri komünizm sonrası geçiş sürecinde siyasi kimliklerini yeniden şekillendirmeyi ve kurumsal yapılarını reforme etmeyi öngörmekteydiler. Bölgenin ekonomik potansiyeli de çok sayıda bölge dışı ülkeyi cezbetmekteydi. Rusya'nın ekonomik açıdan güçlenmesi ve bunu dış politikasında etkin bir biçimde kullanması, Orta Asya ülkelerinin Moskova'yla ilişkilerini yeniden gözden geçirmelerine ve bölge gerçekleriyle yüzleşmelerine yol açmıştır (Canikoğlu, 2010, s.23).

Rusya Yakın Çevresi'nden algıladığı tehditlere karşı toprak bütünlüğünü sağlamlaştırmayı, radikal ve milliyetçi hareketleri imha etmeyi, bölgede karşı stratejiler uygulamayı hedeflemiştir. Dışişleri Bakanı İvanov, Yakın Çevre'nin Rusya'nın küresel stratejisindeki yerini "uluslararası politikadaki yerimiz önemli ölçüde BDT ile ilişkilerimizin niteliğine bağlıdır" diyerek ortaya koymuştur (Dağı, 2002, s.177).

Sovyetler Birliği dönemindeki ulusları kontrol yöntemi olan "ideoloji faktörü" etkisini yitirince Rusya'nın Yakın Çevresi'nde nüfuzunu muhafaza etmesinde; çatışmalar, istikrarsızlıklar, iç sorunlar; ekonomik bağımlılık, Rus azınlığı; Rus yöneticiler; bürokratlar, aydınlar; Moskova'ya yakın yöneticiler, potansiyel araçlar olarak görülmüştür. Rusya, bölgedeki nüfuzu ve etkinliği sayesinde çok kutuplu bir dünya düzeninin oluşmasına katkı sağlayabilecek, böylece bu kutuplardan birini temsil eden önemli bir merkez haline gelme yolunda hızla ilerlemektedir (Canikoğlu, 2010, s.25).

1.4 . YAKIN ÇEVRE POLİTİKASININ TEORİK ARKAPLANI

Rusya, SSCB'nin dağılmasından sonra "ulusal kimlik", "ulusal çıkar" ve "güvenlik politikaları"nın yeniden tanımlanması gibi üç zorlu görevle karşı karşıya kalmıştır. Rusya'nın Yakın Çevresi'ne yönelik politikaları Batı kaynaklı araştırmalarda daha çok neo emperyal temelde açıklanmıştır. Tarih boyunca Rus dış politikasının arka planında emperyal vizyon ve özel misyon anlayışının yattığı araştırmacılar tarafından tespit edilen kilit unsurlardandır. SSCB sonrası Rusya'da kavramsal temelleri ya da somut uluslararası sorunlara yaklaşımları bakımından çeşitli dış politika düşünce okulları

ortaya çıkmıştır. Bu dönemde dış ve güvenlik politikalarının gruplandırılması ideolojik, ekonomik ve siyasi bakış açılarına göre farklılık göstermiştir (Usmanova, 2008 , s. 63).

İki önemli okul olan “Atlantikçiler” ve “Avrasyacılar”, görüşleriyle 19. yüzyılda büyük tartışma yaşayan “Batıcılar” ve “Slavcılar”ın (İngilizce “Slavophil” kelimesi Türkçe literatürde “Slavofil” veya “Slavsever” şeklinde de kullanılmaktadır) etkisinde kalmış gözükmektedir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Rusya’nın kültürel bakımdan doğuya mı yoksa batıya mı ait olduğu tartışması bu düşüncelerin başlıca dayanak noktasıydı (Canikoğlu, 2010, s.43).

Reformcular Batıyla iş birliğinin geliştirilmesi, dünya ekonomisine entegre olma, Rusya’nın ekonomisi, siyasi sistemi ve kültüründe reform yapılması üzerinde durmuşlardır. Muhafazakârlar ise Rusya’nın önceliği komşularıyla ilişkilerini geliştirmesine vermesini istemişlerdir. Mezkûr sınıflandırma esasen iç politika tartışmalarının etrafında döndüğü görüşleri açıklarken Rusya’da belirli dış politika kavramsallaştırmalarının karşısında yeterli olamamışlardır. Atlantikçiler, yukarıdaki hedefler için geleneksel “Mesihçi” kimliğin terk edilmesi ve “benzersizlik” düşüncesinden vazgeçilmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Dağı, 2002, s.148).

BÖLÜM II

2. RUSYANIN DIŞ POLİTİKA JEOPOLİTİĞİ

Bu bölümde Rusya'nın dış politika jeopolitiği analiz edilmiştir. Öncelikle Rusya'nın coğrafi özellikleri, tarihi geçmişi, demografik, siyasi ve ekonomik yapısı genel olarak ele alınmıştır. Daha sonra ise Soğuk Savaş döneminden başlayarak tarihsel süreç içerisinde dış politikasının gelişimi incelenmiştir. Son olarak Rusya'nın dış politikasında etkili olan ekoller üzerinde durulmuştur.

2.1 . RUSYA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Rusya (Rusya Federasyonu), dünyanın neredeyse yarısını doğudan batıya, kuzeyden güneye yaklaşık 4000 kilometreye kadar kaplamaktadır. On bir zaman dilimine bölünmüş olan Rusya dünyanın en büyük ülkesidir (Curtis, 1996, s.129). Rusya devasa mekânsal kütleyle Avrasya Kıtasının merkezinde tarihsel bir güç olarak ortaya çıkmıştır (Brzezinski, 1997, s.12). Ülke, Kuzey Asya ve Kuzey Kutup Okyanusu'na bitişik olup, Avrupa'dan (Uralların batısındaki kısmı) Kuzey Pasifik Okyanusuna kadar uzanmaktadır. Resmî adı Rusya Federasyonu, resmî dili Rusça olan ülkenin yüzölçümü 17.075.200 km², nüfusu 146.877.088 kişi (FSGS, 2018), başkenti Moskova'dır. Cumhuriyet ile yönetilen, demokratik, federatif bir ülkedir.

Rusya, Dünya'daki tüm toprakların yaklaşık onda birine sahiptir. İki kıtada (Avrupa ve Asya) yayılmış olup, üç okyanusta (Atlantik, Pasifik ve Arktik) kıyısı bulunmaktadır. Kuzey Yarımküre' nin kuzey ve orta enlemlerinde bulunan Rusya, Kuzey Kutbu'na çok yakındır (Curtis, 1996, s.132). 57.792 kilometreye kadar uzanan Rus sınırı, dünyanın en uzun sınırıdır ve Sovyet sonrası dönemde ulusal güvenliği önemli ölçüde endişe kaynağı haline getirmiştir. Sınırın 20.139 kilometrelik kısmı boyunca, on dört ülke ile komşuluğu bulunmaktadır (Atasoy, 2011, s.5).

Rusya'nın 2018 yılı itibariyle nüfusu 146.877.088 (FSGS, 2018) kişidir. Ülke nüfusunun yaklaşık % 78'i Rusya'nın Avrupa kesiminde yaşamaktadır ve bir milyondan fazla nüfusa sahip olan endüstriyel şehirlerin çoğu Avrupa kesiminde yer almaktadır (FSGS, 2016). Dünya nüfusu içerisinde en kalabalık 8. ülke olan Rusya'da nüfusun % 73'ü kentlerde, % 27'si de kırsal kesimde yaşamaktadır (KTO, 2006, s.3; Gümüş, 2004, s.104). Rusya, sayıları ve siyasi olarak baskın olan farklı etnik gruplara ev sahipliği

yapmaktadır. Rusya nüfusunun yaklaşık %85'ini oluşturan Slavların (Ruslar, Ukraynalılar ve Belaruslar) yanı sıra üç ana etnik grup ve bir avuç izole küçük grup federasyonda yerleşmişlerdir⁵ (Curtis, 1996, s.153).

Rusya, Kuzey Avrupa, Doğu Avrupa, Balkanlar, Ortadoğu, Orta Asya ve Uzakdoğu gibi coğrafyalarla irtibatı dolayısıyla çok önemli bir jeopolitik ve jeo stratejik bölgede yer almakta ve Asya ile Avrupa arasında bir geçit olma özelliğini korumaktadır (Tezkan, 2001, s.48). Rusya, eski çağ medeniyetleri ve göçebe kavimlerin yerleşmiş olması sebebiyle farklı kültürlerin etkisinde kalmıştır. Rusya'nın tarihi kökeni 3. ve 8. yüzyıllar arasında Avrupa'da bilinen bir kavim olarak ortaya çıkan Doğu Slavlarına dayanmaktadır. Orta Çağ'da bir süre Hazar Devleti'nin etkisinde kaldıktan sonra Slav kökenli siyasi yapılanma, Baltık ve İskandinav ülkelerinden gelen göçebe toplumların yerleşmesi ile birlikte şekillenmeye başlamıştır. Ülke tarihinin Slav kökenli ilk devleti Kiev Prensligi'dir (İlyas ve Haskınacı, 2003, s.1). 9. yüzyılın sonlarında kurulan "Kiev Rus", modern Rusya topraklarında kurulan ilk devlettir. 862-1243 yılları arasında varlığını sürdürmüştür. Bizans İmparatorluğu'ndan Ortodoks Hristiyanlığı kabul eden devlet siyasi iktidarını kilise ile paylaşmıştır. Devamındaki Kiev Knezliği küçük devletlere parçalanmış ve topraklarının çoğu Moğollar tarafından işgal edilerek Altın Ordu Devleti'nin hakimiyetine girmiştir (Millar, 2004, s.126-128). 13. yüzyılda zayıflamış ve parçalanmış bir Kiev, Moğollar tarafından işgal edilmiş ve Moskova Knezliği kurulmuştur. Moskova Knezliği, Kiev Knezliği'nin siyasi ve kültürel yapısını devam ettirmiştir. Bu knezlik keşif, ilhak ve fetih yöntemleriyle 18. yüzyılda Avrupa'dan, Polonya'dan ve Kuzey Amerika'dan Alaska'ya kadar uzanarak Rusya İmparatorluğu'na dönüşmüş ve tarihin en büyük üçüncü imparatorluğu haline gelmişti (Jafarov, 2007, s.14-15). 19. yüzyıl boyunca Rusya, Batı'dan ithal edilen devrimci idealleri bastıran otokratik hükümdarlar tarafından idare edilmiştir. Rus İmparatorluğu uyguladığı yayılcılık politikasıyla 19. yüzyılın sonlarına doğru Orta Asya'da sınırlarını genişletmiş ve bu yüzyılda yapılan savaşlar Rus İmparatorluğu'nun güçlenmesine önemli katkılar sağlamıştır (Millar, 2004, s.130).

Rus İmparatorluğu'nun modernleşmesi 1678 yılında I. Petro döneminde başlamıştır. I. Petro sadece modernize değil tüm toplumu kapsayan bir devrimle yeni bir bürokratik yapı oluşturmuş; askeri-merkezi bir yönetimi getirerek zaman zaman

⁵ Rusyanın demografik yapısını Rus (% 77.7), Tatar (% 3.7), Ukraynalı (% 1,4), Başkurt (% 1.1), Çuvaş (% 1), Çeçen (% 1) ve diğerleri (% 10.2) oluşturur.

ayaklanmaların olduğu modern bir dönemi başlatmıştır. Bu ayaklanmalara birçok çözüm üretilen Rus toplumunun ilerlemesini sağlayan en önemli olgulardan biri de organize olmuş devlet bürokrasisidir (aktaran Rowney, 1982: 87). Bunun yanında eğitim sisteminde de çok önemli değişiklikler yaparak, önceden hâkim olan ‘Doğu Seyirci’ felsefesinin yerini ‘Batı Seyirci’ bir felsefesine bırakarak, bireysellik ilkesiyle devlete/iktidara hizmet mantığını modernlikle harmanlamıştır. Rusya’yı emperyalist reformlarla ‘Büyük Rusya’ haline dönüştürmek isteğiyle, St. Petersburg kentini Batı’ya açılmış bir pencere olarak kurdu muştur (Erkan, 2017, s.53). Daha sonra Petro, orduyu, genel idareyi, maliyeyi modernleştirmiş, eğitim sistemini yeniden düzenleyip iktisadi alanda müteşebbis bir sınıf yaratmıştır (aktaran Ortaylı 2003: 47). Petro döneminde yapılan tüm yenilik ve reformlar, Petro’dan sonra iktidara gelen Katerina döneminde daha da hızlanmış, Rusya’da aydınlanmanın önde gelen iki ismi olmuşlardır. Bu aydınlanma sürecinde I. Petro, zorla verdirttiği karar ve emirleriyle, II. Katerina ise ondan biraz farklı olarak idealist fikirleri ve kesin yargılarıyla, kendilerine göre doğru yöntemlerle ve yaklaşımlarla aydınlanmayı Rusya’ya getirmeye çalışmıştır (Şahin, 2017, s.172). II. Katerina, Petro’nun adeta miras bıraktığı özellikle eğitim alanında hayalini kurduğu sistemi hayata geçirmiş, taşra hükümetine reformlar getirmiş, yaptığı yeniliklerle Rus gazeteciliğini doğurmuş, bir kültür ve sanat aydını olarak Rusya’yı modernleştirmiştir. Edebiyata, romana, sanata ve eğitime çok önem veren Katerina, Rus aydınlanma çağının öncülerindendir. Daha sonra İmparator I. Aleksandr döneminde (1801-1825) merkezi yönetimde yenilikler yapılarak bazı kurumlar modernleştirilmiştir. II. Aleksandr döneminde (1855-1881) bireysel özgürlükler üzerinde yapılan reformlarla, kapitalizme geçiş süreci hızlanmış, kanun önünde eşitlik rejimine geçiş süreci başlamıştır (SDE, 2010). 1870-1917 yılları arasında Rusya içerde hızlı bir sanayileşme sürecine girmiş, Uzakdoğu’da ve Sibirya’da etkinliğini artırmış ve Avrupa’daki güçler dengesinde tekrar yerini almıştır. Rusya, Birinci Dünya Savaşı’nda Fransa ve İngiltere’nin yanında yer almıştır (Cafersoy, 2002, s.59). 1917 Ekim Devrimi ile kurulan Rusya Sovyet Federatif Cumhuriyeti, dünyada ilk anayasal sosyalist devlet olmuştur. II. Dünya Savaşı’nda Rusya, birlikte olduğu müttefiklerin zafer kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra SSCB, ABD liderliğindeki Batı bloğuna karşı mücadele ederek dünyanın ikinci büyük süper gücü haline gelmiş ve Doğu bloğunun liderliğini yapmaya başlamıştır. Bu dönemde dünyanın ilk insanlı uzay uçuşu ve ilk yapay uydusu gibi çok önemli teknolojik ve bilimsel başarıları gerçekleştirmiştir (Curtis, 1996, s.20). 1988’e kadar devam eden SSCB dönemi, Rusya’nın uluslararası güç dengesi bakımından zirvede

olduğu ve bu ülkenin kendine özgü Avrasya niteliğinin de belirgin biçimde ağırlık kazandığı yıllar olmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla sonuçlanan, “Büyük jeopolitik geri çekilme” şeklinde tanımlanan dönem, iki dalga şeklinde gerçekleşmiş ve 1988 ile 2002 yılları arasını kapsamıştır. Birinci dalga Aralık 1991'e kadar devam eden süreçte; Afganistan'dan geri çekililmiş, Doğu Almanya terk edilmiş, bütün Doğu Avrupa kaybedilmiş ve SSCB dağılmıştı. Dağılma sürecini oluşturan ikinci dalgada nüfusun yaklaşık olarak yarısı ve Rusya topraklarının yaklaşık 5,5 milyon km²'si kaybedilmişti (Cafersoy, 2002, s.59). 1917 Devrimi ile başlayan Sovyetler Birliği, 8 Aralık 1991'de resmen sona ermiş ve Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuştu (Vernadsky, 2010, s.371). Bu süreçte 1991 yılında Rusya Federasyonu kurulmuştu. Rusya Federasyonu'nda genel düşünsel/ideolojik sistem değişmiş, devletçi Marksist-Leninist eğilim yerini geleneksel jeopolitik bakış açısına bırakmıştı. Bu yeni süreçte sosyal, askeri, ekonomik ve siyasi alanlarda köklü değişiklikler ortaya çıkmıştı (Trenin, 2001, s.288).

1991 yılı sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana Rusya (resmi olarak Rusya Federasyonu), siyasal bir sistemi yaklaşık olarak yetmiş beş yıl boyunca merkezileşmiş, totaliter bir yönetime uymaya yönlendirmek için ciddi çabalarla karşı karşıya kalmıştır. 1993 Anayasası Rusya'yı cumhuriyetçi bir hükümet biçiminde demokratik, federatif, hukuk temelli bir devlet olarak ilan etmiştir (Any. m. 1). Rusya Federasyonu çok partili demokratik bir rejimle yönetilmektedir (Any. m. 70).

Rusya federal yarı başkanlık sistemli cumhuriyet olup Rusya Federasyonu Başkanı, Devlet Başkanı; Başbakan ise hükümetin başıdır (Any. m. 80) (DİB, 2016c). Rusya Federasyonu Başkanı, Devlet Başkanı olarak, ülke içinde ve uluslararası ilişkilerde Rusya Federasyonu'nu temsil etmektedir (Any. m. 80). “Devlet Duması”nın onayı ile Rusya Federasyonu, Hükümet Başkanı'nı tayin etmektedir (Any. m. 83). Devlet Başkanlığı yapan Rusya Federasyonu Başkanı halkoyuyla, altı yıllığına seçilmektedir (Any. m. 80-81). Devlet Başkanı, ülkenin Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanı ve yürütmenin de başıdır (Any. m. 87). Devlet Başkanı dokunulmazlığa, bakanları ve diğer memurları atama yetkisine ve kanunları veto etme hakkına sahiptir (DEİK, 2012d, s. 3).

Federal Meclis (Rusya Federasyonu parlamentosu), Rusya Federasyonu'nun temsilci yasama organı olarak, Federasyon Konseyi ve Devlet Duması'ndan oluşmaktadır. Devlet Duması, 450 milletvekilinden oluşmakta ve beş yıllık bir dönem için seçilmektedir (Any. m. 94-96). Federasyon Konseyi, Rusya Federasyonu'nun her kurucu varlığından iki temsilci içermektedir: biri yasama organından (temsilci), diğeri

yönetici Devlet hükümet organından oluşur. Rusya Federasyonu Başkanı tarafından atanan Rusya Federasyonu temsilcileri, Federasyon Konseyi üyelerinin temsilci sayısının yüzde 10'unu geçmemektedir (TETSİAD, 1991, s.7).

Rusya, cumhuriyetler, oblastlar (iller), otonom oblastlar, özerk bölgeler olarak sınıflandırılan 85 yerel yargı alanının demokratik bir federasyonudur. Bu birimler merkezi devlete bağlı, ama kendi yasalarıyla yürütme, yasama ve yargı organlarına sahip özerk birimlerdir. Bunlar; 21 cumhuriyet, 6 bölge (kraya, şarkı, kray), 49 oblast (il), 1 özerk bölge ve 10 özerk yöreden (okruga, okrug) oluşmaktadır. Moskova ve St. Petersburg şehirleri, oblast seviyesinde ayrı bir statüye sahiptir (DEİK, 2012d, s.4).

Rusya dünyanın en büyük ülkelerinden birisidir; konvansiyonel ulaşım şekilleri tarafından erişilemeyen alanları dahi kapsamak üzere, oldukça büyük coğrafi bir bölgeyi çevrelemektedir. Geleneksel ekonomik faaliyet merkezleri, neredeyse sadece, ağır sanayiye çalıştırmak için önemli miktarda kömür ve doğal gaz tedarik etmektedir. Rusya, hammadde bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biridir ve bunların çoğu endüstriyel ekonomi için önemli girdileri oluşturmaktadır. Ülke birçok mineral ve maden açısından dünyanın en önemli üreticisi ve ihracatçısı durumundadır (TETSİAD, 1991, s.14). Rusya, dünyanın petrol ve doğal gaz üretiminin yaklaşık % 20'sini oluşturmakta ve her iki yakıtın da büyük miktarda rezervine sahip bulunmaktadır. Rusya, enerji bakımından büyük ölçekli ihracata sahiptir. Rusya demir cevheri, manganez, krom, nikel, platin, titanyum, bakır, kalay, kurşun, tungsten, elmas, fosfat ve altın açısından zengin rezervlere sahiptir (SDE, 2010, s.23).

Enerji, Rusya ekonomisinde merkezi bir rol oynamaktadır, çünkü sistemin diğer tüm unsurlarını, endüstriyel, tarımsal, ticari ve devlet sektörlerine yönlendirmektedir. Ayrıca enerji, özellikle petrol ve doğalgaz, Rusya ekonomisi için en önemli ihracat ve döviz kaynağıdır (Curtis, 1996, s.321). Rusya, enerji üretiminde bol miktarda kaynağa sahiptir; bu da, onu bir elektrik ihracatçısı ve dünyadaki en büyük enerji üreticisi yapmaktadır. Rusya aynı zamanda dünyanın en büyük doğal gaz üreticilerinden biridir. İspatlanmış rezervlerinin 49 milyar metreküp, yani dünya toplam rezervinin yaklaşık %35'i olduğu tahmin edilmektedir. Doğalgaz, Rusya ekonomisinin en önemli alanlarından birini oluşturmaktadır. 150 yıldan fazla bir süredir kömür, Rusya'nın endüstrilerini destekleyen baskın bir yakıttır ve birçok sanayi merkezi kömür yatağının yakınında bulunmaktadır (Curtis, 1996, s.331).

2.2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DURUMU

Japonya'nın mağlubiyeti sonucunda 2 Eylül 1945 te biten II. Dünya Savaşı, küresel anlamda bir barış ve huzur, dolayısıyla güvenli bir dünya temennisi oluştursa da; savaştan sonraki güç dengesinde meydana gelen değişiklikler, süregelen olay ve şartlar, uluslararası ortamdaki devletleri yeni ortama karşın önlem almalarına sebep olmuştur. Savaş sonrası karışıklık yaşayan Avrupa'nın yeni tehlikesi olan Sovyetlerle birlikte; 1945-1990 arasındaki iki blokun arasındaki yaşanmış kriz ve çatışma dönemi 'Soğuk Savaş' terimiyle adlandırılmaktadır (Lee, 2002, s.309; Hobsbawn, 2003, s.278).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri, kıtalardaki oluşmuş olan güçlerin dengesini dolduran iki güçlü devlet olarak ortaya çıktı. ABD yalnızlık politikası sürdürme taraftarıyken; SB yayılmacı politikayı izleyerek, nihayetinde savaşın bitmesiyle Doğu Avrupa'nın çoğu ülkesini ele geçirmiştir (Purtaş, 2005, s.28).

Ele geçirdiği birçok ülke ile yaymış olduğu komünist rejimden Avrupa ülkeleri ve ABD endişe duymaktaydı. Sürdürdüğü politikalarla dünyayı doğuya ve batıya bölen bir Soğuk Savaş isimli süreç yaşanmıştır. Stalin'den sonra yönetime gelen Kruşçev sosyal, ekonomik ve siyasi alanda çoğu reformu yaratıcısı olmuştur. Destanilizasyon ile dışarıya yönelik politika konularında önemli etkileri olan Kruşçev, Lenin'in benimsediği 'farklı sosyal sistemleri olan ülkelerle barışçıl yaşama' ilkesinden hareketle, 1956'daki Komünist Parti kongresinde batı ile olan gerginliği bitirmeyi hedeflemiştir. Rus halkının Stalin'in adeta bir ilah gibi görülmesini ve bunun sonuçlarını da kınamış, bu kongre Sovyetlerin tarihine geçmiştir. Adeta oluşmuş sistemin ideolojisini değiştirmek isteyen Kruşçev'e muhalifler de oluşmaya başlamış, ortaya çıkan bu muhaliflerin yaydığı düşüncelerle 1980'lerde meydana gelecek olan büyük bir değişimin temellerini atmıştır (Aziz, 2009, s.11).

1964 te komünist partide meydana gelen komployla Kruşçev'in yerine Leonid İliç Brejnev devri başlamış, 1964-1982 arasındaki devir 'durgun stalinizm' ifadesiyle anılmıştır (Purtaş, 2005, s.30). Ekonominin durgunlaşması sonucu sistemin de dinamikliğini kaybetmesine sebep olan bu dönem de Brejnev, Rus askeri sistemi ile ideolojik liderlik vasfını sürdürmeye çalışmıştır. Brejnev doktrini ile 1968 de Çekoslovakya'ya müdahale gerçekleştirilmiştir. Sovyetler Birliği dağılına dek hem toplulukların hem de ülkelerin tercih şanslarını ellerinden almıştır (Purtaş, 2005, s. 30).

Bu dönemde SB ekonomisi zayıflayarak uluslararası piyasadaki rekabet imkanını kaybetmeye başlıyordu. SB yöneticileri bu sorunu gidermek için çeşitli politikalar geliştirmeye başladılar. Brejnev döneminde bu amaçla “yumuşama-detente” politikaları uygulanmaya başlandı. Dış politikada ciddi bir kırılma olan bu politikayla hem batıdan ihtiyaç duyulan teknolojik faydaların sağlanması hem de batı ile ticaret hacminin artırılması amaçlanmıştı. Batı ile iyi ilişkiler kurma politikasının sonucu olarak SB ile Kanada, ABD ve 35 Avrupa Devleti arasında 1975 yılında Helsinki Nihai Senedi imzalandı. Doğu ile Batı arasındaki dönüm noktası niteliğindeki bu gelişmeyle Batı'nın Avrupa'daki Sovyet nüfus alanını kabul etmesi sağlanmış oldu (Dağı, 2005, s.90).

SB'nin 1979 yılında Afganistan'a yaptığı müdahale ile batı ile gerçekleşmiş yumuşama devri bitti. (Usmanova, 2008, s.44). Yapılan müdahale ile Rusya üstünlüğünü göstermeye çalışmış ancak başarılı olamamış; bu mağlubiyet farklı etnik milliyetlerin ayaklanmasının temellerini oluşturmuştur (Usmanova, 2008, s.44).

Siyasi ve ekonomik krizlerin devamlı hale geldiği Rusya, 1970 lere gelindiğinde sosyal olarak da sürekli krizlerin ve sıkıntılarının olduğu bir hal almış; dolayısıyla sistem çöküşe doğru gitmekteydi. Brejnev'den sonra iktidara gelen Andropov ve sonrasında Çernenko, acil ihtiyaç duyulan reformları gerçekleştirmeye çalıştılsa da başarıya ulaşamadılar. 1985 te genel sekreterliğe olağanüstü toplantı ile seçilen Gorbaçov; göreve başladıktan hemen sonra Andropov'un stratejilerini yol edineceğini ve ekonomik/sosyal tüm sıkıntıları çözmek için çabalayacağını söyledi (Purtaş, 2005, s.32).

Toplumda meydana gelen hem ekonomik hem de sosyal çöküşü tüm siyasi yapıyı da etkilemiş ve siyasi dağılma da baş göstermeye başlayınca Gorbaçov acil önlemler alarak, dağılmayı engellemiştir (Aziz, 2009, s.14).

Dağılmayı engelleyen Sovyetlerin en genç 56 yaşında görev alan genel sekreteri Gorbaçov, ekonomik alanda girişimler yapmış; uyguladığı iç politikası ile küresel alanda kabul görmüş iki program ortaya çıkarmıştır. Bunlar “prestroyka” olarak adlandırılan, kelime anlamı yeniden yapılanma olan ve “glasnost” olarak isimlendirilen demokratikleşme politikalarıdır. Prestroyka, yani yeniden yapılanma; ekonomide izlenen politikada pazar şartlarının uygulanmasını, politik anlamda da Parti'nin tarafsız olmasını amaçlıyordu (Davies, 2006, s.1189). Prestroyka politikası çerçevesinde ekonomide uygulanan merkezi planlama geride kalmış, hem üretimde hem tüketimde sübvansiyonlara azaltılma yoluna gidilmiş ve realist fiyat stratejileri uygulanmaya

başlanmıştı. Glasnost ifadesi bir hata sonucunda “açıklık” şeklinde çevrilirken; asıl anlamı “kamuya açık olma” dır (Davies, 2006 , s. 1189).

Glasnost ifadesiyle bilinen demokratikleşme politikası; hem siyasi hem de kültürel hayattaki ideolojik olan kontrolün kırılmasına, sistemin sorgulanarak demokratikleşme sürecinin başlamasına ve dolayısıyla iç dinamiklerin hareketlenmesine sebep olmuştur (Dağı, 2005, s.92).

1989 yılında meydana gelen Çernobil felaketi ile glasnost politikası daha da tetiklenerek; Sovyetlerin basındaki güvenilirliği gerçeklerin saklanması gerekçe göstererek sorgulanmış ve bağımsız bir basın için çalışmalar başlatılmıştır (Purtaş, 2005, s.34).

Gorbaçov; dış politikaya yönelik temelden değişimleri gerçekleştirebilmek için önceliğini ideolojinin temellerinde şekillenmiş olan geleneksel politikasını değiştirerek büyük bir reformu amaçlıyordu. Dışardan gelen tehditlerden ve düşmanlardan, yani bilinen adıyla ‘çevrelenmişlik psikozu’ nun etkilerinden kurtulma çabaları, toplumda yeni bir ulusal kimlik ve demokratik arayışları başlatmıştı. Gorbaçov geleneksel dış politikada radikal bir değişim gerçekleştirerek Batının düşman değil “ortak” olarak algılanması gerektiğini savunmaya başladı (Dağı, 2005, s.93).

Bu fikirler ile ikili doğu-batı ilişkisinde adeta yepyeni bir döneme girilmiş ve soğuk savaşı bitiren politikalar yürürlüğe konulmuştu. 1987 de ABD-Rusya arasında imzalanan anlaşmada, orta menzilli olan nükleer silahlara yapılacak indirimler kararlaştırılmıştır. Bu hareketlerle Gorbaçov, Batıda büyük bir itibara sahip olmuştur. Ayrıca Komünist Partinin 1988’de yapılan konferansında, partinin devlet üstündeki etkinliğini en aza indirecek bir plan açıklamıştı (Saraç, 2008, s.34).

2.3 . SOVYETLER BİRLİĞİ’NİN DAĞILMA SÜRECİ

Gorbaçov, radikalleri kısıtlayan başarılı bir politikacı olmasına rağmen halkın güvenini kazanamamıştı. Rus halkı Gorbaçov’u “tipicheskiy komunisticheskiy activist” yani tipik bir komünist eylemci olarak tanımlamaktaydı. Öte yandan Gorbaçov 1991 yılında bile Sovyetler Birliği’ni halen “maya strana” yani benim ülkem benzerinde, doğal bir bütünlük şeklinde görmekte ısrarcıydı (Davies, 2006, s.1190).

Rus milliyetçiliği Gorbaçov döneminde yeni bir kapsama sahip olmuştur. İlk başlarda milliyet meselesine karşı tepkisiz kalan Gorbaçov, aynı zamanda bu problemin çağ dışı olduğunu düşünmekteydi. SB’de milliyetler sorunu diye bir şeyin olmadığı kanaatindeydi. Ancak bir süre sonra Baltık Cumhuriyetleri’nde baş gösteren ayrılıkçı hareketler ülkenin doğu kesimlerine de sıçradı ve SB’de Slav olan olmayan herkes birlikten ayrılmak için bir mücadele içine girdi. Tüm bu ilerlemelerin Rusların üzerinde etki göstermesiyle beraber Rusya’da milliyetçilik akımı etkisini göstermeye başladı (Onay, 2002, s.97).

Siyasi ve ekonomik düzenlemelerin eşit ve oranlı bir şekilde gerçekleştirilmemesi sebebiyle ekonomik zorluklarla birlikte halkın siyasi özgürlüklerinde meydana gelen artış; hepsi egemen ve bağımsız 15 birlik cumhuriyeti ile bu cumhuriyetlerde yaşayan yüzden fazla ulusu barındıran SB’de etnik hareketlilikleri başlatmayı başarmıştı. Bu denli geniş kapsamlı, kaynak dağılımının hangi şekilde ve ne derecede, ne kadar üretim yapılacağına, hatta herhangi bir işletmenin kaç kişi çalıştıracağına dahi sadece merkezin karar verdiği bir ülkede bölgesel önceliklere yeterince önem verilmemişti. Nihai amaç olan toplumda sınıfların kaldırılması ideali ile bu idealin hayata geçmesini sağlayacak olan ekonomik araçlar tabulaştırılmış ve bu nedenle yüz yüze gelinen ekonomik problemlerin aşılması imkânsız hale gelmişti. Tek sesliliğin sağlanması için zıt görüşlere toplumda yer verilmemiş, medya yalnızca devletin resmî ideolojisini izlemiş ve izlettirmişti. Dış dünyayla iletişimi koparılmış Sovyet halkı Glasnost ve Prestroyka politikaları ile üzerindeki korku ve baskının azaldığını anlamış ve sistemi yıkmak için kolları sıvamıştı (Onay, 2002, s.98). Birliği ayakta tutan asıl şey komünizm değil, KGB ve Kızıl Ordu’nun salmış olduğu korkuydu. SB’de milliyetçilik hareketleri farklı bölge ve kesimlerde baş göstermeye başlamıştı. 1990 yılında, Gorbaçov döneminin sonlarında gerçekleşen en önemli çatışmalardan biri Özbeklerin yoğun olarak yaşadığı Os şehrinde gerçekleşti. Bu kanlı çatışmalarda bir yanda şehrin eski sakinleri olan Özbekler, diğer yanda ise şehre sonradan göç etmiş ve yer talep eden Kırgız köylüleri bulunmaktaydı (Saraç, 2008, s.36).

Dağılmaya sebep olan en önemli unsurlardan birisi ekonomik sorunları halk üzerindeki etkisiydi. SB’nin bağımlılığı Batı ülkelerden ithal ettiği tahıl ürünleriyle gittikçe artmakta ve ürünler gün geçtikçe azalmaktaydı. Çünkü çiftçiler kendi çıkarlarına olmayan ürünleri üretmek istemiyordu. Büyüme oranlarının düşüklüğü ve düşen hayat standartları toplum içindeki hoşnutsuzluk ve huzursuzluğun artmasına sebebiyet vermişti.

Stalin döneminde %15 seviyelerinde olan ekonomik büyüme, ekonominin çokça kaynak tüketen, az ve verimsiz üretim yapan, savurgan ve hantal yapısı dolayısıyla 1985'te % 1'lere kadar düşmüştü. Rusya Bilim Akademisi'nde yapılan araştırmalar sonucunda 1985-1990 döneminde tarımsal üretimin 3.6, hafif sanayi ve sanayi kompleksinin ise 10 kat azaldığı saptanmıştır. Öte yandan, halkın rahatına yönelik kalkınmalarda sıkıntılar yaşanmasına rağmen, SB, uzay araştırmaları ve silah teknolojisinde dünya devleri ile boy ölçüşür hale gelmişti (Öke, 1999, s.17).

Dağılmaya doğru SB, bir yandan ülke içinde sıkıntılar yaşanırken dış politikada da stratejik ve jeopolitik olarak Atlantik Bloğu ile bir mücadele içindeydi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın yanında toplanan batının kapitalist ülkeleri karşısında SB eşit olmayan ve zor bir durumda kaldı. SB'nin stratejik ve potansiyel düşmanı konumundaki ABD, Avrasya'nın güneyinde ve batısında bulunan tüm kıyıları ve bölgeleri kontrolünde tutmaktaydı. Sonuç olarak Avrupa'nın doğu ve batı şeklinde ikiye ayrılması, SB'nin stratejik düşmanı konumundaki Amerika'yla çevrelenmiş olması ve SB'nin sınırlarının genişlemesi Batı'ya karşı stratejik durumunu zorlaştırmaktaydı. Bu jeopolitik çekişmede rehine olarak kalan Avrupa milletlerinin de pasif düşmanlığı söz konusuydu (Dugin, 2004, s.41).

KP tarafından yapılan ekim devriminin 70. yılı kutlamaları komitesinde Gorbaçov'un konuşması Moskova Komünist Parti birinci sekreteri Boris Yeltsin tarafından eleştirilmiştir. Yeltsin eleştirisinde, prestroykanın parti örgütlerinde yapılmadığını, partinin reformların önüne geçtiğini ve Gorbaçov'un da bu duruma yumduğunu belirtmiştir. Gorbaçov Yeltsin'i bu eleştirilerinden dolayı görevden uzaklaştırmıştır (Purtaş, 2005 , s. 38).

Yeltsin, 26 Mart 1989'da yapılan ilk ve son Yüksek Sovyet serbest parlamento seçimlerinde meclise girmeyi başarmıştır. Dişli, tutkulu, kararlı, halkçı ve lider ruhlu bir isim olan Boris Yeltsin, ülkede Rus milliyetçiliğini de ön plana çıkartmıştı. Halk temsilcilerinin meclisinin toplanmaya başlamasıyla, Sovyet tarihinde de ilk kez yasal muhalefet oluşmuş oldu. 29-30 Temmuz 1989 tarihinde Bölgelerarası Grup isminde bir yapı oluşturuldu. Bilim insanı Andrey Saharov, tarihçi Yuri Afanasyev, ekonomist Gavril Popov ve Estonyalı Yuri Palm'la yapılan seçimlerle gruba girdiler. Yeltsin ise bu grubun ortak başkanı seçildi. Grup, Birlik Cumhuriyetleri'nin ekonomik ve siyasi haklarının genişletilmesi ile alakalı öneriler verdiyse de Gorbaçov bu önerileri kabul etmedi. Bunun

üzerine Bölgelerarası Grup, mecliste Gorbaçov'a aleyhine bir tutum takındı ve onu devamlı olumsuz yönde eleştirdiler (Purtaş, 2005, s.39).

SB'nin dağılma semptomları göstermesi ve muhalefetin güçlenmesi üzerine Gorbaçov'un tutumu ve politikası diktatörlük seviyesinde sertleşmişti. Hatta Gorbaçov, Baltık Cumhuriyetleri'nde yaşayan milliyetçileri bastırmak için tank dahi göndermişti (Dağı, 2005, s.98). Ayrıca daha demokratik bir ülke olmaya çalışmaktansa, KGB ve muhafazakâr tarafı kuvvetlendirmeye çalıştı, medya üzerindeki baskısını artırdı ve polisin yetkilerini genişletti. 12 Haziran 1991 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde Boris Yeltsin Rusya devlet başkanı olmuş, Moskova'da da biri seçilmiş, diğeri ise Sovyetler Birliği'ni temsilen ve Halk temsilcilerince seçilen SB başkanı olmak üzere iki adet devlet başkanı ortaya çıkmıştı (Purtaş, 2005, s.43).

Baltık Cumhuriyetleri 1988 yılında Estonya'nın kendi bağımsızlığını ilan etmesinden sonra teker teker ayrılmaya başladı. 1989 yılında ise Orta ve Doğu Avrupa bölgelerinde bağımsızlık rüzgarları esmeye başladı. Bütün bu gelişmeler neticesinde SB dış politikasında da kritik değişiklikler görüldü. Dış politikada "Yeni düşünce" kavramının uygulayıcılarından birisi SB Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze idi. Şevardnadze, "yeni düşünce" politikasını "ideolojinin politikaya ve hukuka üstünlüğünün yok edilmesi" şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca "yeni düşünce" politikasının ilkelerini de; silahlanma yarışının durdurulması, batıyla iş birliği yapılması, bölgesel çekişmelerin son bulması, Çin ile aralarındaki ilişkilerin düzeltilmesi ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle ilişkileri düzenlemek şeklinde sıralıyordu (Purtaş, 2005, s.49).

Gorbaçov için en büyük amaç Sovyetler Birliği'nin dağılmasını önlemektir ve bunun için de her türlü çabayı gösteriyordu. Bu amaçla, birlik cumhuriyetlerinin bağımsızlık hareketlerini önlemek için "Yeni Birlik Antlaşması"nı hazırlamış ve 23 Kasım 1990 tarihinde Yüksek Sovyet'e sunmuştu. Yeni Birlik Antlaşması'nda Moskova'nın dış politika, ekonomi ve savunma ile ilgili merkez yetkilerini korumakla beraber cumhuriyetlerin yetkileri de artırılmıştı (Purtaş, 2005, s.50). Böylelikle daha serbest bir federasyon yapısı ortaya çıkmıştı. Yeni Birlik Antlaşması 17 Mart 1991 tarihinde referanduma sunulduktan sonra referanduma katılan dokuz birlik cumhuriyeti ile yaklaşık beş ay sonra 20 Ağustos 1991'de imzalandı. Tüm bu gelişmelerin ardından bir grup asker Gorbaçov hükümetine bir darbe düzenledi. Yapılan darbe Gorbaçov karşıtı olan komünist grupların ve milliyetçilerin güç kazandığının da bir kanıtıydı (Dağı, 2005, s.99). Darbeciler hükümetin ekonomik politikalarına, KP'nin siyasi tekel yapısının

bozulmasına ve birlikteki cumhuriyetlerin bağımsızlık hareketlerine karşı yaptıkları bu darbeye başarısız olsalar da Gorbaçov'un itibarının zedelenmesine sebep olmuşlardır. Öte yandan Yeltsin ise Federasyonu'nun göz bebeği haline gelmişti.

2.4. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN SONU

Darbenin ardından Yüksek Sovyet üyeleri değişmesine rağmen yetkilerini ve etkinliğini kaybetmişti. Bunun üzerine Gorbaçov, 2 Eylül 1991'de birlik cumhuriyetlerinin başkanlarından oluşan "Devlet Konseyi" ni kurdu. Ancak Devlet Konseyi'nin yaptığı toplantılara Baltık cumhuriyetleri, Moldova, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan başkanları katılım göstermedi. Ardından Devlet Konseyi aldığı ilk karar olarak Baltık Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını tanıdı (Purtaş, 2005, s.56).

Ardı arkası kesilmeyen gelen bağımsızlıklardan sonra SB'nin dağılma süreci son haddine gelmiş ve 8 Aralık 1991 tarihinde imzalanan Minsk Antlaşması (Belovejski Antlaşması) ile son bulmuştur. Yeltsin, Stanislav Şuşkeniç ve Leonid Kravçuk; antlaşmadan bir gün evvel toplanarak Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurmuş ve tüm dünyaya ilan etmişlerdir (Büke, 2007, s.17).

Gorbaçov yapılan bu anlaşmanın hukuka uygun olmadığını ve bu üç liderin böyle bir yetkisinin bulunmadığını belirtse de askeri liderler anlaşmaya destek vermişlerdir. Ardından Gorbaçov Yeltsin'le görüşmüş ve Yüksek Sovyet'i son toplantısına çağırmıştır. Toplantının ardından Sovyetler Birliği'nin dağıldığını ve kendi kendini feshettiği açıklanmıştır. Ve Sovyetler Birliği tarihin tozlu sayfalarına karışarak yerine yeni 15 bağımsız cumhuriyet bırakmıştır (Hüseynov, 2004, s.127).

2.5 . RUS DIŞ POLİTİKASINDA ETKİLİ OLAN EKOLLER

Rusya'nın coğrafi açıdan doğu ve batı arasında bir uzantı görevi görmesi Rus kimliğinin doğuya mı yoksa batıya mı ait olduğu konusunda bir soru oluşmasına sebep olmuştur. Bu soru aynı zamanda doğu ve batı kültürleri arasında sıkışmış olan Rusya'nın Avrupa ülkesi mi yoksa Asya ülkesi mi olduğu tartışmalarına da yol açmıştır. Bu aidiyet sorunu Rus dış politikalarını da etkilemiş ve bazı ekollerin oluşmasına neden olmuştur (Purtaş, 2005, s.133).

1917 Ekim Devrimi ile birlikte Sovyet dış politikasının en önemli unsuru olarak ideoloji faktörü ön plana çıkmıştı. Tarihte ilk defa görülmeye başlanan bu faktör,

komünizm-kapitalizm sistemleri arasındaki mücadeleye dayanmaktaydı. Uluslararası ilişkilerde de etkin hale gelen bu politika, bilhassa II. Dünya Savaşı sonrasında önemli hale geldi. Fakat Lenin'in kurduğu ve Sovyet tarzı Sosyalizmin bütün dünyada yayılmasını amaçlayan bu dış politika daha sonra 1980'lerde değişime uğramaya başlamıştır (Büke, 2007, s.19).

2.5.1 . Atlantikçi (Batıcı) Ekol

Atlantikçiler Rusya'yı tanımlayış ve dünyayı algılayış biçimleriyle Batıcı düşüncenin etkisindedirler. Gorbaçov'un glasnost ve prestroyka politikalarıyla başlayan yeniden yapılanma sürecinde Atlantikçi ekolün etkisi artmaya başlamıştır. Batı'yla iş birliği politikalarını geliştiren Yeltsin döneminde de Atlantikçilerin dış politikadaki yükselişi devam etmiştir. Atlantikçilere göre Rusya'nın yeniden yapılanması, batı düşünce ve ekonomik sistemine dayanmalıydı. Bu anlamda Rusya'da uluslararası sistem ve Batı ile uyumlu bir siyasal rejim oluşturulmalıydı. Batı ile ekonomik ve siyasal entegrasyonu sağlanmış bu rejimde pazar ekonomisi uygulanmalıydı. Bu düşüncüyü savunan dönemin Dışişleri Bakanı Kozirev sayesinde Atlantikçiler yönetim düzeyinde etkinlik sağlamıştı (Dağı, 2005, s.147).

Atlantikçilere göre Rusya, Hıristiyan medeniyetinden ortaya çıkmıştı. Rusya'nın Bizans medeniyeti dolayısıyla Avrupa çerçevesine dahil olması Ortodoks Hıristiyanlığı kabul etmesiyle başlamıştı (Onay, 2002, s.82). Dolayısıyla Rusya aslında bir Avrupa ülkesiydi ve bu sebeple Rus diplomasisinin asıl yönü Batı medeniyeti olmalıydı. Rusya'nın ortaklıkları batı ülkeleri ile olmalıydı. Yani Avrupa Birliği, NATO, Uluslararası Para Fonu, ve G-7 benzeri batılı ittifak kuruluşlarına dahil olmalıydı (İşyar, 2004, s. 11).

Atlantikçiler Rusya için asıl tehlikenin batıdan değil doğudan geleceğini düşünmektedirler. Gelebilecek olan güvenlik tehditleri; Rusya'nın doğusundaki karışık bir bölge olan Orta Doğu, Çin ve Afganistan'dan beklenmektedir. Ayrıca bu bölgelerdeki radikal İslam ve milliyetçilik görüşleri de Rusya için birer tehlike oluşturmaktadır. Özellikle radikal İslam Rusya ve Orta Asya'da yayılması durumunda ciddi bir tehdit unsuru olacaktır. Bu sebeple Atlantikçiler İslam'ın sınırlandırılması gerektiğini düşünmektedirler. Sonuç olarak batı ile yapılacak anlaşma ve ittifakların radikal İslam ve geniş nüfuslu Çin gibi tehditlerden Rusya'yı koruyacağı düşünülmektedir (Dağı, 2005, s.150).

Atlantikçiler dağılmadan sonra Rusya dışında yaşamlarını sürdüren 25 milyon Rus azınlık konusunu gündeme getirmemişlerdir. Atlantikçiler öncelikli olarak batı ülkeleri ile kurulacak olan ittifaklar, ekonominin düzeltilmesi ve ülkedeki demokratik yapının güçlendirilmesi konuları ile ilgilenmişler; eski Sovyet cumhuriyetleri ile alakalı çalışmaları bu sebeplerden dolayı geri plana atmışlardır. Atlantikçilerin görüşüne göre ulusal kimlik tanımı anayasal temelde bulunmalıydı. Bu sebeple 25 milyonluk Rus azınlık Rusya vatandaşı olarak değil kendi yaşadıkları ülkelerin vatandaşı olarak tanımlanmaktaydı (Dağı, 2005 , s. 155).

Rus azınlıklarla alakalı her türlü meselenin ise AGİT veya BM gibi kuruluşlarda çözüm bulması gerektiği düşünülmekteydi. Fakat 1993 yılında milliyetçilik akımının kamuoyunda da güçlenmesinin üzerine Rus azınlık konusu Atlantikçiler tarafından gündeme getirildi (Büke, 2007, s.24).

ABD ve Avrupa ülkelerine yaklaşım açısından Atlantikçiler arasında farklı yaklaşımlar oluşmuştur. Kuzey'e katılmanın oldukça önemli olduğuna inanan Alexi Pushkov bunun olurunun Washington'da bittiğini düşünmektedir (Prizel, 1998, s.246). Dış politika ve uluslararası alanda batıda arkasına Almanya'yı almış olan Avrupa Birliği, doğuda ise içe Çin ve Japonya gibi güçlü ülkelerle başa çıkmanın yolu ABD ile iş birliğinden geçmektedir (Dağı, 2005, s.151). Diğer bazı Atlantikçiler ise batı ile kurulacak olan ittifakın ABD merkezli değil Avrupa ülkeleri bazında yapılması gerektiğine inanmaktadır.

Dağılmanın ardından eskiden düşman olarak tanımlanan batı ile ittifak görüşü Rusya'da batı ile dostluk, barış ve ortaklık görüşünün de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rusya'nın buradaki asıl hedefi uluslararası ekonomik sisteme serbest piyasa ekonomisini de özümsemiş demokratik bir devlet olarak ve aynı zamanda batının da desteğini alarak girmektir. Fakat SB zamanında bozulmuş olan ekonomik ve demokratik yapının yeniden canlandırılması kolay olmayacaktı. 1991 ve 1995 yılları arasında yapılan bazı araştırmalar göstermiştir ki Atlantikçilerin kamuoyundan aldığı destek azalmıştı. Ayrıca Yeltsin'in görevini henüz görev süresi dolmadan Vladimir Putin'e vermesi ve yeni liderin batı ile ittifak yapma ve ilişkileri geliştirme konusunda çekinceli olması Atlantikçilerin yönetimdeki etkisini de bitirmiş oldu (Aziz, 2009, s.26).

Öte yandan 1993 yılında kamuoyuna sunulan Rusya Dış Politika Konsepti'nde kendisi de bir Atlantikçi olan zamanın Dışişleri Bakanı Kozirev'in batıcı görüşleri açıkça

görülmüştür. Kozirev ayrıca Rusya'nın bölgesel ve küresel olarak istikrarın sağlanması konusunda etkili ve büyük bir ortak olduğunu düşünmektedir (Büke, 2007, s.26).

2.5.2 . Avrasyacı Ekol

1992 yılı sonrasında dış politikada ortaya çıkan gelişmelerle birlikte Atlantikçilerin etkisini kaybetmesiyle, Avrasyacı ekol ön plana çıkmaya başlamıştır. Böylece Avrasyacılar aralarında bulunan milliyetçi gruplarla birlikte Rusya'nın dış politika stratejilerini yönetmeye başlamışlardır. Avrasyacıların ana gövdesini asker-sivil bürokratlar ve aydınlar oluşturmaktadır (İşyar, 2004, s.25).

Avrasyacılar, Rusya'nın jeopolitik konumu ve Ortodoksluktan dolayı orijinal bir medeniyet olduğunu savunmaktadırlar. Avrasyacılar Atlantikçilerin ABD ve Batı'yla yakın ilişkiler kurulması görüşünün aksine, eski SB cumhuriyetleriyle yani yakın çevre ile askeri, siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini öngörmektedirler. Onlara göre Rusya'nın uluslararası politikadaki yeri, jeopolitik faktörlere göre belirlenmelidir (Dağı, 2005, s.165).

Atlantikçi görüşün ekonomi üzerindeki başarısızlığı üzerine, Avrasyacı ekolün Rusya'nın dışarıya bağımlı olmadan ve sadece kendi kaynaklarını kullanarak ekonomik bağımsızlık ve kalkınmasını sağlaması düşüncesi dikkat çekmeye başlamıştır. Avrasyacıların düşüncesine göre Rusya, batıyla iş birliği yaparken kendi çıkarları doğrultusunda karar vermelidir (İşyar, 2004, s.22).

Avrasyacılar, Atlantikçilere göre dış dünyaya daha şüpheyle bakmaktadırlar. Rusya'nın geleneksel nüfus bölgesi olan Orta Asya'da ABD'nin stratejik boşluğunu doldurma çalışmalarına Rusya ve Avrasyacılar tarafından endişe ve kaygıyla bakılmıştır. Bu nedenle Orta Asya'da Çin ve diğer bölge ülkeleriyle birlikte kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü radikal bir İslam hareketi niteliğindeki, bir yandan da ABD'ye karşı savunma niteliğindedir (Takar, 2018, s.50).

Orta Asya, Avrasyacılar tarafından, Avrasya karasına ait Kuzey Kafkasya steplerinden başlayıp Arap denizi sahil şeridine kadar uzanan, büyük bir kısmı olarak geçmişten bugüne her zaman düşünülmüştür. Alexander Dugin'in görüşüne göre Orta Asta, merkezi kara olarak bilinen Heartland'ı amaçlanan noktaya yani Hint Okyanusu'na kadar çıkarabilecek jeopolitik bir bölgedir (Dugin, 2004, s.181). Dugin'e göre ise Sovyetlerin dağılmasından sonra bölgenin yeniden yapılandırılması için deniz gücünün

aksine bir kara gücüne ihtiyaç bulunmaktadır. Bu noktada Rusya'nın aktif nüfuzu da etkili olacaktır (Dugin, 2004, s.185). Dugin ayrıca kara ve deniz kuvvetleri arasında bir medeniyetler çatışması olduğunu düşünmektedir. Deniz ve kara kuvvetleri arasındaki çekişme, doğu ve batı ayrımına paralel bir düşmanlık gibidir. Deniz güçlerinin liberal düşünceyi temsil ettiğini düşünen Dugin'e göre, kara güçleri hem geleneklere hem de mutlak değer sistemlerine önem veren tarafı temsil etmektedir (İşyar, 2004, s.43).

Soğuk Savaş sonrası etnik ve dinsel kökenli bölgesel çatışmaların yanı sıra radikal İslam'ın da Orta Asya'daki hareketliliği Rusya için bir tehdit oluşturmaktadır. Avrasyacıların ise bu soruna karşı yaklaşımı batının da benimsediği "çevrelenmesi gereken düşman" anlayışıyla paraleldir. Fakat bu soruna karşı batı ile birlikte hareket etmek Avrasyacıların görüşüne göre Rusya'nın subjektif konumunu zedeleyeceğinden kaçınılması gereken bir durumdur (Dağı, 2005, s.169).

BÖLÜM III

ORTA ASYANIN JEOPOLİTİĞİ

Dünyada Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra yeni egemenlik arayışları, yeni çıkar çatışmaları, yeni güç ilişkileri ve yeni aktörler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni egemenlik ve güç ilişkilerinin analiz edilmesinde jeopolitik yaklaşım önemli faydalar sağlamaktadır. Jeopolitik ve jeostratejik açıdan Orta Asya bölgesi önemli veriler sunmaktadır. Bir yandan bağımsızlıklarını pekiştirmeye çalışan buradaki cumhuriyetlerin mücadelesi, bir yandan da küresel güçlerin bölge üzerindeki çatışmaları devam etmektedir (Özdemir, 2006, s.4).

3.1. ORTA ASYA COĞRAFYASI VE ÜLKELERİ

Bu bölümde Rusya ve Çin gibi iki büyük ülke arasında bulunan bu coğrafya jeopolitik ve jeostratejik açıdan analiz edilecektir. Bunun için bölge ülkelerinin coğrafi konumu, siyasi ve idari yapıları, demografik yapıları, ekonomileri ve stratejik önemleri üzerinde durulacaktır

3.1.1 . *Kazakistan*

Kazakistan, Avrasya bölgesinin merkezinde yer almaktadır. Ülkenin sınırlarını kuzeybatı ve kuzeyde Rusya Federasyonu, doğuda Çin Halk Cumhuriyeti, güneyde Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Aral Denizi oluşturmaktadır (İTO, 2011, s.55). Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet dili Kazak dili olarak belirlenmiş (Any. m. 7/1) ancak devlet kurumlarında ve yerel öz idare organlarında Rus dili, Kazak dili ile birlikte eşit derecede kullanılmaktadır (Any. m. 7/2). Ülkenin yüzölçümü 2.724.900 km², nüfusu 18.350.554 (MNERK, 2018), başkenti Astana'dır.

Tien Shan Dağlarının kuzeyinde ve Sibirya'nın güneyindeki Kazak stepleri, Taş Devri'nden beri yerleşim alanı olarak kullanılmaktadır (İnal, 2017a, s.6). Coğrafi sınırları açısından Kazakistan dünyanın dokuzuncu en büyük ülkesidir. Kazaklar, İran ve Arap İslam kültürlerinin ve daha sonra Avrupalıların etkilerini yaşayan bir Türk halkıdır. Düz araziler ve imparatorluklarla çevrili Kazakistan'ın coğrafyası tarihsel olarak onu yoğun savaşlar, ticaret merkezi ve medeniyetlerin buluşma noktası haline getirmiştir.

Avrasya'nın tam ortasında yer alan Kazakistan, kuzeyden güneye ve doğudan batıya geçiş koridorlarının kesiştiği bölgededir. Geçmişte bu özelliği nedeniyle bu ülkeden geçen tarihi İpek Yolu önemli bir ticaret güzergahı olmuştur (Özdemir, 2006, s.91). Kazakistan Orta Asya cumhuriyetlerinin en büyüğüdür. Kazakistan'ın coğrafi konumu, Avrasya kıtasındaki ticari ilişkilerde önemli bir rol oynamasını sağlamaktadır (Curtis, 1996, s.42; KATEV, 2003, s.10). Kazakistan, kapladığı toprak alanı itibarıyla Orta Asya Cumhuriyetleri arasında birinci, BDT içerisinde ise Rusya'nın ardından ikinci büyük ülkedir (Kara ve Yeşilot, 2011, s.55).

Kazakistan Cumhuriyeti 16 Aralık 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden (SSCB) bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık sonrası hükümet, güçlü bir icra dairesi, bir parlamento ve yargı organı olan 1993 Anayasası'yla yapılandırılmıştır. 28 Ocak 1993 tarihinde kabul edilen Anayasa'ya göre Kazakistan Cumhuriyeti, en üst değerlerini; bireyin, yaşamı, hak ve özgürlükleri olan demokratik, laik, yasal ve sosyal devlet olarak ilan etmiştir (Any. m. 1). Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet iktidarı; yasama, yürütme ve yargı alanlarının ayrılması ilkesine uygun olarak Anayasa ve yasalar temelinde birleştirilmekte ve uygulanmaktadır (Any. m. 3). SSCB döneminde etnik bir temelde oluşturulmuş olan ülke, bağımsızlık sonrası dönemde toprak temelinde örgütlenmiştir (Behar vd., 1994, s.48).

Devletin iç ve dış politikasının esas yönlerini belirleyen en üst düzey yetkili kişi Cumhurbaşkanı'dır. Cumhurbaşkanı, beş yıllık dönem için halkoyuyla seçilmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti Başbakanı, başında bulunduğu hükümetin eylemlerinden cumhurbaşkanına karşı sorumludur (Any. m. 67). Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu, yasama işlevleri yürüten Cumhuriyet'in en üst temsilcisidir (Any. m. 49).

Kazakistan topraklarında Kazakların dışında çoğunluğunu Rusların oluşturduğu 100'den fazla farklı etnik kültürden insanın bir arada yaşadığı homojen olmayan bir nüfus yaşamaktadır (DEİK, 2012a, s.5-6; Kara ve Yeşilot, 2011, s.139192). Kazakistan'ın etnik yapısı, ülkenin siyasi ve kültürel hayatının çoğunun arkasındaki itici güçtür. Kazakistan, dini açıdan da farklılık gösteren ülkeler arasında yer almaktadır. Müslümanlar nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır (DEİK, 2012a, s.5-6). Bunu, büyük ölçüde dünya dinleri arasındaki coğrafyaya değil, aynı zamanda Sovyet etnik politikalarına ve Kazakistan'daki Avrupalı göçmenlerin yerleşimine borçludur (Özdemir, 2006, s. 92).

Kazakistan, dünyada hacim ve çeşit itibarıyla en zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerden biridir. Ülke; uranyum, krom, kurşun ve çinko yatakları rezervlerinde dünyada ilk iki; kömür, demir ve altın rezervlerinde dünya sıralamasında ilk on; doğalgaz, petrol ve alüminyum rezervlerinde ilk yirmi ülke arasındadır (Karıbayeva, 2006, s.73-74). Kazakistan, kuzey kesiminde yer alan, Rusya'ya en yakın kömür ve petrol yatakları nedeniyle Sovyet döneminde sanayide büyük bir rol oynamıştır (Curtis, 1996, s.48). Ülke, bol miktarda kömür, petrol ve doğalgaz rezervleri de dâhil olmak üzere enerji kaynaklarına sahiptir. (Barlıbayev, 2002, s.95). Ülkedeki petrol rezervleri doğal gaz rezervlerinden daha fazladır. Ülke ekonomisinin büyük bir kısmı petrol ihracatından elde edilen gelirlere dayanmaktadır (Ateş, 2012, s.5).

3.1.2 . Kırgızistan

Doğu Orta Asya'da yer alan Kırgızistan, Tien Shan dağlarının kalbine yerleşmiş durumdadır. Kazakistan'ın güneydoğusunda yer alan Kırgızistan, doğuda Çin, güneyde Tacikistan ve batıda Özbekistan ile çevrilidir (Barataliyev, 2004, s.7). Kırgızistan'ın resmi adı Kırgız Cumhuriyeti'dir. Resmî dili Rusça, devlet dili Kırgızca olarak kullanılmaktadır (Any. m. 10). Ülkenin yüzölçümü 199.951 km², nüfusu 6.200.949'dur (NSCR, 2018). Kırgız Cumhuriyeti (Kırgızistan), egemen, demokratik, laik, üniter ve sosyal bir devlettir ve devlet başkanlığı sistemi ile yönetilmektedir (Any. m. 1).

Kırgızistan, 31 Ağustos 1991'de SSCB'den bağımsızlığını ilan etmiştir. (Toraman, 2012, s.1). Ok ucu olarak şekillenen toprakları Kazakistan'ın güney sınırları boyunca uzanmakta ve Çin'in batı sınırlarına yaklaşmaktadır. Ülkenin arazisi Tacikistan'dan sonra Orta Asya bölgesindeki ikinci en küçük alandır (Akkan, 2002, s.441-442).

Bu bölge, Orta Asya ve Çin arasında karaya oturmuş ve stratejik bir konumda bulunmaktadır (İTO, 2005a, s.2). Ülke, İpek Yolu'nun başlangıç noktasında, bölgenin önemli devletleriyle çevrili, jeopolitik açıdan son derece kritik bir coğrafyada yer almaktadır (Yılmaz, 2011, s.15).

Kırgızistan, bağımsız, laik ve demokratik bir devlettir. Siyasi sistem, 27 Haziran 2010'da kabul edilen Kırgız Cumhuriyeti Anayasası ile tanımlanmaktadır. Yeni anayasa, yönetim biçimini parlamenter cumhuriyet olarak tanımlamıştır. Parlamento ve Başbakan, Başkan'dan çok daha fazla yetkiye sahiptir. Kırgızistan Orta Asya'da parlamenter

sistemle yönetilen ilk ve tek devlettir (Toraman, 2012, s.7-11). Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'tir.

Devletin iç ve dış politikasının esas yönlerini belirleyen en üst düzey yetkili kişi Kırgızistan Cumhuriyeti Başkanı'dır. Cumhurbaşkanı, altı yıllık dönem için halkoyuyla seçilmektedir (Any. m. 61). Kırgız Cumhuriyeti'ndeki icra yetkisi Hükümet, ona bağlı bakanlıklar, devlet komiteleri, idari birimler ve yerel yönetimler tarafından uygulanır. Hükümet, Başbakan tarafından yönetilmektedir. Başbakan, parlamentoda büyük çoğunluğun (siyasi partilerin milletvekillerinin % 50'sinden fazlasının aldığı) önerisi üzerine Parlamento tarafından atanan hükümet başkanıdır. Hükümet, mevcut Anayasa ile belirlenen sınırlar dahilinde hem devlet başkanına hem de Jogorku Kenesh'e karşı sorumludur (Any. m. 85). Jogorku-Kenesh parlamentosu tek kutuplu değil, parti listeleri ile beş yıl için seçilen 120 üyeden oluşmaktadır (Takar, 2018, s.29).

Modern Kırgız milleti bugünkü Orta Asya'nın doğu ve kuzey kesimlerinde yaşayan göçebe kabilelerin medeniyetine dayanmaktadır (Curtis, 1996, s.110). Kırgızlar, Orta Asya'daki Türk toplulukları arasında en eski topluluklardan birisidir. Kırgızistan nüfusu üç ana gruba ayrılmıştır: yerli Kırgızlar, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra kalan Ruslar, geniş ve yoğun bir Özbek nüfus. Bu kesimlerin her biri farklı kültürel ve ekonomik düzenlere ve farklı baskın etnik gruplara sahiptir (Alparslan, 2006, s.21). Kırgızistan'da nüfusun % 14.3'ü Özbek, % 7.7'si Rus, % 1.1'i Dungan, % 5.9'u ise Koreli, Ukraynalı, Ahıskalı gibi diğer etnik gruplardan oluşmaktadır (KİK, 2017).

Kırgızlarının büyük çoğunluğu Sünni Müslümandır. Ancak İslam geç ve oldukça yüzeysel olarak bölgeye gelmiştir. Kırgız Müslümanları genellikle daha önceki kabile geleneklerinden etkilenen bir biçimde dinlerini uygulamaktadırlar. İslam'ın uygulanması da ülkenin kuzey ve güney bölgelerinde farklılık göstermektedir (Aytekin, 2011). Nüfusun % 75'i Müslüman, % 20'si Rus Ortadoks, % 5'i farklı inançlara sahiptir (Narkeeva, 2011, s. 59).

Kırgızlar, etnik kimliğine, dillerine ve geleneklerine bağlı bir millettir. Kırgızistan ile Kazakistan arasındaki en önemli farklardan birisi, Kırgız halkının kendi dillerine hâkim olmasıdır. Kazakistan'da olduğu gibi, Kırgızistan'da ikamet eden Avrupalılar arasındaki "üniter" dil hâkimiyeti çok nadirdir (Curtis, 1996, s.113). Sovyet sonrası dönemde Kırgızistan'da resmi dil Kırgız dili olarak kabul edilmiş, 2001 yılında

ise Rusça ülkenin ikinci resmi dili olarak kabul edilmiştir. Ticaret ve yükseköğrenimin ana dili Rusça'dır (DEİK, 2009, s.1).

Kırgızistan dünyada eşine az rastlanan bir jeolojik yapıya sahiptir. Doğal kaynaklar, Kırgız Cumhuriyeti ekonomisinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sovyet sonrası dönemde madencilik giderek daha önemli bir ekonomik faaliyet haline gelmiştir. 1997 yılında açılan Kumtor Altın Madeni, dünyadaki en büyük altın yataklarından biridir. Altın ekstraksiyonu ülkeye en büyük katkıyı sağlamaktadır. Ülkede altın, madenin % 90'ından fazlasını oluşturmaktadır (Curtis, 1996, s.109). Kömür, doğal gaz, petrol, uranyum, cıva, antimoni, nefelin, bizmut, kurşun, çinko ve cevher içeren kayaçlar, değerli taşlar, yeraltı su kaynakları bulunmaktadır. Ülkede maden yatakları bulunmakta ve bu maden yatakları boksit, demir cevheri, bakır, kalay, çinko, kükürt, tungsten, kurşun ve arsenik içermektedir. Kırgızistan, dünyada 10. sırada gelen altın üretici ve ihracatçı ülkesidir. Ticari açıdan çok önemli değere sahip olan 100'den fazla maden sahası ve 65 altın sahası vardır. Kırgızistan'da, altın madenciliği dışında madencilik sektörü gelişmemiştir. (Kambarova, 2009, s.63). Diğer bölge ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Kırgız Cumhuriyeti'nde petrol ve doğalgazın ekonomiye katkısı oldukça düşüktür (Somuncuoğlu, 2011, s.34). Kırgızistan, elektrik enerjisi üretiminde ve dağıtımında geniş imkânlarla sahiptir (Selçuk, 2005, s.46). Sınırlı fosil yakıt yatakları ve ekstraksiyon endüstrisindeki düşük yatırım nedeniyle, Kırgızistan yabancı enerji kaynaklarına bağımlıdır. Enerji açısından potansiyel olarak bütün Orta Asya'nın savunma sanayi enerjisini karşılayabilecek bir ülkedir. Elektrik enerjisi üretimi temel endüstrilerden birisidir. Hidroelektrik enerjisi Kırgızistan'ın ihracatının beşte birini oluşturmaktadır. Çin, Rusya, Kazakistan ve Özbekistan'a elektrik enerjisi ihraç edilmektedir (Kambarova, 2009, s.64; Ünal, 2010, s.81).

3.1.3 . Tacikistan

Tacikistan, Orta Asya'nın güneydoğu kesiminde yer almaktadır. Batı ve Kuzey'de Özbekistan ve Kırgızistan, güneyde Afganistan, doğuda en dağlık bölgede Çin ile sınırlanan kara yoluyla çevrelenmiş bir ülkedir. Resmî adı Tacikistan Cumhuriyeti, resmî dili Tacik dili, uluslararası iletişim dili Rusça'dır (Any. m. 2). Ülkenin yüzölçümü 144.100 km², nüfusu 9.046.722 (ASPR, 2018), başkenti Duşanbe'dir (Any. m. 2). Istravshan, Khujand, Kulob ve Kurhontepa adlı dört idari bölgeye ayrılmıştır. Tacikistan'ın yönetim şekli başkanlık tipi cumhuriyettir (DTM, 2016 , s. 4).

9 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Tacikistan (President Of The Republic Of Tajikistan), Tacik halkının nüfusun büyük bir bölümünü oluşturduğu çok dilli ve çok kültürlü Sovyet bakiyesi bir Orta Asya cumhuriyetidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına olumlu bakmayan tek birlik cumhuriyeti olan Tacikistan, bağımsızlığını en son ilan etmiş, daha doğrusu ilan etmek zorunda kalmıştır (Eker, 2013, s.2800). Orta Asya'nın beş eski Sovyet cumhuriyetinin en küçüğüdür (Sarı, 2015, s.6).

Tacikistan, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 9 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını tüm dünyaya ilân etmiştir (DEİK, 2006, s.1). Bağımsızlığın ardından 1992-1997 yıllarında çok trajik bir iç savaş yaşanmıştır (DİB, 2016b). Bu iç savaş sonrasında ulusal bir uzlaşma deneyimi olan ve İslami bir siyasi muhalefet entegre olan tek Sovyet sonrası devlettir. Aynı zamanda, rejim bazı diğer Orta Asya rejimlerinden daha “yumuşak” bir tür olmasına rağmen, otoriter özellikler sunmaktadır. Tacikistan 1997’de İslamcı-demokrat muhalefetin yenilgisiyle sona eren iç savaşın ardından, seküler-milliyetçi ideolojiye dayalı bir rejimle yönetilmektedir. Tacikistan 1994’te yürürlüğe konan anayasayla yönetilmektedir. Tacikistan Cumhuriyeti, demokratik, hukuki, laik, üniter ve çok uluslu bir devlettir. Devlet kurulu Tacikistan Cumhuriyeti Anayasasına göre bir başkanlık formuna sahiptir (Curtis, 1996, s.219).

Tacikistan Cumhuriyeti Başkanı, devletin ve yürütme erkinin (Hükümet) başkanıdır (Any. m. 64). Tacikistan Devlet Başkanı, devlet bağımsızlığının garantisi ve Tacikistan’ın tarafsızlığı, toprak bütünlüğü, Anayasa’ya saygı ve uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi için görevli, Tacikistan’ın en üst düzey yetkilisi olan yürütme organının başıdır (Any. m. 69). Seçimlerle görev başına gelen Cumhurbaşkanı, hükümette başkanlık yapmakta ve Bakanlar Kurulu adı altında parlamentonun başkanlığı görevini üstlenmektedir. Başkan, Başbakan ve diğer meclis üyelerini Yüksek Meclisin nominal onayıyla atamaktadır (Curtis, 1996, s.219). Cumhurbaşkanı, Tacikistan vatandaşları tarafından 7 yıllık bir süre için seçilmektedir (Sarı, 2015, s.16).

Tacikler, Orta Asya’da İran kökenli tek millet olma özelliğine sahiptir. Tacikler, uzun yıllar Özbekler ile beraber yaşamışlardır. Bu yüzden, kültür ve gelenek açısından Özbeklere yakındırlar (Rashid, 1994, s.95). Tacikistan’ın nüfusu, nispeten yüksek bir doğum oranı ve önemli etnik gerilimlerle karakterize edilmiştir (Kort, 2004, s.166). Nüfusun % 84.3’ünü Tacikler, % 13.8’ini Özbekler (Lakai, Kongrat, Katagan, Barlos), % 2’sini diğerleri (Kırgız, Rus, Türkmen, Tatar, Arap) oluşturmaktadır. Toplumun %

85'ini Sünni Müslüman, % 5'ini Şii Müslüman, % 10'unu diğer gruplar oluşturmaktadır (Takar, 2018, s.35).

Tacikistan ülke ekonomisini geliştirmek için ihtiyaç duyulacak pek çok enerji ve doğal kaynaklara sahiptir. Bazı bölgeler sulama için geniş su kaynaklarına sahiptir ve ülkenin nehirleri hidroelektrik enerji üretimi için büyük oranda kullanılmayan bir kaynak niteliği taşımaktadır. Yer altı ve yer üstü zenginlik bakımından oldukça çeşitli kaynaklara sahip olan Tacikistan, su kaynakları bakımından Orta Asya'nın en zengin ülkesidir (Ekenci, 2016, s.23). Tacikistan'ın ana doğal kaynakları arasında petrol, altın, uranyum, gümüş, tungsten, çinko ve kurşun bulunmaktadır. Ülkede ayrıca doğal gaz, petrol ve kömür rezervleri, 400'den fazla maden yatağı bulunmaktadır. Petrol ve doğalgaz Fergana havzasından çıkarılmaktadır (Paşa, 2010, s.272). Bedeşan bölgesinde altın ve mücevher yapımında kullanılan çeşitli madenler bulunmaktadır (Akçalı ve Efeğil, 2003, s.129-157). Tacikistan kömür üretiminde Orta Asya'nın lideri konumundadır. Burada yaklaşık olarak toplam 4.000.000.000 ton kömür rezervi bulunmaktadır. Ülkede maden kaynaklarının önemli bir kısmı Pamirler'de yer almaktadır (Akdoğan, 2014, s.74). Ülkede tektonik yapı sebebiyle çok sayıda kaplıca bulunur. Güneydeki akarsular üzerinde inşa edilen büyük barajlar (Nurek, Ragun) dünyadaki en yüksek gövdeli barajlar arasındadır (Paşa, 2010, s.272).

3.1.4 . Özbekistan

Özbekistan, Orta Asya'nın coğrafi çekirdeğini oluşturan en önemli ülkelerinden birisidir (Kort, 2004, s.113). Orta Asya'nın merkezinde yer alan Özbekistan Cumhuriyeti, güneybatıda Türkmenistan, kuzeyde Kazakistan, kuzeydoğuda Kırgızistan, güneydoğuda Tacikistan, güneyde Afganistan ile çevrilidir (İTO, 1992, s.3). Resmi adı Özbekistan Cumhuriyeti (Özbekiston Respublikasi), devlet dili Özbekçe olan ülkenin yüzölçümü 447.400 km², nüfusu 31.064.765, başkenti Taşkent şehridir (SCRS, 2018). Özbekistan Cumhuriyeti, 12 idari bölgeye ayrılmıştır (DEİK, 2012c, s.2) ve başkanlık sistemiyle yönetilmektedir (Any. m. 1).

Özbekistan tarihte Maveraünnehir, sonra Türkistan adını taşıyan Orta Asya bölgesinin merkezini oluşturmaktadır (Nurmumin, 2010, s.2). Özbekistan, Lihtenştayn ile birlikte dünyanın sadece iki kara arasında yer alan ülkelerinden biridir. Antik çağlardan beri bu bölge, Orta Asya'nın coğrafi, kültürel, ekonomik ve nüfus alanı olan Amy Darya ile Syr Darya Nehirleri arasında bulunmaktadır (Kort, 2004, s.113). BDT

devletleri içinde Özbekistan yüzölçümü ile (447.400 km²) üçüncü sırada yer almaktadır (İTO, 1992, s.3).

Özbekistan Cumhuriyeti, 31 Ağustos 1991 tarihinde SSCB'den ayrılan ve Orta Asya cumhuriyetleri arasında bağımsızlığını ilan eden ilk ülkedir (Rashid, 1994, s.81). Özbekistan yüzölçümü bakımından, Kazakistan ve Türkmenistan'dan sonra Orta Asya'da bulunan üçüncü büyük devlettir. Orta Asya'da bulunan dört ülkenin sınırladığı tek Orta Asya devletidir. Kuzeydoğuda nüfus, tarım ve endüstri alanının merkezi olan Fergana Vadisi, deniz seviyesinden 200-500 metre yükseklikte, dağ sıraları ile çevrilidir (Çığır, 2010, s.2).

Özbekistan'da, 31 Ağustos 1991'de Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti başkanı İslam Karimov tarafından, Özbekistan Cumhuriyeti'nin ulusal bağımsızlığı ilan edilmiştir. 29 Aralık 1991'de İslam Karimov, ülke çapındaki genel seçimler sonucunda Özbekistan Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası 8 Ocak 1992'de kabul edilmiştir (Nurmumin, 2010, s.2). Anayasa'ya göre ülke egemen demokratik bir cumhuriyettir (Any. m. 1). Özbekistan çok partili demokratik bir rejimle yönetilmektedir (Any. m. 98). Özbekistan'ın başkenti Taşkent'tir (Any. m. 6). Özbekistan Anayasası Devletin Temel Yasası'dır. Özbekistan Cumhuriyeti'nin devlet dili Özbekçe olarak belirlenmiştir (Any. m. 4).

Özbekistan Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır ve devlet otoritesi organlarının uyumlu bir şekilde işleyişini ve etkileşimini sağlamaktadır (Any. m. 89). Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı aynı zamanda Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanıdır. Başkan, beş yıllık bir süre için ülke çapında yapılan seçimle başa gelmektedir. Aynı kişi iki dönem üst üste cumhurbaşkanı seçilememektedir (Any. m. 90). Cumhurbaşkanı'nın anayasal yetkileri geniştir. Özbekistan Devlet Başkanı, devlet bağımsızlığının garantisi ve Özbekistan'ın tarafsızlığı, toprak bütünlüğü, Anayasa'ya saygı ve uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi için görevli olan Özbekistan'ın en üst düzey yetkilisi olan yürütme organının başıdır (Any. m. 93). Bakanlar Kurulu, cumhurbaşkanı tarafından oluşturulur ve cumhuriyetin Olim Meclisi tarafından onaylanmaktadır. Bakanlar Kurulu, devletin en üst yönetici gücüdür. Bakanlar Kurulu; Başbakan, Başbakan Yardımcısı, Başbakan Vekilleri, bakanlar, devlet komitelerinin başkanları ve Karakalpakstan hükümetinin başkanı tarafından oluşturulmaktadır. Bakanlar Kurulu, Olimya Meclisi tarafından çıkarılan kanunların ve diğer kararların uygulanmasını ve Cumhurbaşkanının kararname ve emirlerini yerine getirmesini

sağlamaktadır (Any. m. 98). Yüksek devlet temsilciliği Özbekistan Cumhuriyeti Yasama Meclisi tarafından yasama yetkisini uygulamaktadır. Özbekistan Cumhuriyeti Parlamentosu (Oliy Meclis), İki Oda'dan oluşur bunlar: Senato ve Yasama Dairesi'dir. Senato, bölge temsilciliğinin üst meclisidir ve 100 üyeden (senatörler) oluşmaktadır (Any. m. 76). Senato'nun görev süresi 5 yıldır. Yasama Dairesi, bölgesel seçim bölgelerinde çok partili olarak seçilen 120 milletvekilinden oluşmaktadır (DEİK, 2012c, s.3). Özbekistan Cumhuriyeti yargı yetkisi, yasama ve yürütme organları, siyasi partiler ve diğer kamu kurumlarından bağımsız olarak işlev görmektedir (Any. m. 106).

Ülke, 12 vilayet, bir özerk cumhuriyet (Karakalpakstan Cumhuriyeti), 156 bölge ve 123 şehirden oluşmaktadır. Özbekistan'ın güçlü merkezi hükümet sisteminde, yerel yönetimlerin bağımsızlığı azdır (Erol, 2016, s.628). Her eyaletin ve Taşkent'in başkanı, başkan tarafından atanmaktadır. Karakalpakstan Özerk Cumhuriyeti resmi olarak kendi yasama organını seçer; yasama organının başkanı Cumhuriyetin devlet başkanı ve milletvekili olarak görev yapmaktadır (İnal, 2017b, s.5).

Özbekistan'nın nüfusu 31.064.765'tir (SCRS, 25.01.2018). Rusya ve Ukrayna'dan sonra Sovyet cumhuriyetlerinin en kalabalık üçüncü ülkesidir (Birsell, 2005, s.56). Özbekistan nüfusunun büyük bir bölümü, Taş Darya, Amu Darya ve Zervashan nehirleri, Taşkent, Buhara ve Semarkand vahaları ile Fergana Vadisi çevresinde yoğunlaşmaktadır (DEİK, 2012c, s.4). Özbekistan halkı birleşik bir kimlik bulma mücadelesi vermektedir. Etnik Özbeklerin birçoğu "Özbekler" olarak tanımlanır; bunlar siyasi, kültürel ve etnik açıdan birbirini tamamlama eğilimindedir (İnal, 2017b, s.6). Bu genellikle bir Müslüman olmak, yerleşik bir yaşam tarzı, Özbekçe konuşmak ve etnik bir Özbek olmakla tanımlanmaktadır. Özbekler, Türkiye'nin dışındaki en büyük Türk topluluğu ve Sovyetler Birliği'ndeki üçüncü en büyük etnik grubu oluşturmaktadır. Özbekler; Moğol, Türk ve karışık Asya kökenlidir. 15. ve 16. yüzyılda Orta Asya'ya yerleşen Moğol Altın Ordu'nun Türki kabilelerinin torunlarıdır (Avşar ve Solak, 1998, s.170). Özbekistan Orta Asya'nın en fazla etnik yapısıyla çeşitlilik gösteren ülkesidir. Nüfus çeşitliliği olarak, Özbekler (% 80), Ruslar (% 6), Tacikler (% 5), Kazak (% 3) Tatarlar (% 2), Karakalpaks (% 2) ve diğer gruplar (% 2) dan oluşmaktadır. 60 milyon civarında nüfusu barındıran Orta Asya coğrafyasında neredeyse bölge nüfusunun yarısını tek başına sağlayan Özbekistan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Laçiner ve Özertem, 2009).

Özbekistan nüfusunun yaklaşık % 88'i Müslüman ve % 9'u Rus Ortodoks'dur. Özbek Müslümanı, sünni, içe dönük ve açıkça politik olmayan bir tür mistik tasavvuf anlayışına sahiptir. Özbekistan'da ayrıca 15.000 ile 20.000 Yahudi ve Vaftizci Yahudi Cemaati, Yehova Şahitleri, Koreli Protestanlar ve Yedinci Gün Adventistleri vardır. Orta Asya dilleri arasında Özbekçe, Uygurca ve Tatarca dilleri aynı Türkçe dili branşına ait olup birbirlerine çok yakındır. Kırsal alanlarda hâkim olan dil Özbekçe'dir. Özbekler, hem Özbekçe hem de Rusça konuşabilmektedir. Her ikisi de okullarda öğretilmektedir. İnsanların bazıları Özbekçe, bazıları ise Rusçayı tercih etmektedir. Özbekçe, Altunik dil grubunda Qarluq ailesinin Türk dilidir. Uygur ve Kazak ile yakından ilgilidir. Çok sayıda yerel lehçe ve dilin çeşitliliği kullanılsa da, Taşkent lehçesi resmi yazılı dilin temelini oluşturmaktadır (Kort, 2004, s.112).

Coğrafi özellikleri ve doğal kaynakları açısından oldukça zengin olan Özbekistan, Amuderya ve Seyhun nehirleri arasında yer almaktadır (İsmayılov ve Budak, 2015, s.1). Özbekistan, enerji kaynakları bakımından zengin olsa da, Sovyet döneminde birincil yakıt ve enerji ithalatçısı konumunda yer almaktaydı. Özbekistan'ın en bol ve stratejik kaynaklarından biri altındır (KTO, 2008a, s.12). Özbekistan, altın madenleri bakımından dünyada dördüncü, altın üretiminde ise BDT ülkeleri içinde Rusya'dan sonra ikinci, dünyada dokuzuncu sırada yer almaktadır. Dünyanın en kaliteli altını bu ülkede (Muruntau, Zarafsan, Koçibulak, Altınkan) çıkarılmaktadır (Demirkan, 1993, s.390). Hem Sovyet hem de Sovyet sonrası dönemlerde, yer altı kaynakları ekonominin temelini oluşturmaktadır (İsmayılov ve Budak, 2015, s.1). Yüksek enerji ve yoğun ekonomisiyle Özbekistan, çoğunlukla doğal gazdan oluşan büyük hidrokarbon rezervlerine sahiptir. Avrasya'da 2014 yılında Rusya ve Türkmenistan'ı takip eden üçüncü doğalgaz üreticisidir. Özbekistan'ın doğalgaz rezervi tüm iç ihtiyaçları karşılamakta olup önemli bir ihracat ürünüdür. Petrol rezervi iç ihtiyaçlar için neredeyse yeterlidir. Önemli bakır, kurşun, tungsten, uranyum ve çinko rezervleri de mevcuttur (Takar, 2018, s. 39).

3.1.5 . Türkmenistan

Türkmenistan Cumhuriyeti, Orta Asya'nın güneybatısında, Hazar Denizi'nin kıyı kesiminde yer almakta olup güneyden İran, kuzeyden Kazakistan, kuzeydoğudan Özbekistan, güneydoğudan Afganistan'la çevrilidir (KASİAD, 2012, s.3). Resmî adı Türkmenistan Cumhuriyeti, resmî dili Türkmençe olan ülkenin yüzölçümü 488.100 km², nüfusu 5.553.603, başkenti Aşkabat'tır (SSCT, 2018). Ahal, Balkan, Daşoğuz, Mari ve

Lebap adlı beş idari bölgeye (velayats) ayrılmıştır (İTO, 2005b, s.2) ve başkanlık sistemiyle yönetilmektedir (Any. m. 1).

Rusya, Kazakistan ve Ukrayna'dan sonra eski SSCB'nin nüfus miktarı ve yoğunluğu bakımından dördüncü, Kazakistan'dan sonra Orta Asya'nın ikinci büyük devletidir (DEİK, 2012e, s.1). 22 Ağustos 1990 tarihinde egemenliğini, 27 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan, coğrafi açıdan stratejik bir noktada bulunmakla birlikte, taşımacılık açısından Orta Asya ülkelerinin ana geçiş güzergâhı üzerinde bulunmaktadır (Solak, 2016, s.801).

12 Aralık 1995'te Türkmenistan, 185 üye ülkenin oybirliği ile BM Genel Kurulu kararı ile kalıcı olarak tarafsız bir Devlet olarak tanınmıştır. Türkmenistan demokratik, hukuka dayalı, laik bir devlettir. Hükümet biçimi bir Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyetidir. Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'dır (Any. m. 17). Türkmenistan Anayasası Devletin Temel Yasası'dır. Cumhuriyetin bütün topraklarında en yüksek hukuki güce ve doğrudan etkiye sahiptir (Any. m. 5). Türkmenistan Cumhuriyeti devlet dili Türkmen dili olarak belirlenmiştir (Any. m. 14). Türkmen devletinin siyasi yapısı, 18 Mayıs 1992'de kabul edilen Türkmenistan Anayasası'na uygun olarak oluşturulmuştur. Türkmenistan hükümeti üç şubeye ayrılmıştır. Bunlar, başkanlık eden yürütme organı, Millet Meclisi'nden oluşan yasama organı ve Yüksek Mahkemede yer alan yargı organıdır (DEİK, 2008, s.3).

Türkmenistan Cumhurbaşkanı, Türkmenistan'ın en üst düzey yetkilisidir. Devlet ve yürütme organının başıdır. Türkmenistan Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kuruluna başkanlık etmektedir. Türkmenistan Cumhurbaşkanı, ülkenin bağımsızlığının ve Türkmenistan'ın tarafsız statüsünün, toprak bütünlüğünün garantörüdür. Yasama yetkisi, yüce temsilci organ olan Türkmenistan'ın Meclisi (Parlamento) tarafından uygulanmaktadır ve milletvekilleri beş yıllık bir süre için bölgesel seçim bölgelerine göre seçilen 125 milletvekilinden oluşmaktadır (Takar, 2018, s.41).

Türkmenistan'ın nüfusu oldukça istikrarlı olup, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki dağılım ve göç eğilimleri nüfus sayımları arasında küçük değişiklikler göstermektedir (Curtis, 1996, s.311). Eski Sovyetler Birliği'nin dağılması ile oluşan cumhuriyetler arasında nüfus yoğunluğu bakımından en tenha ülkedir (SSY, 2016, knoema.com). Türkmenistan 40 ulusun temsilcisinin yaşadığı çok uluslu bir devlettir. Etnik yapısı bakımından günümüzdeki Türkmen nüfusu tarih boyunca olağan nüfusunu

korumuştur (Özcan, 2014, s.13-14). Nüfusun % 85'e yakını Türkmen olup diğer etnik gruplar Özbekler, Ruslar, Kazaklar, Tatarlar, Azeriler, Ermeniler ve Ukraynalılardır (KASİAD, 2012, s.4). Türk kökenli topluluklarda din yakınlaştırıcı bir öge, eşi bulunmaz bir "çimento" rolü oynamaktadır (Tatlılıoğlu, 1999, s.11). Türkmenistan'ın % 89'u Müslüman, % 9'u Ortodoks ve % 2'si diğer dinleri kapsamaktadır. Türkmenler Sünni olup Hanefi mezhebindendir (İTO, 2005b, s.1).

Türkmenistan yer altı kaynakları bakımından büyük bir zenginliğe sahiptir. Ülkenin işletilebilen başlıca yer altı kaynakları: petrol, doğal gaz, kükürt ve çeşitli tuzlardır (Kurbanov, 2006, s.103). Ülkenin en önemli yer altı zenginliği doğal gaz ve petroldür. Bu iki ürün Türkmenistan ekonomisinin temel taşı oluşturmaktadır. Türkmenistan'ın doğal gaz rezervleri dünyanın en büyük doğal kaynakları arasındadır. Cumhuriyet ayrıca sülfür, hidrokarbonlar, iyot, selestin, potasyum tuzu, magnezyum tuzu, sodyum klorür, bentonit killeri, kalker, alçıtaşı, kahverengi kömür, çimento, bazalt ve dolomit yataklarına sahiptir (Turan ve Dinç, 2015, s.182-183).

Türkmenistan doğalgaz rezervi bakımından dünyanın en zengin 4. ülkesidir. Doğalgaz ihracatı; yaklaşık % 80 gibi bir rakamla Türkmenistan ekonomisindeki yerini korumaktadır (Turan ve Dinç, 2015, s.182-183). Türkmenistan sahip olduğu doğal zenginliği ve Avrasya bölgesindeki jeo-ekonomik avantajlarıyla, küresel açıdan giderek önemli bir siyasi oyuncuya dönüşmektedir. Türkmenistan'ın dünya çapında bile büyük sayılabilecek doğal kaynaklarının olması; Avrupa, Çin, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, İran, Türkiye, Pakistan, Hindistan gibi dünyanın hemen hemen bütün büyük güçlerinin dikkatini çekmekte ve küresel enerji politikalarının en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır (Konca, 2011, s.4).

3.2 . ORTA ASYA'NIN JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Orta Asya, Orta Çağ dünyasının büyük siyasî teşekküllerini oluşturan ve bu coğrafyada kurulan imparatorluklara etki eden bir güç olan, Avrupa, Ortadoğu ve Avrasya'nın etnik, kültürel, siyasî ve dinî çehresinin şekillenmesinde rol oynayan tarihin önemli merkezlerinden birisidir (Golden, 2014, s.13). Orta Asya, Asya'nın kalbine yerleşmiş bir bölgedir. Orta Asya tarihsel olarak göçebe halklarla ve İpek Yolu ile yakından bağlantılı olmuştur. Genel itibarıyla Orta Asya; Avrupa, Orta Doğu, Güney Asya ve Doğu Asya arasındaki insanlar, mallar ve fikirlerin dolaşımı için bir kavşak konumunda olmuştur. Bazen Orta Asya, ya da İç Asya olarak da bilinmektedir ve daha

geniş olarak Avrasya kıtası kapsamındadır. Bazı kaynaklarda Türkistan olarak da bilinmektedir. Bu bölge milletlere göre farklı isimlerle adlandırılmıştır. Arapçada “Maveraunnehir” olarak adlandırılmış Farsçada “Varàrud” veya “Faràrudan”, Yunanca da “Transoxina” (yani Trans-nehir alanı) adı verilmiştir (Blaut, 2000, s.234).

Orta Asya, coğrafyacı Alexander von Humboldt tarafından 1843’te tanıtılmıştır. Orta Asya sınırlarıyla ilgili birçok farklı tanımlama yapılmıştır. Orta Asya, Amerika Birleşik Devletleri kıtasının yarısından biraz daha az (eski Alaska) olan yaklaşık 3,9 milyon kilometrekareyi kapsamaktadır. Orta Asya, Asya’nın göbeğinde, batıdan Hazar Denizi’nde biten, doğuda Çin’i sınırlayan, Ural-Irtiş nehirlerinin havzalarını sınırlayan bir arazide yer almaktadır. Orta Asya, beş eski Sovyet cumhuriyetinden, kuzeyde Kazakistan, kuzeydoğuda Kırgızistan, güneydoğuda Tacikistan, Türkmenistan’dan Hazar Denizi’ne kadar başlayıp, en büyük Orta Asya nehirleri, Amu-Darya (antik zamanlarda Vahş, Yunan’da Oxus ve Orta Çağ’da Jeihun) ve Özbekistan, Amu-Darya Nehri’nin alt bölgesinde yer almaktadır (Kort, 2004, s.2).

Orta Asya üç ana coğrafi bölgeye ayrılmıştır: kuzeydeki yarı kurak çayırlar, güneydeki çöller ve güneydoğudaki karla kaplı dağlarla çevrelenmiştir. Orta Asya’nın batı sınırının dörtte üçü ve ana doğal sınırı Hazar Denizi tarafından çizilmiştir. Hazar Denizi, dünyanın en büyük iç su kütesidir (Kort, 2004, s.2). Hazar Denizi’nin deniz yolu, Orta Asya ülkeleri ile Rusya, İran ve Kafkaslar arasındaki çok taraflı bağları mümkün kılmaktadır. Hazar Denizi, gıda kaynağı ve hidrokarbon rezervuarlarının merkezi olduğundan dolayı bölge için büyük önem taşımaktadır (Allworth, 2014). Orta Asya medeniyeti, bölgeyi kuşatan dağlar ve vadiler üzerine inşa edilmiştir. Günümüzde, nüfusun en yoğun olduğu bölge, Amu Darya ve Sri Darya nehirlerinin çevresinde bulunan eski verimli vadiler içerisinde yer almaktadır. 4.000 yılı aşkın bir süredir Orta Asya, geçmişin büyük uygarlıklarının bugün gördüğümüz toplumu oluşturmak için harmanlandığı kavşak özelliğine de sahiptir (Allworth, 1994, s.15-16). İran, Arap, Moğollar ve Ruslar, insanlık tarihinin gerçek erime potansiyelini oluşturmak ve kültür ile tarih alışverişinde bulunmak için Avrasya kıtasının kalbinde bir araya gelmiştir (Haase, 2008, s.8). Orta Asya, çok farklı geleneklere ve kökene sahip milletler ve kültürler için bir buluşma yeri ve bazen bir eritme potası olmuştur. Orta Asya’nın ana hikayesi, tüccarların, gezginlerin, fatihlerin ve göçebe kabilelerin geçtiği bir alandır (Kara, 2006, s.102). Orta Asya, kömür, demir, bakır, kurşun, fosfat, çinko, altın, uranyum ve diğer çeşitli minerallerin birikimine sahiptir. Bununla birlikte, bugüne kadar en önemli doğal

kaynaklardan modern sanayileşmiş dünyanın büyük bölümünü elinde tutan iki önemli enerji kaynağı olan petrol ve doğal gazı sahiptir (Mughees vd., 2015, s.145). Zengin petrol ve enerji kaynakları yaygın ulaşım ve iletişim rotaları Orta Asya kıtasının jeo-stratejik ve jeo-ekonomik önemini ortaya koymaktadır. Yeraltı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin olan, 100’den fazla etnik grup Orta Asya’nın yaklaşık 58 milyon nüfusunu oluşturmaktadır (Takar, 2018, s.72).

Orta Asya en fazla tartışılan ve uygulamalara kaynaklık eden Kara Hâkimiyeti teorisinin başlangıç noktasını teşkil etmekte, Mackinder’in mihver bölge tanımlamasının içinde yer almaktadır. Ayrıca Spykman’ın Kenar Kuşak Teorisinde de önemli yer tutmuş, böylece her iki teoride de kara ve deniz güçlerinin rekabetlerinin yoğunlaştığı bir nokta olarak değerlendirilmiştir. Teorilerde önemli yer tutan Orta Asya pratikte de büyük bir rekabet alanı haline gelmiştir (İlhan, 1997, s.141).

Orta Asya, eski kaynaklarda “Türkistan” olarak geçmekte ve Türklerin ana yurdu olarak da bilinmektedir (Yalçınkaya, 2012, s.5). Bölge, Türklere ata yurtluğu yaparken, İslamiyetle tanıştıktan sonra batıya doğru göçe başladıkları merkez olma özelliği de taşımaktadır (Nakip, 2012, s.5).

Orta Asya, en büyük kıta olma özelliğine sahip olan Asya’nın ortasında yer almaktadır. Asya’nın kalbindeki bu bölge aynı zamanda kara kilitli durumdadır (Mughees vd., 2015, s.145). Orta Asya’nın jeo-stratejik konumu Kuzey-Güney ve Batı-Doğu iletişim koridorlarının çekirdeğini oluşturmaktadır. Saldırı ve savunma operasyonları için önemli değere sahip bir bölgedir (Allworth, 2014).

En büyük kara imparatorluklarının bu bölgede kurulup dünyaya yayıldığı düşünüldüğünde Orta Asya’yı dünya hâkimiyetinin merkezine (heartland) koyan “Kara Hâkimiyeti” teorisi; dünyanın en büyük deniz gücü olan Britanya İmparatorluğu’nun bu bölgeye nüfuz etmek için yoğun bir mücadele vermiş olmasından hareketle, yine Orta Asya’yı dünya hâkimiyetinin en kilit bölgelerinden biri olarak gören “deniz hâkimiyeti” teorisi ve bilhassa son dönemde daha fazla değer kazanan ve enerji kaynakları bakımından Orta Asya’nın kontrol edilmesini Amerikan menfaatleri bakımından (rimland) zaruri gören Spykman’ın teorisi açısından Orta Asya dünyanın en önemli bölgelerinden birisidir (Kafkasyalı, 2012, s.17).

BÖLÜM IV

4 . RUSYANIN ORTA ASYA POLİTİKASI

1990'lı yılların başında Sovyet sisteminin çöküşü, dış politika kavramının tekrar değerlendirilip önceliklerinin yeniden belirlenmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştı. Bunun sonucunda Rusya'da dış politika kavramı tekrar değerlendirilirken, uluslararası sistemin güncel gereksinimlerine uygun olacak politikalar yaratmasının ne kadar gerekli olduğunu da apaçık gözler önüne sermiştir.

Sovyetler Birliği dağıldığı zaman Rus dış politikasına yön veren Atlantikçilerin hem Batı ile işbirliği hem de uluslararası sistemle beraber ekonomik entegrasyon ile siyasal işbirliği hakkındaki görüşleri ciddi derecede işlevselliğini kaybettiğinden, Rus dış politikasında yavaş yavaş Avrasyacı düşüncelerin etki göstermeye başladığı görülmektedir. Avrasyacılar Rus ulusal kimliğinin kökenini doğuya dayandırmaktadır. Bu sebeple Rusya'nın, yakın çevresine yönelmesi ve Batı'yla menfaatleri çerçevesinde işbirliği yapması gerekmektedir (Aziz, 2009, s.26).

Rus Dışişleri Bakanlığı ile Güvenlik Konseyi Ocak 1993'de "Dış Politika Konsepti"ni onayladıktan sonra, Rusya yakın çevre politikasını çok önemli derecede belirlemiştir. Ardından Kasım 1993'te Rusya'nın Rus Askeri Doktrini'nin onaylamasıyla, yakın çevresindeki etkinliğini siyasi ve güvenlik politikasıyla da güçlendirmiştir (Saraç, 2008, s. 43).

Sovyet Birliği'nin dağılmasıyla onun ardıllığını ve eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ülkeleri üzerlerinde sürdürdüğü nüfuzunu yitirmemek isteyen Rusya, onayladığı Dış Politika Konsepti'yle beraber bölgedeki siyasi ve ekonomik işbirliğinde yer alması gerektiğinin farkında olduğunu bildirmiştir. Sovyetlerin uygulamış olduğu ekonomik yapılandırma ile beraber sanayi ve üretimin paylaştırılmış olmasıyla Sovyetler Birliği'nden sonraki dönemde ülkeler arasında işbirliğini mecburi hale getiren önemli bir etken olmuştur (Aziz, 2009, s.6).

4.1. DIŞ POLİTİKA DOKTRİNİ OLARAK YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI

Sovyet sisteminin çöküşünden sonra Rusya, bu olayın etkilerini üzerinden atarak uluslararası ortamın değişimlerinin gereğince yeni bir dış politikanın izlenmesi ve

şekillendirilmesi gerektiğinin farkına varmıştır. 1993’de Dışışleri Bakanı Kozirev’in yayımladığı “Dış Politika Konsepti”nde belirtilen Rusya’nın dış politikada uluslararası işbirliği doğrultusunda ve batı ülkelerine ile bir siyaset izleyeceği vurgulanmaktaydı.

Dış Politika Konsepti, uluslararası işbirliği ve koordinasyonun yanı sıra “yakın çevre” politikasının da gündem olmasına neden olmuştu. Rusya “yakın çevre” kavramını 1992 yılından bu yana Sovyetler Birliği’nden ayrılmış olan 14 cumhuriyeti tanımlamada kullanmıştır (Purtaş, 2005, s.139). “Yakın çevre” kavramı esasında etnik veya dinsel bir yakınlığı belirtmek için değil çevredeki ülkelerle Sovyetlerin paylaşmış olduğu ortak bir tarihi belirtmek için kullanılmıştır.

1993’ten bu yana Rus dış politikasının şekillenmesi ve netlik kazanmasıyla Sovyetler Birliği’nden kalan mirası sahiplenmiş olan Rusya, batı ülkeleri ile işbirliğini tam anlamıyla reddetmeden kendi ulusal menfaatleri doğrultusunda yakın çevreye yönelmeye ve işbirlikleri yapmaya başlamıştır. Rusya’nın yakın çevresine yönelmesi ulusal güvenlik kaygısı ve jeopolitik konumu nedeniyle olmuştur. Dağılma sonrasındaki istikrasızlık Rusya’yı da tehdit etmekteydi. Bu sebeple Rusya, bölgede var olan radikal İslam’ın yayılmasının önlenmesi ve Rus azınlığın haklarının korunması gibi düşüncelerden dolayı yakın çevrede denetim kurmak istemiştir (Dağı, 2005, s.176).

1990’lı yıllardan itibaren iç ekonomik ve siyasi sıkıntıların azalmaya başladığı yıllarda açıklanan “ikinci dış politika konsepti” ile mevcut politika sürdürülmüştür. 2000 yılında Putin tarafından kabul edilen ikinci dış politika konseptinde ilk dış politika konseptinde olduğu gibi Rusya’nın yönünü “yakın çevresine” yönelterek ilişkiler geliştirmesi gerektiğine ilişkin olan mevcut politikasında herhangi bir değişiklik olmamıştır (Usmanova, 2008, s.68).

Rusya’nın yakın çevresiyle ilgili yürüttüğü dış politikası şu şekilde sıralanabilir; İkili ilişkiler doğrultusunda, Sovyetler zamanından kalan siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel unsurlarını güncelleştirerek, daha sonra kullanabilecek olaylar için yeni araçlar kazanmak; Sovyetler ve Yeltsin döneminden kalmış olan olumsuz imajı ortadan kaldırmak; bölgede var olan “Bağımsız Devletler Topluluğu”, “Ortak Ekonomik Alan”, “Kolektif Güvenlik Anlaşması” ve “Asya Ekonomik Birliği” gibi çeşitli örgütleri işlevsel hale getirerek bu yolda devamlı olarak toplantı düzenlemek; “Yakın çevre ”de yapılan devlet başkanlığı ve diğer seçimlerde Rusya’nın bölgedeki menfaatlerini koruyan adayları desteklemek (Saraç, 2008, s.41).

4.2. RUS ASKERİ DOKTRİNİ

Rusya'nın sürdürdüğü “yakın çevre” politikasının stratejik bir tamamlayıcı unsuru da 1993 yılında kabul edilmiş “Rus Askeri Doktrini” olmuştur. Kabul edilen bu askeri doktrin dış politikanın en önemli unsurlarından birisi olan güvenlik boyutunu destekler niteliktedir.

Askeri doktrin, Rusya'nın bölgesel ve küresel menfaatlerine ve bu dönemde oluşabilecek tehdit algılamalarına dayanmaktadır. Kabul edilen doktrinde, uluslararası terörizm ve silahlanma, dinci ve saldırgan akımlar ile milliyetçilik konuları tehdit unsuru olarak görülmektedir. Rusya devleti kendi sınırları içerisinde birçok çeşitli dini ve etnik grubu barındırması sebebiyle radikal İslam'ın milliyetçilikle işbirliği yapmasından ve kendi ulusal güvenliğine zarar vermesinden de çekiniyordu (Dağı, 2005, s.193). Oluşabilecek olası tehditleri önlemek amacıyla Rusya'nın topluluk üyesi olan ülkelerin topraklarında kendi askerlerini barındırması Rusya ile “BDT” ülkeleri açısından stratejik bir öneme sahipti. Bu yönde de Rusya yakın çevrede bölgesel güvenliği sağlama ve barışı daim etme görevini üstlenmiştir. Askeri doktrinle Rusya nükleer silahları ilk kez kullanan ülke olmama ilkesini de terk etmiştir (Mert, 2004, s.169). Bu sayede BDT'nin güvenliğini etkin kılmak için eğer gerektiğini düşünürse nükleer silahlar kullanabilecek ve aynı zamanda Rus askeri başka ülkelere yerleşebilecekti.

Orta Asya'da ve Çin 'de de çeşitli yollardan etkili olan bu tehditler bölgeyle ilgili oluşturulacak siyasette beraber olunup ilerlenmesi gerektiğini göstermiştir. Doktrinde, ideolojik karşıtlığın bir geçerliliğinin kalmadığını, işbirliği yapmanın önemini, artık Batıya bir tehdit gözüyle bakılmadığını, nükleer silah ve küresel terörizmin bir dış tehdit olduğunu vurgulamaktadır. Devletlerin ulusal güvenliklerine yapılacak en büyük tehdit ise bölgedeki olası çatışmalar, milliyetçiliğin saldırgan hale gelmesi, terörizm ve dini akımlar olarak kabul görmüştür (Buke, 2007, s. 20).

Putin'in 2000'de devlet başkanı olmasıyla birlikte Rus askeri doktrini yeniden oluşturulmuş ve açıklanmıştır. Bu yeni doktrinde de eskisinde olduğu gibi çeşitli dini ve etnik radikal tehditlerden söz edilmekte ve bunların ilerleyen zamanlarda büyük çatışmalara sebep olabileceği belirtilmektedir. (Dağı, 2005, s.194). Soğuk savaştan sonraki dönemde farklılaşan dünya düzeninde bu tehditlerin artmış olması, güvenlik politikalarını belirlemede sıkıntı oluşturmaktadır. 2000 yılı Rus askeri doktrininde iç

silahlanma programlarının hız kazanması ve herhangi bir ulusal tehdit karşısında nükleer güç kullanımı ana unsur olmuştur (Kibaroglu, 2000, s.77).

1993'te açıklanmış olan Dış Politika Konsepti ve Askeri Doktrin ile Rusya'nın dış politikasında rotası yakın çevre olarak şekillendirilmiştir. Bu rota ile Rusya hem askeri hem siyasi mesuliyet üstlenme isteğiyle bölgede hala var olduğunu ispatlamak istemektedir. Bölgeyi iyi bildiği ve bölgede gerek siyasi gerek ekonomik gerekse askeri bir nüfusu olduğundan oldukça güçlü ve söz sahibi hissetmekte; dolayısıyla bölgede belirginleşmek isteyen başka devletlere de engel olmak veya birlikte hareket edecek statüde olma niyetindedir (Öztürk, 2001, s.41-44).

Rusya, sürdürdüğü yakın çevre politikası aracılığıyla Orta Asya'ya gösterdiği önemi de belirtmiştir. Orta Asya'ya bir nevi "arka bahçesi" gözüyle bakan Rusya için Orta Asya'daki düzen ve istikrar da ayrıca bir değer kazanmaktadır. Dış ülkelerden gelebilecek olası tehlikelere karşı Orta Asya tam anlamıyla bir tampon bölge niteliğinde değerlendirilebilmektedir. Sonuç olarak Orta Asya Cumhuriyetleriyle işbirliği içerisindeki politikalar yürütülmesinin önemli olduğu anlaşılmıştır. Bir yandan ekonomik bakımından Sovyetler Birliği döneminden gelen alışkanlık bir yandan da bölgedeki stratejik güvenlik ilişkileri Orta Asya ile Rusya'yı çeşitli yönlerden birbirine eklemlenmektedir.

4.3. RUSYA'NIN YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI BAĞLAMINDA ORTA ASYA

Orta Asya, Hazar Denizi'yle Pamir Dağları arasında Avrasya'nın merkezindeki bölgede olması, stratejik konumunun yanında sahip olduğu çeşitli doğal kaynakları sebebiyle Rusya'nın ehemmiyet gösterdiği bir alan olmuştur. Bölgesel işbirliğini konuşmak amacıyla Ocak 1993'de Alma-Ata'da bir araya gelen Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan Devlet Başkanları "Orta Asya" ifadesiyle küresel düzende beş bölge cumhuriyetinin anlaşılması gerekliliğini bildirmişlerdir (Büke, 2007, s.74).

Orta Asya hem Çarlık Rusya'sında hem de Sovyet dönemi Rus dış politikalarında her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Ruslar, Orta Asya'da meydana gelebilecek olası güvenlik odaklı yakınlaşmalardan ve İslam'ın bölgedeki etkisinden her

zaman çekinmişler, Rus toplumunun haklarını korumayı bahane ederek politikalarını bu yolda oluşturmuşlardır (Aziz, 2009, s. 24).

Bağımsızlıklarının ilk dönemlerinde Orta Asya Cumhuriyetleri, Rusya devleti ile olan ekonomik menfaatleri sebebiyle, Rusya ile yakından ilişkiler kuracak çeşitli politikalar izlemişlerdir. Ekonomi ve güvenlik açısından Rusya'nın bölgesel desteğine ihtiyaç duyan Orta Asya Cumhuriyetleri Rusya'ya bu sebeple yakınlaşmışlardır (Büke, 2007, s.75).

Rusya 1993 yılında kabul edilen “yakın çevre” politikasıyla, uluslararası güçlerin ve dış unsurların bölgeye girmesine engel olmak ve bölgede kendi hakimiyetini oluşturmak amacıyla dış politikasında bazı bölgesel önceliklere ağırlık vermiştir. Rusya'nın Orta Asya üzerindeki menfaatleri; iç çatışmalar ile ekonomik krizlerin uzak olduğu bir şekilde bölgede siyasi ve ekonomik istikrarının sağlanması, bölgede yer alan Rus azınlıklarının haklarının gözetilmesi, ileri derecede milliyetçi akımların oluşması ve radikal İslamın bölgede yayılmasını engellemeye çalışması olarak sıralanabilir (Purtaş, 2005, s.191).

Rusya bakımından Orta Asya'nın hem İran hem de Afganistan'la komşuluğu Orta Asya için bir istikrarsızlık unsuru olarak değerlendirilmektedir. Afganistan ve İran'da bulunan radikal İslami örgütlerin tüm bölgeye yaygınlaşması, Orta Asya'nın istikrarını tehdit edici bir unsur olarak nitelendirilmiştir. Tacikistan ve Özbekistan'da yer alan radikal İslamcık faaliyetleri ve Fergana'da yaşanan çatışmalar Rusya açısından bölgede çok önemli bir tehdit unsuru olarak görülmüş ve bu da bölge üzerinde Rusya'nın askeri üslerini kurmasıyla sonuçlanmıştır (Ülkü, 2002, s.100). Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a yaptığı müdahalenin sonrasında bölgeye yerleşmesi ve bölgede kendi askeri üslerini kurması Rusya'yı ulusal ve bölgesel stratejik güvenlik açısından endişelendirmiştir. 1994 yılından şimdiye kadar yapılan tüm işbirliği anlaşmalarına Rusya, sınır muhafızlarının ve askeri uyumun bulunduğu bir madde koymada ısrarcı olmuştur. Esasında radikal İslam haricinde İran ya da Afganistan'dan bölgenin hâkimiyetini tehdit edecek başka bir unsur gözlemlenmemiştir. (Roy, 2000, s.259).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte meydana gelen boşluktan faydalanarak ve Sovyet zamanındaki bastırılmışlığa tepki şeklinde oluşan radikal İslam Orta Asya'da düzeni ve istikrarı tehdit eden öğeler arasında en başta yer aldığı

değerlendirilmektedir (Yapıcı, 2004, s.65-66). Batı ülkelerinin radikal İslam'a karşı tutumu Rusya'nın Orta Asya'ya uyguladığı müdahaleci politikanın bahanesi olmaktadır. Rusya militanların bölgeye girmesine engel olmak amacı ile Orta Asya'ya müdahale etmeye mecbur olduğunu söylerken bir yandan Irak, Sudan ve İran gibi ülkelerle ilişkilerini ilerletmektedir (Bezaniş, 1996).

Brzezinski'nin düşüncesine göre; Orta Asya'daki huzursuzluğun ve istikrarsızlığın asıl kaynağı radikal İslam yada etnik çatışma unsuru değildir. İstikrarsızlığın esas sebebi yoksulluk olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple Orta Asya'da siyasal reformlar ancak ekonomik kalkınma ile sağlanabilir (Brzezinski, 1996, s.112-122). Diğer bir ifade ile Orta Asya'da ekonomik koşullar düzeldiği zaman istikrar da elde edilebilir. Sovyetler dönemindeki yapıdan kalan ekonomik bağımlılık, devletlerin kendi doğal zenginliklerini işleyecek özgün altyapısının olmaması, Orta Asya devletlerinin Rusya ile birlikte paralel olan ekonomik politikalar sürdürmelerine sebep olmuştur. Bunun sonucunda Sovyet döneminden sonra da Rusya'nın, bölgedeki zengin doğal kaynaklar üzerinde kontrolünü eskiden olduğu gibi hala sürdürme ve Orta Asya'daki pazarını kaybetmeme amacını hala sürdürmektedir (Büke, 2007, s. 76).

Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik politikasını dayandırdığı gerekçelerden biri de azınlık problemidir. Sovyet Cumhuriyetlerindeki 25 milyon Rus ile 5 milyona yakın Rusça konuşan azınlığın bulunduğu tahmin edilmektedir (Dağı, 2005, s.209). II. Dünya Savaşı bittikten sonra Stalin'in "Ruslaştırma" politikası ile başka ülkelere gönderilen Rus azınlıklar, yaşanan dağılmadan sonra oluşan yeni cumhuriyetlerde önemli bir sıkıntı olarak görülmüştür. Küresel düzende yeni oluşan ulus-devletlerde rejim değişiklikleri vatandaşlığın ve kimliğin tekrar tanımlanmasına, millileşme ve yerlileşme gayretleri etno-kültürel politikaların meydana gelmesine ve böylece farklı etnik gruplarla aralarındaki ilişkilerin değişerek tekrar şekillenmesine sebep olmuştur (Özcan, 2005, s.32). Bu nedenle anahtar stratejik noktalarda bulunan Rusların bölgeden tasfiyesi hızlandırılmış ve Rus azınlıklarının vatandaşlık hakları sınırlandırılıp göç etmeye zorlanmışlardır. Rusya'ya yapılan dış göçler karşısında Rusya, vatandaşlık haklarını, baskı ile diplomasiyi ve kültürel imkanlarını dış politikasında kullanarak bu yapılan dış göçlerin olası negatif etkilerini ortadan kaldırmak için çabalamıştır (Özcan, 2005, s.32).

Rus karşısındaki davranışlar ile uygulamalar, Orta Asya'da yerlilerle Rusların aralarındaki fark daha fazla belirgin görülmektedir (Özcan, 2005, s.33). Orta Asya Cumhuriyetleri'nde meydana gelen siyasi değişimle beraber ulusallık kavramı baştan

belirlenmesi ve politikaların da bu yönde ilerlemesi, Rusların ekonomik ve siyasi olarak hâkim oldukları bölgelerde git gide azalmasına sebep olmuştur.

“Yakın Çevre” politikası çerçevesinde önceliği kendi çevresine veren Rusya hem iç hem de dış politikasında, diğer ülkelerde yaşayan Rus azınlıkların haklarını savunmak Rusya’da ulusal bir dava gibi algılanmıştır (Dağı, 2005, s.213). “Yakın Çevre” politikasında önemli bir unsur olarak nitelenen “Askeri Doktrinle” müdahale hakkına meşru bir hal vermek isteyen Rusya, azınlık haklarını koruma altına alarak bir yandan da caydırıcı nitelikte önlem almayı amaçlamıştır (Dağı, 2005 , s. 218).

Soğuk Savaşın bitmesinden sonra oldukça önem gören azınlıkların sorunu, Rus liberalleri tarafından genel bir yargıyla azınlıkların insan hakları açısından ele alınarak incelenmesi gerektiği yönünde bir düşünce ortaya çıkmıştır. ‘çifte vatandaşlık’ anlaşmasıyla başka bir çözüm bulan Rusya, Türkmenistan ve Tacikistan ile anlaşmaya varabilmiş, diğer Orta Asya ülkeleri anlaşmaya iç işlerinin güvenliği açısından olumlu bakmamışlardır (Dağı, 2005, s.219).

Rus azınlıklar konusunda Kazakistan, Rusya açısından farklı bir değer taşımaktadır. Rusların en yoğun olduğu bölge olan Kazakistan’da ve Orta Asya’daki diğer devletlerde azınlıklar türlü sahalarda çalışmaktadır. Fakat bağımsızlıktan sonra baş gösteren işsizlik sorunu herkes gibi azınlıklarında sorunu olmuştur (Özcan, 2005, s.51).

4.4 . RUSYA İLE ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNİN İLİŞKİLERİ

Bağımsızlıklarının sırasıyla ilan edilmesinden hemen sonra Orta Asya Cumhuriyetleri iç ve dış politikalarında karşılaştıkları tüm problemlere, “Bağımsız Devletler Topluluğu”na üye olmakla çare bulmayı amaçlanmışlardır. Yıllar boyu Rus egemenliği altında olan bu devletlerin dış dünya ile tamamen iletişim kurabilmeleri ancak “Bağımsız Devletler Topluluğu” adlı uluslararası bir topluluk ile mümkün olabilirdi. BDT’nin kurucusu olan Minsk Antlaşması’nda, topluluğun üyesi olan ülkeler kendi arasında eşit olarak kabul edilmiş ve egemenlik, birbirlerine karşı kuvvet kullanmama ve uluslararası hukuk tarafından kabul görmüş evrensel ilkeleri bağlamında ilişkilerin yeniden şekillendirerek arttırılacağı değerlendirilmiştir. Siyasal işbirliğinin yanında askeri ve ekonomik meselelerin çözümünde birlikteliği de öngören “Topluluk”, hem Türkmenistan tarafından hem de diğer tüm Orta Asya Cumhuriyetlerince desteklenmektedir. Türkmenistan ise BDT gibi bir oluşuma ilk başlardan beri olumsuz

yaklaşan bir ülke olmuştur. Türkmenistan, Orta Asya Ülkeleri gibi düşünmeyerek ve topluluğun içinde tam egemenlik ilkesini savunarak Rusya'ya olan zorunluluğun her açıdan azaltılması gerekliliğini ve Sovyetler döneminde de olduğu gibi Rusya'nın BDT'ye ülkeler arası bir kontrol mekanizması oluşturmasından şüphe duyuyordu. Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan, 70 yıldır egemenlik süren komünist rejimin getirdiği askeri, ekonomik, sosyo-kültürel bütünlük ve bağımlılık nedeniyle Rusya'ya muhtaç olduklarını savunuyorlardı (Büke, 2007, s.59).

Orta Asya Cumhuriyetleri'nin Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan beklentileri beklemedikleri gibi şekillenmemiştir. Bağımsız Devletler Topluluğu, kurumsal açıdan ve örgüte farklı yaklaşımların oluşması (egemenliğin sınırlandırılmaması, menfaat ayrılıkları vb. gibi) yönlerinden istediği başarıyı sağlayamamış ve 'bir topluluk nasıl başarısız olur?' şeklinde bir soruya adeta cevaplar nitelikte olmuştur. İleriye yönelik olarak düşünüldüğünde serbest ticaret bölgelerinin oluşturulması ve kararların hayata geçirilerek siyasi otoritenin sağlanması, Bağımsız Devletler Topluluğu'nu bölgesel bir örgütten çok yönlü bir birlikteliğe dönüştürebilecektir (Aziz, 2009, s.35).

Bugünkü durumda Orta Asya Cumhuriyetlerinin Rusya'ya bağımlılıklarını sürdürmeleri ve küresel dış dünya ile ilişkilerini şekillendirmemeleri daha önceden de bahsedilen ekonomik, askeri, siyasal nedenlerinden farklı olarak başka bir sebebi de, devlet liderlerinin komünist alt yapıdan gelmiş olmaları ve iktidarını sürdürebilmek için Rusya ile işbirliğini sürdürme ihtiyaçları olarak değerlendirilebilir (Arı, 1996, s.75). Esasında, beş Orta Asya ülkesi yaşanan çözümlenin sonrasında bir araya gelip 1991'de oluşturdukları Orta Asya Birliği Bağımsız Devletler Topluluğu'na muhalif amaçlı kurulmuştu. Ancak, bu ülkelerin Bağımsız Devletler Topluluğu'nda kurucu üye olarak bulunmaları "Orta Asya Birliği" girişimini geri planda bırakmıştır (Hatipoğlu, 2000, s.51). Olivier Roy; Orta Asya devletlerinin kendi aralarında oluşturacakları ittifaka dahil olmamış ve ülkelerin kendi ilişkilerinin çok ileri derecede olmayıp Rusya'ya bağımlı olmayan politikalar sürdürmeyi amaçlayan Özbekistan ve Türkmenistan'la diğer Orta Asya cumhuriyetleri arasında çeşitli yönlerden görüş farklılaşmaları bulunduğunu belirtmektedir (Roy, 2000, s.253).

Küresel dünya sisteminde diğer ülkelerle çok yönlü stratejilere dayalı ilişkiler oluşturmaya çalışan Orta Asya ülkeleri, öncelikle kendi stratejik ve ekonomik çıkarlarını ön planda tutmuşlardır. Orta Asya ülkeleri Sovyetler Birliği dağıldığında, dış ticarete çoğunlukla Rusya'ya bağımlı haldelerdi. Dış ticaretini ilerletmek isteyen bir yandan da

Rusya üzerinde yer alan mevcut ticaret bağına kaybetmek istemeyen özellikle Kazakistan gibi birkaç Orta Asya ülkesi, ekonomik olarak Rusya'ya ayak uydurma düşüncesindeydi. Rusya ise, dağılmadan sonra diğer ülkelerin oluşturduğu ekonomik yükü omuzlarından atmak istemekteydi. Rusya, 1993 yılında yeni Rus rublesini kullanmaya başlayarak, rublenin değişmesi için yüksek seviyelerde kurlar önererek, ülkelerin altın rezervlerini kendisine devretmelerini istemiş, Tacikistan dışındaki diğer devletleri 'ruble bölgesi'nden çıkartmıştır (Takar, 2018, s.72).

1996'da Rusya ile Kırgızistan, Kazakistan ve Belarus arasında "Ekonomi ve Sosyal Sahalarda Entegrasyonun Derinleştirilmesine İlişkin Anlaşma" imzalanmıştır. Bu anlaşma ile bilim, eğitim, ekonomi ve sosyo-kültürel alanlarda bütünleşme oluşturulması amaçlanmıştır. Ek olarak bu anlaşma Gümrük Birliği Anlaşması'nın da temelini oluşturmuş ve 1999 yılında Tacikistan'ın dahil olmasıyla "Gümrük Birliği" kurulmuştur. "Gümrük Birliği", Bağımsız Devletler Topluluğu'nun çekirdeği olarak değerlendirilmekle beraber karşılıklı ticarete verilen gümrük vergisinin ve miktar sınırlamalarının kaldırılması, benzer dış ticaret politikalarının üçüncü ülkelere de uygulanmak için belirlenmesi ve ortak oluşturulan tek bir gümrük alanı kurmak hedeflenmekteydi. "Gümrük Birliği", yakın dostları ile ilişkilerini bitirmek istemeyen Rusya için doğru bir araç olarak değerlendirilmiştir. Ancak diğer üye ülkelerin serbest ticaret bölgeleri kurulmasına destek vermeleri ve Kazakistan'ın Gümrük Birliği'nden fayda değil zarar gördüğünü açıklaması gibi çeşitli faktörler birliğin uluslararası örgüte dönüştürülmesine vesile olmuştur (Purtaş, 2005, s.251).

2001'de "Avrasya Ekonomik Topluluğu" (AET) anlaşması imzalanıp yürürlüğü girdikten sonra üye ülkeler örgütün uluslararası nitelikte olması ve bölgede ortak bir ekonomik pazar kurulabilmesi açısından oybirliğine varmışlardır. "Avrasya Ekonomik Topluluğu" Avrupa Birliği'nin örgüt yapısına benzetilmek istenmişse de AET'deki üye ağırlıklarının dengesizliği ve ülkelerin milli gelirleri değerlendirildiğinde, birliğin toplam ekonomisi içerisinde Rusya'nın ekonomik ağırlığının % 80'i civarında olduğu değerlendirilmektedir. Avrasya Ekonomik Topluluğu açısından ise bu durum Rusya'nın ekonomik çıkarları doğrultusunda şekillenebilecek bir unsur olarak nitelendirilmiştir. Birliğin ekonomilerine bakıldığında Orta Asya'nın, Avrasya Ekonomik Topluluğu içerisinde daha çok hammadde deposu görevi yapacak durumda olduğu değerlendirilmiştir. Küresel dünya piyasalarında tek başına rekabette başarılı olamayacak

Rusya açısından Orta Asya çok verimli bir pazar olarak değerlendirilmiştir (Takar, 2018, s.77).

1994 yılında “Orta Asya Ekonomik Topluluğu”nun ortaya çıkması “ruble bölgesi”nin kaldırılmasının ardından, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan’ın ortak tek bir ekonomik bölge oluşturma çabalarından doğmuştur. Almanya’da 2000 yılında gerçekleştirilen zirvede “Sınır aşan Suçlarla Mücadelede İş birliği, Terörizm ve Aşırılık” anlaşması imzalanmıştır. Tekrar yapılan 2001 yılındaki zirvede ise stratejik ortakların bir güvenlik sistemi kurma teklifi değerlendirilmiş ve bu gelişmeler neticesinde ise, Orta Asya Birliği’nin çok uzun bir dönem süreceği ve bölgede nüfuzunu sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Özbekistan’la Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan devletleri arasında yaşanan sınır sorunları iş birliğine engel gibi dursa da, herhangi bir ülkede oluşabilecek sorunların bölgedeki ülkeleri etkileyebileceği unutulmamalıdır (Saraç, 2018, s.115).

Ekonomik, siyasal, askeri, tarihi ve coğrafi faktörlere bağlı olarak Kazakistan uyguladığı dış politikasında son dönemlerde artan Rusya ile ilişkilerinin devamına çok önem göstermektedir. Kazakistan’ın önemli bir stratejik ekonomi ortağı konumunda olan Rusya ile, ithalatta% 20 ve ihracatta % 50’ye dayanan bir ekonomik ilişki içerisinde. Ayrıca Kazakistan-Rusya ilişkilerinde 2003’den itibaren Kazakistan’daki “Baykonur” uzay üssünün birlikte kullanım sorunu çözülerek; ülkeler arasındaki sınır problemi neticelendirilmiş ve enerji alanlarında çeşitli işbirlikleri ile ilgili önemli adımlar atılmıştır (Takar, 2018, s. 78).

Rusya ile ilişkilerini geliştiren bir diğer Orta Asya ülkesi Kırgızistan olmuştur. Rusya, Kırgızistan’da sanayi ve enerji gibi sektörlerde ekonomik nüfuzunu gittikçe ilerletmişti. Kırgızistan yönetimi güneyde baş gösteren radikal grupların yaptığı faaliyetlerle ilgili oluşan güvenlik sıkıntılarını kullanarak askeri ve istihbarat alanlarında kurulan iş birliği aracılığıyla ülke üzerindeki etkinliğini da bu sayede daha fazla güçlendirmiştir. Ülkede yaşanan çeşitli sosyal ve ekonomik sorunlar, Rusya ile iş birliğini teşvik etmiştir. Kırgızistan yöneticileri, Rusya ile ekonomik iş birliği yapılmasının işsizlik ve yoksulluk sorununu azaltacağını düşünmüşlerdir. Ek olarak Kırgızistan’dan Rusya’ya yapılan işçi göçü ikili ilişkilerinin artırmasını sağlayan önemli bir unsur olmuştur. Yaklaşık 500.000 civarında Kırgızistan vatandaşının işçi statüsünde bulunduğu, ülkeye yurtdışında yaşayan Kırgızlar sayesinde senede 200 bin ile 500 bin dolar giriş olduğu düşünülmektedir (Saraç, 2008, s.165).

Rusya ile Özbekistan ikili ilişkisinde Özbekistan, özellikle ilişkileri güvenlik ve ekonomi gibi pek çok alanda güçlendirmeyi amaçlamıştır. Rusya ile ilişkilerin çeşitli yönlerden ilerletilmesi stratejik ve faydacı sebeplere de dayanmaktaydı. Bir değerlendirme yapılacak olursa öncelikle stratejik sebepler göz önüne alındığında; BM’de Rusya’nın Özbekistan için olası bir yaptırım kararı alınacak olursa kararı veto etme hakkı bulunması olarak değerlendirilebilir. Faydacı olarak da, Özbekistan yönetiminde Sovyet dönemi askeri, politik ve bürokratik olarak hala etkinliğini sürdürüyor oluşu Rusya ile yakınlaşmayı zihniyet açısından kolaylaştırmaktaydı (Büke, 2007, s.36).

Özbekistan güvenlik iş birliğinin yanında ekonomik açıdan da Rusya ile ilişkilerini arttırma politikası izlemiştir. Rusya, bölgedeki etkinliğini daha da arttırmak amacıyla “Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü” ile beraber iki önemli unsurdan biri olan “Avrasya Ekonomi Topluluğu”na 2006 yılında katılmıştır. “Avrasya Ekonomi Topluluğu” zirvesinin ardından hem petrol hem doğalgaz konularını içeren çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Rusya’nın en önemli gaz üreticisi “Gazprom” ile Özbekistan’ın devlet şirketi olan “Uzbekneftegaz”ın imzaladığı anlaşma ile Özbekistan’da beraber çalışmaya karar verilmiştir. İmzalanan bu anlaşmayla “Gazprom”, Özbekistan’da üretilen gazı yurt dışına ihraç etmekte söz sahibi olmuştur (Takar, 2018, s. 75).

Avrasya Ekonomi Topluluğu’nun gümrük birliği ve ortak enerji piyasası oluşturma amacı doğrultusunda çalışma yürütme kararı almasıyla Rusyanın Orta Asyada ekonomik üstünlüğü güç kazanmıştır. Özbekistan, Rusyanın % 40 hisseye sahip olduğu Topluluk ile tam uyum sağlayabilmek amacıyla gümrük ve ticaret kanunlarını “Avrasya Ekonomi Topluluğu” kıstasları ile uyumlulaştırma amacıyla kanunlarda da değişiklik yapmıştır (Aziz, 2009, s.40).

Özbekistan’ın “Avrasya Ekonomi Topluluğu”na katılması nedeniyle Rusya’nın ekonomik etkisine tabi olurken, son “Topluluk” zirvesinde söylediği “Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü”ne girme kararı ile de güvenlik ilişkileri açısından Rusya ile oldukça yakınlaşmış oldu (Büke, 2007, s.37).

Bağımsızlık sonrasında Orta Asya ülkelerinden, askeri ve siyasal olarak Rusya’dan etkilenmeyi sürdüren Tacikistan, ekonomik açıdan bölgedeki en zayıf ülke olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bölgede oluşabilecek olası istikrarsızlık, ülkeyi yeniden bir krize sürükleyebilecektir. Tacikistan, Amerika Birleşik Devletleri ile iş birliği

yaptıktan sonra, belli bir zaman diliminde Rusya'ya olan politikasına mesafe koymaya başlamış ve bu doğrultuda, Tacikistan, bölgede var olan Rus 201. Motorize Piyade Birliği'nin bulunduğu bölgeye 150-200 milyon dolar gibi bir rakamla kira talep etmiştir. Tacikistan'ın bu talebinden sonra ikili ilişkilerde kısa süreli bir duraksama olsa da, Rusya bölgedeki etkisini ve nüfuzunu daha fazla kontrolden çıkarmamak için politik davranarak yumuşak bir politika izlemiştir. Çok az bir süreyle Rusya ve Tacikistan ikili ilişkisinde yaşanan bu sıkıntılardan sonra, Rusya'nın adımlarıyla başlayan ikili diplomatik temaslar nihayetinde, ilişkiler tekrar düzelmeye başladı. Sonuçta 15 Mart 2002'de Rusya ve Tacikistan birlikte askeri bir tatbikat organize etmiş, 8 Nisan tarihinde de, iki ülke arasındaki ilişkinin 10. yılı sebebiyle, Tacikistan Başkenti Duşanbede bir "dostluk" konferansı organize etti. Dostluk konferansında yapılan görüşmeler sonucunda, Tacikistan'da "daimi" bir askeri üs inşa etme talebi de gündeme alındı. Ardından, Haziran 2004'te ülkelerin Devlet Başkanlarının değerlendirmelerinin sonucunda, Tacikistan'daki arazilerin, Rusya'nın "daimi bir askeri üssü" ne çevrilmesi kararlaştırılmıştır. Buna ek olarak, imzalanan anlaşmalarda alınan kararlarla eski "Hava Kontrol Merkezi"nin, tekrardan inşa edilip Rusya'nın kullanılmasına izin verilmiştir. Tacikistan'da Rusya tarafından inşa edilen askeri üssü, 2003'de Kırgızistan'da inşa edilen "Kant Hava Üssü"nden sonra, 11 Eylül saldırılarından sonra Orta Asya'da ikinci üssünü kuran Rusya, Kırgızistan'dan sonra askeri üslerini Tacikistan'da da kurarak bölgedeki etkinliğini artırmaya devam etmiştir (Takar, 2018, s.74).

Orta Asya'nın önemli ülkelerinden biri olan Türkmenistan ile Rusya arasında 1992'den itibaren çeşitli alanlardaki ilişkileri düzenleyen 60'tan fazla sözleşme ve anlaşma imzalanmıştır. Rusya ile Türkmenistan arasındaki ilişkilerde stratejik anahtar rol oynayan konulardan birisi Hazar Denizi meselesidir. Bu açıdan Hazar Denizi'nin statüsünde hukuki anlamda hazırlanmış olan konvansiyon üzerinde birçok değerlendirmeler yapılarak Rusya ile Türkmenistan'ın birlikte hareket etmesinin gerçekleştirilmesine yönelik alınması gereken kararlar değerlendirilmektedir. Rusya, Hazar kaynakları üzerinde egemenliğini devam ettirmekte ısrar ederken, bu kaynakların işletilmesi hususunda uluslararası birliklerle çeşitli anlaşmalara imza atan Azerbaycan'a karşı bir denge unsuru olarak gördüğü Türkmenistan'ı kendi tarafına çekmeye çalışmaktadır. Fakat 1998 yılında Kazakistan'la imzalanan "Hazar Denizi'nin Kuzeyinde Dip Sınırlarının Belirlenmesine İlişkin Anlaşma"dan sonra izlemiş olduğu tutumunu değiştirerek yeniden değerlendirmiştir (Purtaş, 2005, s.213).

BÖLÜM V

RUSYA’NIN ORTA ASYA POLİTİKASINI ETKİLEYEN GÜÇLER

SSCB’nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya Bölgesi’nde jeopolitik bir boşluk meydana gelmişti. Dolayısıyla birçok ülke bu boşluğu doldurmak için uğraş vermeye çabalamıştır. Diğer bir tabirle, Orta Asya’da Sovyet yönetiminin yıkılmasıyla birlikte “Yeni Büyük Oyun” başlamıştır ve Sovyetler Birliği’nin çöküşü aynı zamanda Orta Asya’nın yeni bağımsız devletlerini, jeopolitik çevrelerini dikkatle değerlendirmeye de sevk etmiştir.

Bu bölümde, bölgede etkili olmak için politika üreten devletlerin faaliyetleri ele alınmıştır.

5.1 . AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Bu bağlamda iki kutuplu dünya düzeninin yıkılmasının ardından ABD kendi rejiminin benzer/aynısını diğer ülkelere taşımak ve Soğuk Savaştan sonraki dönemde uluslararası politikada tüm sorunları çözen bir merkez haline gelebilmek için “Büyük Orta Doğu Projesi”ni (BOP) geliştirmiş ve onun temel amaçlarını strateji mahiyetinde uygulamıştır. BOP’un temel amaçlarını üç başlık altında incelemek mümkündür (Ydyrys, 2012, s.70):

- 1) Enerji kaynakları ve enerji nakil hatlarının kontrol altına alınması.
- 2) İsrail’in orta ve uzun vadedeki güvenliğinin sağlanması.
- 3) Bir kültür, yaşama tarzı ve kapsamlı bir dünya görüşü olarak meydan okuyan ve küresel kapitalizmin bugün öngördüğü yeni dünya düzenine itiraz eden İslam’ın dönüştürülmesi ve bu çerçevede İslamî akımların bir alternatif olmaktan çıkarılması.

BOP’un temel amacı Afganistan ve Orta Asya’yı ABD çıkarlarına göre askeri, ekonomik ve jeopolitik açıdan birbirlerine kenetleyerek projenin bir parçasına dönüştürmek ve Afganistan ile Orta Asya’yı bölgesel güç merkezleri olan Rusya, İran ve Çin ekseninden çıkarmaktır (Laumulin, 2005).

BOP'un önemli amaçlarından bir diğeri de proje kapsamına giren devletleri ekonomik açıdan dünya ekonomisine kenetlemek ve entegre ederek bölgeyi uluslararası topluma açık hale getirmektir. Bu bağlamda bölge ülkelerindeki finansal ve ekonomik sistemi Batı ve ABD sistemine benzer şekilde yeniden yapılandırmak hedeflenmiştir (Petrov, 2007).

Ayrıca projeyi savunanlar tarafından bölgedeki Sovyet sisteminin kalıntısı olan otoriter siyasal rejimleri kaldırarak, Batı'nın demokratik rejimine daha yakın bir sistemi yerleştirmek de temel amaç olarak algılanmaktadır. Bu amaca ulaşmak için ABD ve Batı ülkeleri tarafından Batı demokrasisini örnek alan daha açık ve liberal sistemi geliştirmeleri için bölge devletlerine baskı uygulanmakta, bu tür baskılar sonuç vermediği takdirde bölge ülkelerinde yaşanan siyasi, etnik, dini vs. boyutlu pek çok kriz ve çatışma manipüle edilerek devrimlere başvurulmakta, böylece ülke yönetimlerine kendileri için daha ılımlı ve uyumlu yöneticiler getirilmeye çalışılmaktadır (Ydyrys, 2012 , s. 72).

BOP kapsamında bazı Orta Asya devletlerin diğerlerine göre daha çok önem arz ettiği görülmektedir. Örneğin Kazakistan Cumhuriyetinin jeopolitik açıdan bulunduğu konum ABD için bu ülkeyi diğerlerine göre daha fazla ön plana çıkarmaktadır. Kazakistan Orta Asya'nın giriş kapısı niteliğindedir. Kazakistan üzerinde nüfuzunu kuran devlet doğrudan Kırgızistan ve Tacikistan'ı etkisi altına alabilecektir, böyle bir durumda ise diğer Orta Asya devletlerinin direnişleri doğrudan kırılacaktır. Bu bağlamda ABD'nin önder jeopolitik analizcisi Brzezinski ülkesinin Kazakistan'la ilişkilerinde çok dikkatli davranması gerektiğini ve bu ülke içinde kargaşa çıkarmadan (yani devrim yapılmadan) ve daha çok ekonomik yönden kalkındırarak, (her şeyden önce Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığını kırarak) ABD nüfuzunu kurmak gerektiği fikrini savunmuştur (Brzezinski, 1998, s.68-85).

BOP'un pratiğe dökülmesi ABD'nin düşündüğü kadar kolay olmamıştır. Proje ilk kez 2006 yılında Afganistan'ın merkezi Kabil'de yapılan "Büyük Orta Asya'da İşbirliği, Ticaret ve Kalkınma" konulu konferansta ABD Dışişleri Bakanlığı Orta Asya ve Güney Asya Bürosu sorumlusu Richard Boucher tarafından söylendiği zaman bazı Orta Asya (özellikle Özbekistan) devletleri tarafından desteklenmemiştir (Ydyrys, 2012, s. 76).

21. yüzyılda başlamış küresel dönüşüm açısından Orta Asya, ABD için çok önemlidir. Çünkü Orta Asya; bölgeye yeni hedeflerle dönen ve güçlenen Rusya'ya,

özellikle ekonomik anlamda bölgede önemli bir aktör olarak var olmaya başlayan Çin'e, hem Afganistan'a komşuluğu hem de İran'ın etki altına almak istediği bölgelere komşu olan bir bölgedir. Özellikle enerji kaynaklarının talebinin gün geçtikçe artması ve fiyatların da artışı nedeniyle, Orta Asya'nın doğalgaz, petrol rezervlerinin güvenliği hem ABD'yi hem tüm dünyayı ilgilendirmektedir (Feigenbaum, 2007).

ABD bu sebeplerle, Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının devamının sağlanması, dış güçlerin zorlamaları olmadan hem doğal kaynakları hem de politikaları üzerinde kendi tercihlerini uygulayabilmeleri konusuna önem vermektedir. Orta Asya Cumhuriyetlerinin geçiş şekillerini çeşitlendirerek, uluslararası ekonomi ile bağlarının kuvvetlendirilmesi ve deniz yolundan imkanı olmadıkları için pazar çeşitliliğini artırarak, yalnızca kara yollarından geçişine olan mecburiyetini ortadan kaldırmak ABD'nin hedeflerindedir (Usmanova, 2008, s. 78).

Bu hedeflere ulaşabilmek için ABD, hem ince, hem de kaba güç kullanarak bölgeyi kendi etki alanında tutmak ya da en azından Rusya veya Çin'e bırakmamak amacındadır. ABD menşeli kuruluşlar, bu hedefler için askeri, güvenlik, ticari, ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamda faaliyetler yürütmekte, bölgede insani kapasitenin yükseltilmesi için çalışmalar yapmaktadır (Ydyrys, 2012, s.77).

5.2 . AVRUPA BİRLİĞİ

Orta Asya'daki rekabete bir başka büyük güç olan AB'nin de, daha etkin bir şekilde katılmaya başladığı görülmektedir.⁶ AB her ne kadar bölgede etkin bir oyuncu olarak kabul edilmese de, Orta Asya AB siyasetinde önemli yer teşkil etmektedir. 1991'de SSCB'nin dağılması ve kutuplardan birinin ortadan kalkması AB tarafından küresel manada yakalanan bir fırsat olarak algılanmıştır. AB, küresel etkinliğe sahip olma, kendi güvenliğini sağlama amacıyla kendi prensiplerini, ilkelerini, menfaatlerini gözetken bir dış politika anlayışını eski Sovyet bloğu ülkelerinde ve diğer bölgelerde benimsenmesi konusunda çeşitli projeler yürürlüğe koymuştur (Usmanova, 2008, s.122).

⁶ Kırgızistan'ın ev sahipliğinde düzenlenen Avrupa Birliği (AB)-Orta Asya Dışişleri Bakanları 15. Toplantısı'nda 17 Haziran'da kabul edilen "AB'nin yeni Orta Asya Stratejisi" toplantısında; AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Mogherini de "Orta Asya ülkeleri güçlü olsun istiyoruz. Bölgede yoksullukla mücadele ve kadın haklarının daha güçlü olmasını arzuluyoruz." diyerek, Orta Asya ülkelerinin iş birliği potansiyeline inandıklarını, AB'nin 28 üye ülke tarafından kabul edilen AB'nin Orta Asya Stratejisi'nin Orta Asya ülkeleri ile iş birliğinin gelişmesine destek vereceğini belirtmiştir (Aliyev, N. Anadolu Ajansı, 07.07.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abnin-yeni-orta-asya-stratejisi-kirgizistanda-tanitildi/1525400>, Erişim Tarihi: 13.08.2019)

AB, SSCB'nin dağılmasının akabinde, uluslararası arenada etkinliğini artırmak için seçtiği proje merkezli çalışma metodunu uygulamaya başlamıştır. 1990 yılı Aralık ayında gerçekleştirilen Roma Zirvesi sonucunda BDT üyesi ülkelerde sürdürülen ekonomik reform ve kalkınma sürecine destek olmak ve dünya ekonomisi ile bütünleşmelerine yardımcı olmak üzere TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States/Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Teknik Yardım) Programı oluşturulmuştur. TACIS programının başta ekonomik girişimler olmak üzere, projeye dâhil edilen ülkelerde AB'nin daha yakından tanınmasına ve örgütün o ülkelerde kendi prensiplerine uygun bir alt yapı kurmasına olanak sağlayacak en önemli proje olduğuna inanılmıştır. Bu program kapsamında Rusya'nın yakın çevresi olan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Moldova, Moğolistan, Gürcistan, Ermenistan, Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'ya çeşitli alanlarda yardım sağlanmıştır. Projenin hedefleri, serbest piyasa ekonomisine geçişte bu genç cumhuriyetlere yardımcı olmak, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün gelişmesine destek vermek ve politik-ekonomik istikrarın sağlanmasına imkân yaratmak olarak belirtilmiştir (Laumulin, 1999, s.72).

TACIS kapsamında ülkelere verilen yardımlar üç ayrı başlık altında projelendirilmiştir: Ülke programları, bölgesel programlar ve küçük çaplı projeler. TACIS programı ilk oluşturulduğu dönemde, öncelikle destek sağlanacak ana konular, enerji, ulaştırma, sanayi ve ticari işletmeler, gıda üretimi ve dağıtımı, eğitim olarak belirlenmiştir (Ydyrys, 2012, s.83).

Avrupa Birliği için Orta Asya'nın en önemli özelliklerinden birisi, enerji kaynaklarına sahip olmasıdır. Bu çerçevede AB, Orta Asya'da yeni petrol, gaz ve su gücü kaynaklarının işletilmesi ve mevcut enerji altyapısının yenilenmesi ile yeni boru hatlarının ve enerji yollarının kurulmasını desteklemektedir. Bunun yanı sıra, bölgesel enerji güvenliği ve işbirliğini teşvik ederek, bölge ülkelerine yeni bir Hazar Denizi Karadeniz-Avrupa enerji ulaşım ağı geliştirmeleri konusunda siyasi destek sağlamaktadır. AB'nin AB enerji politikasının amaçlarından biri de, arz güvenliğini güvence altına almaktır. Diğer amaçlar arasında rekabet gücünü ve toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumak, doğal gazın payını artırmak, nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları oluşturmak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını yükseltmektir. Avrupa Birliği'nde en çok ithal edilen enerji kaynağı, petroldür. AB'de tüketilen petrolün % 78'i ithalat ile karşılanmaktadır (Usmanova, 2008, s.126).

Günümüzde Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacı tümüyle ihracat yoluyla Rusya toprakları üzerinden gerçekleşmektedir. AB kurulduğu zamandan beri her ne kadar enerjisini çeşitlendirse de, ürettiğinden fazla enerjiye ihtiyaç duymakta ve petrolü OPEC ülkeleri ve Rusya'dan; gazı ise Rusya, Norveç ve Cezayir'den satın alarak bunlara bağımlı bir politika yürütmektedir (Güneş, Arslan, 2018, s.39).

Tablo 1

AB Geneli Ülkelerin Enerji Bağımlılık Oranları (2011-2015, %)

Ülke	2011	2012	2013	2014	2015
Avrupa Birliği-28	54.0	53.4	53.1	53.4	54.0

Kaynak: (http://www.ijhe.org/Published/201800_007_4_003.pdf)

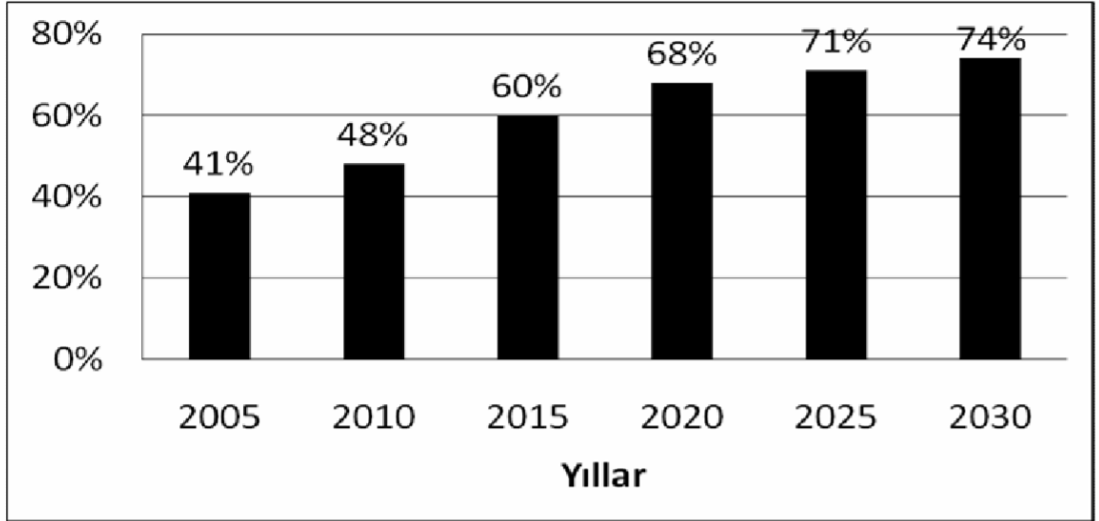
Tablo 2

AB'nin Rusya'dan Birincil Enerji Kaynağı İthalatı (2005-2015, %)

Yakıtlar	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Katı Yakıtlar	20.2	21.5	25.2	22.9	25.9	25.8
Ham Petrol	30.5	31.2	31.5	32.8	31.9	27.7
Doğal Gaz	34.6	32.1	27.6	28.3	32.4	29.4

Kaynak: (<http://ec.europa.eu/eurostat/>, 2017)

Küresel enerji üretiminin yaklaşık beşte birini tüketen Avrupa Birliği, sürekli artan enerji talepleri için senelik 350 milyar Euro öderken; maliyetleri artan taleplerin kaynaklarını çeşitlendirme yollarına da başvurmaktadır (aktaran, Güneş, Arslan, 2018, s.39). Orta Asya'ya enerji alanındaki bağımlılığın giderek artması karşısında AB, enerji hatlarının güvenliğine öncelik vermeye başlamıştır.

Kaynak: Eurogas Yıllık Rapor 2006-2007

Şekil 1: Avrupa'nın (AB 27) Doğalgaz İthalatına Bağımlılığı

Asya siyasetindeki bir diğer önemli konu, ulaştırma ağlarının modernizasyonudur. Bununla, Pasifik Okyanusu'nu ve Batı'yı birleştirecek, daha çok "İpek Yolu Stratejisi" olarak bilinen projelerin hayata geçirilmesi kastedilmektedir. Bu amaca ulaşmak için 1993 yılında, Brüksel tarafından TRACECA (Avrupa, Kafkasya, Asya Ulaşım Koridoru) projesi yürürlüğe konulmuştur. Projeye Avrupa'dan, Karadeniz, Kafkasya, Hazar Denizi, Orta Asya ve Çin'e kadar uzanan uluslararası ulaşım hattının kurulması hedeflenmiştir. Bu küresel proje ile Asya-Avrupa bağlantısı kurulması Rusya'nın boru hatlarıyla rekabet edilmesini sağlayacaktır. 140.000 kilometre uzunluğundaki bu boru hattı Pasifik ile Atlas Okyanusu'nu bütün Avrasya üzerinden birbirine bağlayacaktır. Rusya medyasına göre, TRACECA rekabet yerine tamamlama olanağı oluşturmaktadır. Çünkü Hazar Denizi civarında kesişen TRACECA ile Rusya'nın "Kuzey-Güney" hatlarının işbirliği yapabilme imkânları vardır (Ydyrys, 2012 , s. 84).

Sonuç olarak, Rusya, ABD ve üyesi bazı devletler, bazı uluslararası örgütler ve birtakım uluslararası şirketlerle karşılaştırıldıklarında, AB'nin bölgedeki etkisinin diğer aktörlere göre daha zayıf olduğu görülmektedir. AB'nin kurumsallaşmış ve etkin bir Orta Asya politikasından söz etmek mümkün değildir. Bunun nedeni AB'nin bölgeye ilgisinin, diğer dış politika öncelikleri ile karşılaştırıldığında, çok daha alt sıralarda yer almasıdır.

5.3 . ÇİN

Pasifik'te, Orta Asya'da siyasi etkisini artırabilen Çin, dış politikada dünya çapında süper güç olmaya çalışmaktadır. Geçmişte Batı devletleri kadar dünyayı etkileyemeyen Çin günümüzde bu eksikliğini gidermeye başlamıştır.

Hong Kong, Tibet, Doğu Türkistan, Tayvan'ı Çin'le birleştirmek ve bütünleştirmek Çin dış politikasının ilk hedeflerindedir. Hong Kong'un Çin'e katılması gerçekleşmiştir. Günümüzde özel şehir statüsündedir. Tayvan'ı Çin'e katmak günümüzün de problemleri meselelerindedir. Doğu Türkistan ile Tibet'in durumu da Çin'in önemli sorunlarından. Çünkü bu sorunların hepsi üzerinde de dış ülkelerin etkisi bulunmaktadır. ABD, Rusya, AB, Japonya, Türkiye, Hindistan gibi devletlerle ilişkisine önem veren Çin söz konusu sorunlar üzerinde de bu ülkelerin desteğini sağlamak istemektedir (Ydyrys, 2012, s.87).

SSCB'nin dağılması ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin gündeme gelmesi, bu ülkelere üçü ile (Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) doğrudan sınır komşuluğu olan Çin açısından, dış politikada ciddi bir değişim sürecinin başlaması anlamına geliyordu. Bağımsızlıklarına kavuşan yeni cumhuriyetler, 1978'den itibaren başlatılan liberalleşmenin etkisiyle, hızlı büyüyen Çin ekonomisi için yeni fırsatlar sunmaktaydı. Çin, Orta Asya'nın stratejik önemini hemen kavramış, özellikle enerji kaynaklarının zenginliğiyle dünya dengelerinde önemli rol oynayacak bir bölge olduğunu algılamıştı. Çin yönetimi bölgenin sadece bir ekonomik genişleme alanı olmadığını, ayrıca Avrupa ve Orta Doğu ile kendi arasında siyasal, ekonomik ve hatta kültürel bir köprü görevi görebileceğini fark etmişti (Usmanova, 2008, s.115).

1991 yılında beş bağımsız Orta Asya devletinin ortaya çıkması, ÇHC'ni etnik ve kültürel açıdan Türkistan'ın (Orta Asya'nın) bir parçası olan Doğu Türkistan'a da yayılabileceği konusunda endişelendirmiştir. Çünkü Sovyetler Birliği'nin dağılması, ÇHC'deki Uygur milliyetçilerini bağımsızlık konusunda cesaretlendirmiştir. Orta Asya'daki bu dönüşüm etnik (Türkçü) ve dini (İslamcı) akımlar vasıtasıyla ÇHC yönetimindeki Doğu Türkistan'ı da etkilemeye başlamıştır. Ayrıca Kazakistan'da 200.000, Kırgızistan'da 35.000 Uygur azınlık mensubu yaşamaktadır.

Uygurlar faaliyetlerinin kısıtlanmasına rağmen Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlere destek vermişlerdir. Bu durum Çin'i tedirgin etmiştir. Ayrıca Çin, SSCB

dağılınca Doğu Türkistan'ın ÇHC'den kopmaması ve altıncı Orta Asya Cumhuriyeti olarak ortaya çıkmaması için bir dizi önlem almıştı. Çin, öncelikle sınır güvenliğini artırarak Orta Asya'dan bölgeye yayılabilecek istikrarsızlıkları önlemeye çalışmıştır. 1991'de Çin ve Kazakistan arasında güvenlik ve ekonomideki iş birliğinin yanı sıra, ithalat ve ihracata uygulanan gümrük tarifelerini azaltan beş yıllık bir anlaşma imzalanmıştır. Sınır güvenliği konusu 1992 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya ve Çin arasında gerçekleştirilen ilk toplantılarda önemli bir gündem maddesi olmuştur. Dört yıl boyunca devam eden müzakereler Şangay İşbirliği Örgütü'nün temelini oluşturan "Şanghay Beşlisi'nin" Nisan 1996'da kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece Çin öncelikle sınırlarını güvenlik altına almak, istikrarsızlıkların çıkmasını, çıkabilecek istikrarsızlığın kendi topraklarına taşınmasını engellemek ve bölge ülkeleriyle ekonomik bağlarını güçlendirmek amacıyla örgütün kurulmasına ön ayak olmuştur (Aydın, 2005, s.78).

ŞİÖ, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya'da önemli bir oyuncu olmasını sağlamıştı. 1990'lı yıllardan bu yana Orta Asya ülkelerine yönelik Çin politikalarının bazı temel alanlara yönlendiği görülmektedir. Bu hedefler şu şekilde sıralanabilir:

Çin'in stratejik planlarında önemli yer teşkil eden hususlardan biri, onun sınır güvenliğidir. Sınırlardaki güvenliğin devamını sağlayarak bu sayede bölgede oluşmuş nüfuzla birlikte; ekonomik dostluk ve komşuluğu geliştirmektedir.

Orta Asya'nın, petrol, doğal gaz gibi zengin doğal kaynaklara sahip oluşu, burayı büyük güçlerin ilgi alanları bakımından bir odak noktası haline getirmiştir. Orta Asya enerji ve petrol güvenliklerinin sağlanması, uluslararası siyasette temel sorunlardan birini oluşturmaktadır. Bu yüzden enerji kaynakları üzerindeki mücadele daha da artmıştır. 1990'lı yılların ortalarında Çin, Orta Asya petrolünün ihracatçısı olmaya başlamıştır. Çin, enerji stratejisini gerçekleştirmek için, petrol ve doğal gaz ihracatının yürütülmesinde, hidrokarbon kaynaklarının işletilmesinde ve yeni projelerin hazırlanmasında aktif rol oynamaktadır. Çin Orta Doğu'nun petrol kaynaklarına olan yüksek bağımlılığını ortadan kaldırmak için alternatif kaynak arayışındadır. Ayrıca Çin, ABD kontrolündeki Ortadoğu petroleri ile birlikte Rusya ve Orta Asya'dan enerji temin etmek suretiyle enerji bağımlılık riskini minimize etmeye çalışmaktadır. Çin, Orta Asya'nın enerji sektörüne büyük yatırımlarda bulunmaktadır. Bu yatırımlar, hem yeni yatakların aranması hem de boru hatlarının döşenmesi konusunda gerçekleşmektedir (Ydyrys, 2012, s. 92).

Çin'in bu şekilde arttırdığı enerji gücü Rusya'yı şüphesiz rahatsız etmektedir. Örneğin, Çin'in Kaşagan bölgesindeki zengin petrol yataklarında pay sahibi olma çabasını, Batılı petrol şirketleriyle birlikte Ruslar engellemiştir. Rusya, Orta Asya enerji kaynaklarının, eskiden olduğu gibi, yine kendi toprakları üzerinden dış pazarlara açılması konusundaki politikasını ısrarla sürdürmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Çin'in Orta Asya'daki siyasetini büyük ölçüde Rusya etkilemektedir. Rusya Orta Asya'da, eskiden olduğu gibi yeniden hegemonik güç olma arayışındadır. Bu durum bir yandan da Orta Asya ülkelerinin gözünde Çin'in konumunu güçlendiren bir diğer faktör olmaktadır. Rusya'nın emperyal heveslerinin canlanması durumunda Çin dengeleyici bir güç olarak kullanılabilceği düşünülmektedir. 11 Eylül olaylarından sonra bölgeye giren ABD'de Orta Asya ülkeleri tarafından benzer bir algılamayla karşılanmıştır. ABD'nin müdahalesiyle bölgede birbirine karşı kullanılacak büyük oyuncu sayısı üçe çıkmıştı ve her ülke kendi çıkarları doğrultusunda bu güçlerle ilişkilerini şekillendirdi (Usmanova, 2008, s.118).

Öte yandan Çin, tarihi ipek yolu projesinden esinlenerek ortaya çıkarmış olduğu 'One Belt One Road' (Bir Kuşak Bir Yol) Projesini Eylül 2013 te Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in açıklamasıyla; Çin'in sürdürdüğü Orta Asya politikası yeni bir döneme girmiştir. 65 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen projede; üye ülkelere yüz milyarlarca dolarlık yapılan yatırımların doğuracağı ekonomik iş birliklerinin yanı sıra, sosyal ve kültürel ilişkilerin de bu ekonomik iş birliğiyle harmanlanması amaçlanmıştır. Çin'in hem ihtiyaç fazlası sermayesini (demir-çelik, çimento) projedeki ülkelere yatırım yaparak ekonomik açıdan ülkeleri kendine eklemleme düşüncesi projeyi oluştururken; asıl hedefi, deniz yollarından değil karayolu üzerinden bir demiryolu güzergahıyla Avrupa'ya, Ortadoğu'ya ve Afrika'ya daha rahat ulaşma isteğiyle büyük bir jeopolitik süreci de başlatmıştır. Bu yönüyle; 'Bir Kuşak Bir Yol' projesini en iyi tasvir edecek kavram jeoekonomidir (Blackwill ve Harris, 2016). 6 adet koridor bulunan projede; Çin-Orta Asya-Batı Asya (Ortadoğu) Koridoru'nun en önemli hedefi, coğrafyasının küresel ve bölgesel güçler arasında jeo-politik, jeo-ekonomik ve hatta jeo-kültürel bir mücadeleye sahne olduğu "Orta Asya"dır (Alperen, 2018, s.19). Uzmanlara göre bu yeni rotanın, Çin ile Avrupa arasındaki ticari ilişkideki yollarda alternatif olması öngörülmektedir (aktaran, DW, 2017, Erişim Tarihi: 22.08.2019). BKBY girişimine üye olan devletlerin; altyapılarını sağlayarak ticaretlerini geliştirmek, üye ülkeler arasında ticari engelleri ve sınırları kaldırarak hem refahın hem güvenliğin sağlanması ve çatışmaların önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Yalnızca ekonomik bir proje olmayan BKBY, mevcut ve

olası tehlikeler değerlendirildiğinde, özellikle kullanılması gereken en güvenli rota olan ‘orta koridor’da yer alan devletlerin yumuşak güç kullanarak hem ekonomik açıdan hem de kültürel açıdan birbirine entegre olması beklenmektedir.

Dünyanın en büyük ikinci ekonomisi ve dış yatırımcısı olan Çin’in orta Asya’ya olan yakınlığı, bölgeye yatırım yapma ve bölgede aktif rol almasını kolaylaştırmış; 2000 yılında 1.8milyar dolar olan ticaret hacmi, 2016 yılında 17 katına çıkmış ve Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan arasındaki hacmi toplam 30 milyar doları geçmiştir (Alperen, 2018, s. 25). Yaklaşık 18 milyar dolar civarında bir ticari hacmi olan Orta Asya ülkeleri ve Rusya, Çin’in en büyük Orta Asya ticari ortağı durumuna gelmiştir.

Tablo 3

Çin-Orta Asya Ülkeleri Ticaret Hacimleri 2016 (milyar, ABD Doları)

	İthalat	İhracat	Toplam
Kazakistan	8,292,321	4.805.079	13,097,400
Kırgızistan	5,605,426	71.235	5,676,661
Tacikistan	1.725.084	31.245	1,756,329
Özbekistan	2.007.464	1.607.058	3,614,522
Türkmenistan	338.479	5.863.295	6,201,774
Toplam			30,346,686

Kaynak: (Alperen, 2018, s. 26).

Başta Kazakistan tüm Orta Asya’nın finansörü konumunda olan Çin, sadece hammadde satışının ihracat-ithalatın yapıldığı bir ülke değil, Rusya’ya karşı ekonomik ve siyasi bir dengeleyici mekanizması olan bir güç olarak özellikle son dönemlerde yerini korumaktadır (Alperen, 2018, s.27).

Orta Asya devletlerinin Çin algılamalarına bakıldığında, Kazakistan ve Kırgızistan’ın çok taraflı bir yaklaşımı seçmiş olduğu görülmektedir; daha doğrusu, Kazakistan ve Kırgızistan, kendi egemenliklerini gözeterek, büyük güçleri dengeleyici siyaset izlemeye çalışmaktadırlar. Bunun yanında, mevcut olan jeopolitik gerginlik onları, Çin ile dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri kurmaya itmektedir (Zhaungzhzi, 2004, s.606).

Sonuç olarak Çin'in, 1990'lı yıllardan bu yana Orta Asya bağlamında ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda başarılı bir siyaset izleyerek ikili ve çok taraflı anlaşmalarla sorunları çözme yoluna gittiği görülmektedir. Bu durum Çin'e güvenlik üreten ülke özelliğini kazandırmış ve ikili ilişkilerde güven unsurunun oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Bu yüzden bugüne kadarki gelişmeler, Çin'in bundan sonra da bölgede barış ortamını devam ettireceği, ekonomik olarak enerji güvenliğine öncelik veren politikalarını sürdüreceği, bölgesel veya küresel bir oluşuma yöneleceği anlamında değerlendirmek mümkündür.

5.4 . TÜRKİYE

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası Orta Asya politikalarını ele alırken anlamlı bir dönemsel ayrıma gitmek mümkündür:

İyimserlik Dönemi (İlişkilerin Altyapısının Oluşturulması): Türk-Sovyet ilişkileri, Soğuk Savaş döneminin uzun süren uzaklığından sonra, 1980'lerin ikinci yarısında daha hızla gelişti. Özellikle 1984'de imzalanan doğalgaz anlaşması ile Türkiye'nin 1987'den itibaren SSCB'den doğalgaz alması kararlaştırılmış, karşılığında bu ülkeye ihracatın artırılmasıyla iki ülke arasındaki ticarete büyük bir sıçrama görülmüştür. Gelişen ekonomik ilişkilerin yanı sıra, 1985'de Gorbaçov'un iktidara gelmesi ve "Glasnost ile Prestroyka" (Açıklık ve yeniden yapılanma) reform politikalarını gündeme getirmesiyle birlikte, Türkiye SSCB'ye karşı geleneksel şüphe politikasından uzaklaşmaya başladı. Yine de geleneksel politika, kapalı Sovyet sistemi dünyaya açılmaya başladıktan sonra bile Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleriyle doğrudan ilişki kurmama ve SSCB'nin varlığını tehdit edebilecek politikalar peşinde koşmama şeklinde kendini göstermeye devam etti. Yani bu dönemde Türkiye Moskova'nın tepkisine neden olabilecek hassas konulara değinmemeye büyük özen göstermiştir (Kocaoğlu, 1998, s.91).

Bu dönemde Moskova'yla ilişkilerini aksatmamaya çalışan Türkiye, diğer taraftan cumhuriyetlerle de ilişkilerini özellikle kültür ve ekonomi sektörlerinde geliştirmeye çalışıyordu. Türkiye'nin temkinli tutumu, 31 Ağustos'ta Özbekistan ve Kırgızistan'ın bağımsızlık ilan etmeleriyle sona erdi (Ydyrys, 2012, s.96).

Bölgedeki gelişmeler hızlanınca Türkiye, henüz resmen SSCB'nin dağılışı ilan edilmeden, 16 Aralık'ta bağımsızlığını ilan eden tüm Sovyet Cumhuriyetlerini tanıdığını

ve kendileriyle diplomatik ilişki kurmaya hazır olduğunu ilan etti. Türkiye böylelikle, tüm Orta Asya Cumhuriyetlerini tanıyan ilk ülke oldu ve ardından 18 Aralık'ta bölge ülkelerinde önce konsolosluklar açma, sonra da bunları büyükelçiliklere dönüştürme kararı aldı. 21 Aralık'ta 11 eski Sovyet Cumhuriyetinin Almatı'da SSCB'nin resmen sona erdiğini ilan etmelerinden bir gün sonra Ankara'ya gelen Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev'le imzalanan "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması", Türkiye'nin bölgede bağımsız bir devletle imzaladığı ilk anlaşma oldu (Bal, 1998, s. 103). Ardından Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin tüm Orta Asya Cumhuriyetlerini ziyaret etti. İki ay sonra bu sefer Başbakan Süleyman Demirel bölgeye ziyaret gerçekleştirdi. Türkiye'nin hızla Moskova merkezli politikasını terk ederek yeni dönemin şartlarına uygun bir politika geliştirme çabasına işaret eden bu hareketlilik ve gelişmeler büyük bir heyecan oluşturdu (Usmanova, 2008, s.128).

1991'in sonuna geldiğinde Türkiye Moskova merkezli politikasını terk ederek Sovyet-ardılı devletlerle aktif ilişkiler geliştirme programına bütün hızıyla geçmiş, Türkiye'yi ziyaret eden liderlere destek ve yardım sözleri verilerek, 1993'e kadar 140'dan fazla ikili anlaşma imzalanmıştı (Ydyrys, 2012, s.98).

Ankara'nın dış Türklere ve Türk Cumhuriyetlerine yönelik politikalarının belirlenmesinde basit milliyetçi ve iç politik endişelerin ötesinde, Türkiye'nin 1990'ların başında geldiği noktada önem verdiği temel iktisadi ve dış politik hesaplar da etkili olmuştu. Öncelikle, değişen uluslararası ortam Türkiye'yi istemese de bölgesel bir güç olmaya zorlamaktaydı. Ayrıca Türkiye, büyüyen sanayisi için umut verici bir pazar olarak gördüğü bölge ülkeleriyle ilişkilerinin gelişmesinden önemli iktisadi faydalar elde edeceğini umuyordu. Aralık 1989'da Avrupa Topluluğu Komisyonun'ca tam üyelik başvurusu reddedilen Türkiye için bölge ekonomik iş birliği potansiyeliyle değerlendirebilecek yeni bir açılandı. Zaten, Türk özel sektörü devlet kurumlarından çok önce bu potansiyeli değerlendirebilmek için hızlı bir şekilde bölgeye girmişti (Usmanova, 2008, s. 130).

Türkiye, önemli değişimlerden geçmekte olan bölge halklarıyla kültürel ve etnik bağlantıları nedeniyle bölge ve dünya politikasında daha etkin bir siyasi konuma gelmeyi de umuyordu. Bu beklenti, temelde laik-demokratik Türkiye'nin Orta Asya devletlerince bir model olarak kabul edileceği inancına dayanmaktaydı (Kerimov, 2010, s.141).

Bu düşüncelerle, karar vericiler, biraz da kamuoyundaki heyecanın etkisinde kalarak, hızla Türkiye'nin bölgede elde edebileceği olası kârları değerlendirme çabası içine girdiler ve faaliyetler arasında eşgüdüm sağlamak için Ocak 1992'de "Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı" (TİKA) kuruldu. Türkiye'nin bu politika değişimi genel olarak Batı, özellikle de ABD tarafından da cesaretlendirilmekteydi. Bu dönemde, Batılı devletler SSCB'den boşalan yeri bölgede İran destekli siyasi İslam'ın doldurulmasından çekindikleri için Batı yanlısı Müslüman fakat laik ve demokratik Türkiye'ye destek verdiler. Türkiye "İslam, demokrasi, laiklik, insan hakları ve pazar ekonomisinin yan yana uyum içerisinde yaşayabileceğini" kanıtlayan bir örnekti. Destek olmasa da, benzer bir göz yumma bu dönemde Rusya'nın tavrında da göze çarpıyordu (Robbins, 2008 , s. 6).

1992'lerin ortalarında bölgede yatırım yapan Türk firmalarının sayısı 200'ü geçmişti. Uluslararası destek ve özgüvenle, Orta Asya devletlerinin Türkiye'ye sunabileceği iktisadi ve siyasi fırsatları yerinde görüp değerlendirmek ve gerekli adımları atabilmek niyetiyle Başbakan Demirel 27 Nisan-3 Mayıs 1992'de bölgeye gitti ve daha sonra Türkiye'nin kapasitesini çok zorlayacak yaklaşık 1 milyar dolarlık kredi ve dış yardım sözünü verdi (Ydyrys, 2012, s.101).

Çeşitli kültürel ve ekonomik iş birliği protokollerinin de imzalandığı gezide Demirel, Orta Asya Cumhuriyetlerinin Ruble bölgesinden çıkmalarının kendileri için daha hayırlı olacağını söyleyerek o zamana kadar görülmemiş bir açıklıkla Rusya'nın bölgedeki çıkarlarına meydan okudu. Türkiye'nin Orta Asya devletlerine askeri eğitim sağlaması ve Orta Asya gaz ve petrolünün boru hatlarıyla Türkiye üzerinden taşınmasının gündeme getirilmesinin yanı sıra, bu devletlerin Türk (aslında Latin) alfabesine geçmeleri tavsiye edildi. Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerini aracı olmadan geliştirebilmesi için doğrudan ulaştırma ve haberleşme bağlantısına sahip olmasının ve televizyon yayını yapılmasının önemi anlaşıldığından, PTT tarafından hibe olarak bölgeye Rusya üzerinden geçmek zorunda olmayan 2500 abonelik etkin bir telefon ve iletişim ağı ile uydu yer istasyonları kurularak, uydu aracılığıyla bu ülkelerin Türkiye'ye ve dünyaya bağlanmaları sağlandı. Bölge başkentleriyle İstanbul ve Ankara arasında Mayıs 1992'den itibaren doğrudan uçak seferleri başlatıldı. Ayrıca pek çok yerde Türk Kültür Merkezleri ve Türk okulları açılarak kültürel bağlantının güçlendirilmesine çalışıldı. Türkiye'nin, öğretmen gönderdiği ve gerekli eğitim araç ve gereçleriyle donattığı bu okullarla bölge ülkelerinin nitelikli işgücü ve yabancı dil bilgisine sahip çalışan ihtiyaçlarının

karşılanması hedefleniyordu. Ayrıca 1991 yılından itibaren bölgeden gelen öğrenciler için geniş bir burs programı başlatıldı ve her ülkeye Türkiye'ye 1400'ü yüksek öğretimde olmak üzere 2000 burslu öğrenci gönderme hakkı tanındı (Gümüş, 2010).

Temmuz 1993'te bölge ülkeleri Kültür Bakanlıklarıyla birlikte Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY) projesini geliştirildi. Milli Eğitim Bakanlığı ise Kasım 1992'de Türk Cumhuriyetlerinde okutulacak ortak tarih ve ortak edebiyat ders kitapları hazırlanması çalışmalarını başlattı. 27 Nisan 1992'den itibaren TRT Avrasya Televizyonu uydu aracılığıyla bölgeye yayına başladı. Din alanında iş birliği adımları atılarak, bölgeye dini materyal gönderildi ve dini eğitim verme önerisi yapıldı. Yurtiçi ve dışında açılan yardım kampanyaları sonucunda toplanan bağışlarla Diyanet İşleri Başkanlığınca tüm Türk Cumhuriyetlerinde Türk-İslam mimarisi tarzında birer cami ve kültür merkezi inşa edildi. Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı aracılığıyla bu ülkelerde onlarca caminin yanı sıra, Kırgızistan ve Türkmenistan'da birer ilahiyat fakültesi açıldı (Usmanova, 2008, s. 129).

Dolayısıyla Türkiye 1992 ortalarında siyasi, iktisadi, kültürel, askeri ve mali alanlarda bölgede etkili olabilmek ve liderliğe oynayabilmek amacıyla ciddi adımlar atmıştı. Fakat, bölgenin sunduğu fırsatların yanı sıra, Türk dış politikası için orta-uzun vadede çeşitli sorunlara gebe olduğu da daha o günlerde görülebiliyordu. Örneğin, Süleyman Demirel'in 1992 yılında, SSCB'nin çökmesiyle "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" kadar uzanan yeni büyük Türk dünyasının oluşturulmakta olduğunu ilan etmesi, ülkemizin yeniden imparatorluk kurma hedefinde olduğu yolunda yaygın ithamlara neden olmuştu. Demirel, 27 Nisan-3 Mayıs 1992'deki gezisinde ise bu sefer, bir taraftan Türkiye'nin yayılmacı amaçları olmadığını ilan ederken, diğer taraftan bir "Türk Devletler Birliği" kurulması fikrini işliyordu. Nitekim, bu gezi sırasında, Türk Cumhuriyetleri arasında ortak konular ile bölgesel ve uluslararası sorunların ele alınacağı devlet ve hükümet başkanları düzeyinde ortak danışma toplantıları düzenlenmesi kararlaştırıldı (Ydyrys, 2012 , s. 105).

30-31 Ekim 1992'de Ankara'da toplanan Türk Dili Konuşan Topluluklar zirvesine Türkiye, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Azerbaycan devlet başkanları katıldı. Zirvenin başlaması ile Türk yetkililerin toplantıdan önce birbirleriyle ve diğer ülke liderleriyle yeterince danışmada bulunmadıkları ortaya çıktı. Daha açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Özal'ın 21. yüzyılın Türklerin çağı olduğunu ilan etmesi ve bir Türk Ortak Pazarı ile Türk Kalkınma ve Yatırım Bankası kurulması

önerileri Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey hariç, diğer ülkeleri ürkütmüş, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan'dan Türkiye'ye gelecek petrol ve doğalgaz boru hatları konusunda garantiler elde etme çabası da liderleri rahatsız etmişti (Tanrısever, 2005 , s. 53).

Sonuçta, Zirve bitiminde bir Siyasi Bildirge, bir İktisadi Bildirge ve bir de Basın Bildirisi imzalanmasını arzulayan Türkiye'nin beklentileri gerçekleştirilemedi ve genel ifadelerle cumhuriyetler arasında kültür, eğitim, dil, güvenlik, ekonomi ve hukuk alanlarında iş birliği vurgulanmışsa da ne Özal'ın Türk Ortak Pazarı ve Türk Kalkınma ve Yatırım Bankası kurulması önerileri ne de yeni petrol boru hatları konusunda Orta Asya devletlerinin açık desteği alınamadı. Daha da kötüsü, İslam Kerimov Türk dünyasının faaliyetlerini koordine edecek ulus-üstü bir mekanizmanın oluşturulmasına karşı olduğunu ilan ederken, ülkesindeki önemli Rus gücünün farkında olan Nazarbayev de dini ya da etniksel temele dayanacak herhangi bir yapının oluşturulmasına atıfta bulunan her türlü bildiriye veto edeceğini açıkladı (Yılmaz, 2010, s.422).

Zirve Türkiye için hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştı. Türkiye karar vericileri özellikle Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarından sonra ortaya çıkan değişimleri gözden kaçırmışlardı. Bir kere Rusya, sınırları dışındaki diasporasıyla 1992'nin ortalarından itibaren daha yakından ilgilenmeye başlamıştı. Özellikle nüfusunun bu dönemde %39'unu Rusların oluşturduğu Kazakistan ve % 26'sını oluşturduğu Kırgızistan açısından bu ilgi endişe uyandırıcıydı. Tacikistan iç savaşı nedeniyle radikal İslam'dan duyulan endişe de bu ülkeleri Rus güvenlik şemsiyesi altında kalmaya zorluyordu. Demirel'in Orta Asya gezisi sırasındaki tavsiyesinin aksine, Ruble bölgesinde kalarak en azından Rusya'nın dolaylı ekonomik desteğinden faydalanmak istiyorlardı. Son olarak, Ekim 1992'ye gelindiğinde Orta Asya Cumhuriyetleri dünyadaki konumlarından artık daha emindiler. Türkiye ilk başta yeni cumhuriyetlere uluslararası örgütlerle ilişkilerinde ve özellikle İslam Konferansı ve Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne kabul edilmelerinde destek olmuştu ancak gelinen noktada artık Türkiye'nin desteğine ihtiyaçları azalmıştı. Ayrıca, Türkiye'nin sınırlı kaynaklarını farkına varan yeni cumhuriyetler ekonomik ve siyasi destek için artık diğer yerlere başvurmaya hazırdılar (Usmanova, 2008, 128).

Sınırların Bilincine Varılması (Büyük Oyundan Bölgesel Geri Çekilmeye):

Gerekli hazırlıklar yapılmadan alelacele toplanan Türk Devletleri Liderler Zirvesinin başarısızlığının ardından Türkiye bölgeye olan ilgisini hemen kaybetmedi. Aksine, zirveyi Türkiye ile yeni devletler arasında çeşitli düzeylerde gerçekleştirilen onlarca

ziyaret takip etti. Bu ziyaretlerin doruk noktaları 1993'te Cumhurbaşkanı Özal'ın tüm bölgeyi dolaşması ve Ekim 1994'te bu kez yeni Cumhurbaşkanı Demirel'in Türkmenistan'ın bağımsızlığının üçüncü yılı kutlamalarına katılmak için bu ülkeye gitmesi oldu. Demirel'in gezisi sırasında henüz ilerleme kaydedilemeyen Türkmen gazını İran ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak boru hattının da temeli atıldı (Ydyrys, 2012, s. 119).

Bu etkileyici ziyaretlere rağmen, bölgede SSCB'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan boşluğu doldurmaya talip olan tek ülke Türkiye değildi. Aksine, hızla değişen Orta Asya coğrafyasını etkilemeye çalışan çeşitli devletler arasındaki mücadele, her bir devletin kendi iktisadi, siyasi, ideolojik ve dinsel öncelikleriyle birlikte çeşitli çatışma risklerini de gündeme getirmekteydi (Usmanova, 2008, 130).

Ortaya çıkan yapı çerçevesinde Orta Asya devletleri hala büyük oranda eski komünist parti liderlerince yönetilmekteydiler. SSCB'nin çöküşünü takip eden kargaşa ortamında ülkelerinin kaderlerini ellerine geçiren ve yönetimlerini sağlamlaştırmak isteyen bu liderler komünizmden hızla demokrasiye geçişin ülkelerini parçalayacağından çekiniyorlar ve demokratikleşmeyi içermeyen Çin modeli ekonomik kalkınmayı kendilerine daha yakın buluyorlardı. Her ne kadar modern ve laik modeli ve arkasındaki Batı desteğiyle Türkiye bu devletler için ilk yıllarda temel alternatifi sunuyor gibi gözükmüşse de, pratikte Azerbaycan ve Kırgızistan dışında, Orta Asya devletleri Türkiye'nin sunduğu modeli pek fazla benimsemediler (Ydyrys, 2012, s.121).

Türkiye modelinin çekiciliği daha çok Türkiye'nin Batı bağlantısı ve AB üyeliği iddiasından kaynaklanmaktaydı. Türkiye kendini AB'ye kabul ettiremezken, nasıl olup da Orta Asya devletlerinin Avrupa'yla ilişkilerini geliştirmelerine katkıda bulunacağı, modelinin zayıf yanlarından biriydi. Türkiye'nin tek başına fazla bir ekonomik katkı yapamayacağı ve her ne katkısı olacaksa bunun ancak Batı'yla birlikte gerçekleşeceğinin anlaşılması da, bölge ülkelerini Türkiye'yi aradan çıkartarak doğrudan Batı'yla ilişki kurmaya yöneltti (Purtaş, 2008, s.42).

Türkiye'nin SSCB'nin 1991 yılında bölünmesinden sonra Kafkasya ve Orta Asya'da etkinlik kurma yolunda attığı ilk adımların ardından 5 yıl içerisinde yaşananlar, karşılaştığı sorunlar ve yaşadığı hayal kırıklıkları, bölgede arzuladığı rolü oynayacak ekonomik güce ve siyasi tecrübeye sahip olmadığını gösterdi. Artık Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarının yeniden değerlendirilerek daha gerçekçi bir temele oturtulması

zamanı gelmişti. Üstelik, aradan geçen sürede Türkiye'nin etkinlik kurma çabasında yalnız olmadığı görülmüş, özellikle İran ve Rusya Federasyonu ile giriştiği rekabetin iktisadi, siyasi, ideolojik ve dinsel yönleriyle sıcak bir çatışmaya dönüşmesi olasılığı, bölgeye yönelik politikalar saptanırken dikkate alınması gereken unsurlar olarak öne çıkmıştı.

SONUÇ

M.S 3. yüzyıldan itibaren Slav ırkına mensup ve şu anki Avrupa'nın doğusu ve güney doğusundaki bölgelere yerleşen Ruslar, birkaç yüzyıl sonra kurdukları Kiev Rusya'sını günümüze kadar büyük mücadeleyle taşımışlardır. Yaklaşık üç asır boyunca Altın Ordu devletinin hakimiyeti altında yaşayan Ruslar, bu devletin Kazan, Kırım, Astrahan hanlıkları olarak üçe bölünmesini ve bu hanlıklar arasındaki mücadeleleri fırsat bilerek güçlenmişler ve yayılma faaliyetlerine başlamışlardır. Ruslar 1552'de Kazan'ı ve 1556'da Astrahan'ı işgal ederek Orta Asya'nın kapılarını içeri girmişlerdi. 19. yüzyılın son çeyreğinde Buhara, Hokand, Hive hanlıklarını ele geçiren Rusya tarihinde o zamana kadar görülmemiş bir kolonileştirme süreci başlatmış ve Orta Asya'nın işgalini tamamlamıştı.

1400'lü yıllardan itibaren şimdiki Ukrayna'nın başkenti olan Kiev şehrinin yükselişi, Çar'ın yönetim politikaları ve I. Petro ile Katerina dönemleri, Rusya için Batılaşma dönemini kapsayan tarihi süreci oluşturmaktadır. 19. yüzyılda Rusya, teknolojide, üretimde, sosyo-kültürel alanlarda ilerleme sağlamış, sanatta ve edebiyatta önemli bir gelişme göstermişti. Bunun sonucunda ortaya çıkan milli şuur, halkın devlete olan bağlılığını arttırmıştı. 19. yüzyılda, Çarlık İmparatorluğunun, Batı Avrupa kökenli kapitalist gelişme yoluna girmesi ve bunun sonucunda meydana gelen ekonomik, toplumsal ve siyasal dönüşümler, Rusya için tarihi adımlar olmuştur. Çarlık Rusya'sının yıkılışı, Soğuk Savaş sürecinin devam etmesi, II. Dünya Savaşı'nda verilen kayıplar, prestroyka ve glasnost, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra BDT'nin ortaya çıkması, Rus tarihi içerisindeki en önemli kırılma noktalarıdır.

Rusya Federasyonu, 17.1 milyon km²lik yüzölçümüyle toprak bakımından dünyanın en büyük ülkesidir. Rusya (Rusya Federasyonu) yeryüzünün karasal alanının % 8.1'ini kapsamaktadır. Rusya'nın topografyasında dünyanın en derin gölü, Avrupa'nın en yüksek dağı ve en uzun nehri bulunmaktadır. Tüm bu doğal zenginliklerine ilaveten tarihi, coğrafi konumu, ABD'den sonra en büyük nükleer güce sahip bir devlet oluşu, savunma sanayi teknolojisinin gelişmiş olması, bazı devletler tarafından (Ortadoğu, Doğu Avrupa, BDT Ülkeleri) merkez ülke konumunda kabul edilmesi ve BM Güvenlik Kurulu'nun daimi üyesi olması gibi nedenlerle Rusya, günümüzde dünyanın en önemli ülkelerinden birisidir.

Rus tarihinde bazı olaylar Rusya'nın yeniden yapılanmasına sebebiyet vermiştir. Bu olaylardan en önemlisi hiç şüphesiz 1917 yılında Ekim Devrimi'yle kurulan SSCB'nin yıkılması olmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Rusya Federasyonu kurulmuş ve yeniden güçlü devlet olma ideali ile uluslararası alana dâhil olmaya çalışmıştır. SSCB'nin yıkılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya ülkelerinin sorunlu bölge olarak nitelendirilen Afganistan'a komşu olmaları, bölgenin jeo-stratejik öneme sahip olması, bölgede önemli enerji ve doğal kaynakların varlığı, Çin için bölge ülkelerinin önemli pazar konumunda olması gibi konular, bölgesel ve küresel güçlerin Orta Asya'ya olan ilgisini artırmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın dünya jeopolitiğindeki geleneksel yerini kaybettiği ve ekonomisinin dışa bağımlı hale geldiği ortaya çıkmıştı. Bu gelişmeler Rusya'yı dolaylı biçimde Avrasyacı politikalara yöneltmiştir. Nitekim Orta Asya'da ve uluslararası arenada gerçekleşen rekabet Rusya'nın Avrasyacılık politikası ile birlikte değişmeye başlamıştır.

Hem bilimsel çalışmalarda hem de günlük yaşamda kullanılan Avrasya ve Avrasyacılık, ulusların anlayış ve algılamalarından daha çok, pratikte popülist bir terim olarak kullanılmaktadır. Avrasya yaklaşımı geniş bir coğrafyayı kapsamakta ve ülkeler açısından farklı algılamaları jeopolitik, stratejik, sosyo-kültürel ve ekonomik bakış açılarını yansıtmaktadır. Avrasya, coğrafi olarak "de facto" bir alandır. Avrasya toplumları, kendi medeniyetleri paralelinde geliştirdikleri çok kültürlülük anlayışı ile çok inançlı ve çok dilli bir yapıya sahiptirler. Avrasyacılık; din, sosyolojik ve etnolojik keşifler, jeopolitik, ekonomik, ulusal coğrafya, kültür, stratejik ve siyasi araştırma gibi yeni içeriklerle zenginleştirilebilen açık, dogmatik olmayan bir felsefedir. İnsanlığın siyasi, ideolojik, etnik ve dini tarihinin temel bir revizyonunu temsil etmektedir. En temel anlamıyla, 21. yüzyıldaki Avrasyacılık, çok kutuplu bir dünya ile eş anlamlı olan küreselleşmenin değiştirilmesine bağlı olarak tanımlanmaktadır.

1920'lerde Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde muhacir hayatı yaşayan genç Rus düşünürlerden teşekkül eden Avrasyacılık fikriyatı, 1990'lı yıllarda Sovyet Rusya'da yeniden canlandırılmış ve değişim göstererek günümüz Rusya Federasyonu'nun Orta Asya politikası haline gelmiştir.

Rus Avrasyacılığı, modernite olgusu ile doğrudan bir hesaplaşma içerisinde olan bir düşünce akımıdır. Rusya'da Avrasyacılığın önemli bir fonksiyonu, Rusya halkına bir

misyon arama ve Rus tarihinin akışına bir yön verme çabasıdır. Çarlık döneminde kutsal imparatorluk ve Ortodoksluk kavramları birleştirici rol oynamıştır. Sovyetler Birliği döneminde komünist idealler ve halkların kardeşliği bunların yerini almıştır. Ancak, Sovyet sonrası Rusya, milli bir idealden yoksun kalmıştır. Rusya bu milli ideali oluşturmak bağlamında Avrasyacılık ideolojisini benimsemiştir. Avrasyacılık politikası iki farklı amaca hizmet etmektedir. Birincisi Rusya'nın ve diğer Avrasyalı ülkelerin jeopolitik çıkarlarının göz önünde bulundurulması, ikincisi ise geleneksel kıtasal değerlerin korunması ve yeniden diriltilmesidir.

Rusya, Orta Asya'daki etkinliğini güçlendirmeye yönelik çeşitli yollar denemiştir. Bunlardan en önemlisi ise bölgede hâkimiyeti artıracak uluslararası bölgesel örgütlerinin kurulması olmuştur. Bölgesel örgütlerin varlığıyla birlikte Rusya, Orta Asya bölgesinde Avrasyacılık fikriyatı temelinde temel hedeflerini gerçekleştirmektedir. Avrasya coğrafyasında kurulan örgütlerle uluslararası alanda var olan hegemon güçlerin bölgeden uzak tutulması istenmiştir. Yakın çevresi olarak adlandırdığı Orta Asya coğrafyasında Rusya, temel aktör olarak var olmak istemektedir. Rusya'nın, Orta Asya coğrafyasını önemsemesinin nedeni, uluslararası camiada yitmiş olduğu saygınlığını tekrar kazanmak istemesi, başka bir deyişle emperyal kimliğe tekrardan kavuşmak istemesi ile açıklanabilir. Orta Asya bölgesinin Rusya için tampon bölge oluşturması bu coğrafyada bulunan devletlerle askeri ilişkilerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır.

Rusya, Orta Asya bölgesinin kaderini aktif politikalarıyla etkileyecek bir durumda değildir ancak bu, ülkenin bölgeyi etkileyecek kapasiteden mahrum olduğu anlamına gelmemektedir. Bu açıdan, Moskova'nın elinde iki temel araç bulunmaktadır: Enerji kaynakları ve silahlar. İdeolojik anlamda ise Moskova'nın elinde güçlü bir araç bulunmamakla beraber, Avrasyacılık akımına önemli bir misyon yüklenilmiştir.

Avrasyacılık doğrultusunda, Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik siyasetinin iki temel eksen üzerinde geliştiği söylenebilir. Bu eksenlerden ilki, Rusya Federasyonu'nun, Çarlığın ve SSCB'nin hegemonyasını kurduğu alanlar üzerindeki etkinliğini yeniden kurmaktır. İkinci eksen ise, Asya'nın, Çin gibi büyük güçleri başta olmak üzere yapılan bağımsızlıkla, Avrasya dışı bir güç olan ABD'nin bölgeye nüfuz etmesini engellemektir. Bu yaklaşım, Orta Asya coğrafyasını Rusya ile bütünleştirmiş ve bu coğrafyanın Rusya'sız var olamayacağı fikriyatı temelinde oluşmuştur. Avrasyacılık yaklaşımıyla Rusya, büyük bir Avrasya gücü olma ve küresel çapta iddialara sahip olma konumundan kolay kolay vazgeçmeyeceğini göstermeye çalışmaktadır.

SSCB'nin tarihsel sürecinde sorunların başlangıcı, Kruşçev dönemine dayanmaktadır. Kruşçev'den sonra yönetime Brejnev getirilmiştir. Brejnev dönemi belirli bir istikrar ve olgunlaşma ile birlikte çöküşün, başarısızlıkların başladığı yıllar olarak kabul edilir. Brejnev'in ölümünden sonra kısa süreli olarak Yuri Andropov ve Konstantin Ustinoviç Çernenko genel sekreter olmuşlardır. Her iki lider de yönetimde ve ülkede etkinliklerini hissedecek politikalar uygulayamadan vefat etmişlerdir. SBKP'nin son genel sekreteri Mihail Gorbaçov ile prestoyka ve glasnost politikalarının başlamasıyla bu politikaların olumlu bir sonucu olarak SSCB kansız bir şekilde dağılarak yerini Rusya Federasyonu ile Asya ve Avrupa'da ortaya çıkan bağımsız devletlere bırakmıştır.

SSCB'nin dağılması, hem dünyadaki düzenin bozulmasına hem de bu düzene göre ortaya konulmuş olan jeostratejik yapının çökmesine sebep olmuştu. Beklenmedik bu gelişmeler, bir taraftan hazırlıksız yakaladığı tüm devletlerin paniğe kapılmasına yol açmış; diğer yandan da yeni jeostratejilerin ortaya çıkmasına ön ayak olmuştu. Bu gelişmeler içerisinde, Rusya Federasyonu da, Orta Asya'da bağımsızlıklarını yeni elde eden beş Cumhuriyetle arasındaki ilişkilerin niteliğine farklı bir yön vermek zorunda kalmıştır. Bir zamanlar SSCB'nin koruması ve gözetimi altında bulunan bu devletler, bağımsızlıklarını kazanmalarıyla, siyasetlerinde tek başına hareket imkânı elde ettiler. Ancak dağılmaya giden süreçte diğer birçok devletin aksine, bu devletlerin hiçbiri SSCB'den ayrılma talebinde bulunmamanın yanında, dağılmanın meydana gelmesiyle yeni bir birlik kurmak eğiliminde de bulundular. Bu devletler için, belli ölçüde koşulların zorunlu kıldığı böylesi ani bir ayrılma, birçoğu bugüne kadar çözülememiş bir dizi sorun yarattı. Bu sorunların bir kısmı İslami terör tehdidi gibi daha çok bölgesel boyutta bir anlam ve önem taşıyan meseleler iken, diğer bir kısmı ise bölgedeki mevcut geniş enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılması ve bu işlevi gören boru hatları gibi küresel nitelikli meselelerdir.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Sovyetler Birliği'nden kalan geleneksel ideolojiyi sürdürmek isteyen Rusya Federasyonu, 1993 Dış Politika Konseptiyle yakın çevresi ile ilgilenmeye başlamıştır. "Yakın çevre politikasının" bir başka temeli olan "Askeri Doktrin" ile güvenlik açısından dış politikasını güçlendirmiştir. Rusya'nın yakın coğrafyasına yönelmesi hem geleneksel hem de ulusal menfaatleriyle örtüşmektedir. Rusya, ilgili bölgede yaşayan Rus azınlık haklarını savunmayı bahane ederek bölgeye yapacağı müdahalelere de meşru bir zemin hazırlamak istemektedir.

Rusya elindeki yaklaşık iki asırdır bölgeyi kontrol etmenin verdiği deneyimle bölge şartlarını kendi lehine çok iyi kullanarak diğer devletlerin bu coğrafyada etkin olmasını engellemeye çalışmaktadır. 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika'ya karşı gerçekleştirilen saldırıdan sonra Afganistan müdahalesi öncesi bölge ülkelerinde askeri üsler kurmak isteyen ABD'ye Rusya karşı çıkmamıştır. Fakat ABD, Rusya'nın bu bölgedeki süper güç olduğunu kabul etmekte, onun çıkarlarına aykırı davranmamaktadır. ABD'nin bu bölgeye olan ilgisinin ağırlık noktasını bu bölgedeki enerji kaynakları oluşturmaktadır. Enerji kaynakları ise Rusya'nın bölgeye ilgi duyma nedenlerinden sadece bir tanesidir. Rusya için bu bölge hala süper güç olma konumunu devam ettirdiği bir alan olmanın yanında yeniden bir dünya gücü olarak ortaya çıkmanın da dayanak noktasını oluşturmaktadır.

Tarihsel süreçte bakıldığında Rusya'nın Orta Asya'ya bakışı Çarlık döneminde ve SSCB döneminde benzerlik göstermektedir. Yüzyıllarca bu topraklara sahip olmanın verdiği avantajla bu bölgedeki koşulları, dengeleri çok iyi bilen Rusya, askeri gücün de avantajıyla bölgede üstünlüğünü devam ettirmektedir. Bölgede uzun bir süre daha Rus egemenliği devam edecek gibi gözükmektedir. SSCB'nin dağılmasına rağmen Rusya hâlâ yakın çevre bölgesinde kendisini hegemonik güç olarak algılamakta ve “Yeni Büyük Oyun” adı altında Orta Asya'da yaşanan etkinlik mücadelesinde diğer rakiplerine göre önemli avantajlar elde etmeye çabalamaktadır.

Tarihi geçmişin kendisine sağladığı tecrübeyle Rusya, söz konusu bölgeyi ve bu bölgede yer alan ülkeleri, rakiplerine oranla daha iyi tanımakta ve özellikle de onların zayıf yönlerini çok iyi bilmektedir. Diğer yandan Rusya, dağıldıktan sonra dahi kolayca çözülemeyen SSCB döneminde oluşturulmuş ve “Birliği” meydana getiren tüm oluşumları karmaşık bir biçimde birbirine bağlayan alt yapı konusundaki kontrolünü önemli ölçüde sürdürmektedir.

Rusya SSCB döneminden kalan “sert ve yumuşak” güce tekabül eden araçları ustaca kullanmaya devam etmektedir. Rusya'nın sert gücün önemli unsurlarından biri olan yakın çevre alanındaki ülkelerle yapılan güvenlik paktları, silah ticareti, bu bölgelerde askeri personel konuşlandırma ayrıcalıkları gibi bazı konularda da SSCB'nin varisi gibi davranmaktadır. Rusya'nın bugün sahip olduğu “sert güç” kapasitesinin de zeminini oluşturan bu ortam onu, bölge ülkelerinde yaşanan siyasi, etnik, dini vs. boyutlu pek çok kriz ve çatışmayı manipüle ederek bölgeyi rahatça istikrarsızlaştırabileceği bir konuma getirmektedir. Dahası Rusya, sadece olumsuz olarak değerlendirilebilecek

müdahalelerle değil, barışı koruma ve arabuluculuk misyonları vasıtasıyla da bölgeye müdahil olabilecek güce sahip bulunmaktadır.

Rusya bölgedeki etkinliğini artırmak için yumuşak gücünü de etkin olarak kullanmaktadır. Bu araçlar içinde en etkin olanı ise ekonomik gücüdür. Rusya bölgede sahip olduğu etkinliğin boyutlarını ve buna etki eden temel faktörleri ortaya koyarken, kültürel öğelere değinmeden geçmek de mümkün değildir. Her şeyden önce Rusça, hala eğitimden, ticarete pek çok konuda bölge çapındaki tek ortak dil olarak varlığını sürdürmektedir.

Rusya özellikle yakın çevresinde güvenliği koruma yönünde iş birliği ve entegrasyon sürecine hız vermiş, bölgede güvenliğe dayalı çeşitli örgütlerin kurulmasına ön ayak olmuştur. Mesela, “Avrasya Ekonomik Topluluğu” kapsamındaki Gümrük Birliği, Tek Ekonomik Alan ve KGAÖ bu bağlamda ortaya çıkan örgütlerdir. Rusya, yeni entegrasyonu canlandırmakla, Avrasya bölgesinde yayılmakta olan AngloSakson ve Çin etkisini kırarak, kendi nüfuzunu korumayı amaç edinmiştir. Bundan dolayı 2012’de Putin’in yeniden iktidara gelişi bölge üzerindeki “Yeni Büyük Oyun”da yeni sayfanın açıldığını göstermiştir.

Özetle Rusya, Sovyetler Birliği mirasından dolayı Orta Asya ülkeleriyle ekonomik, etnik, kültürel ve psikolojik bağlarını büyük ölçüde devam ettirmek gayretindedir. Rusya hem ekonomik hem siyasi araçlarla Orta Asya bölgesindeki hâkimiyetini devam ettirmek istemektedir. Zira bu bölge Rus dış politikası açısından eskiden beri jeopolitik konumundan kaynaklanan bir güvenlik alanıdır.

Rusya’nın bölgedeki faaliyetlerini artırmasını tetikleyen nedenler şu şekilde sıralanabilir:

- Orta Asya’nın enerji kaynaklarının transit kontrolünü kendi eline almak ve bu kaynakların Rusya’nın hammaddelerine alternatif oluşturmasını engellemek. Mavi akım kontrolünü sağlamak ve enerjiyi kendi ülkesi üzerinden diğer devletlere pazarlamak;

Orta Asya’da petrol ve doğal gaz üzerinde kurduğu tekel, Rusya’nın uluslararası arenadaki gücünü artırmakta ve dünya enerji güvenliği konusunda etkili rol oynamasına yardımcı olmaktadır. Bu rolü gelecekte de oynayabilmesi için Sovyetler zamanında, Rusya üzerinden geçen tüm boru hatlarının varlığını aktif biçimde devam ettirebilmek

kendisi için büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bölge devletlerinin zengin uranyum potansiyeline sahip olması, Rusya'nın bu topraklara ilgisini daha da artırmaktadır. Diğer taraftan, petrol ihracatçısı olan Rusya, aynı zamanda bölgedeki devletlerle de bir rekabet içerisindedir. Bu sebeple güneydeki ülkelerde yapılan gaz veya petrol gelişmeleri Rusya için tehdit olarak algılanmaktadır. Rusya'nın yakın çevresinde başka seçeneklerle taşıma rotalarının yapımı; Rusya'nın bölgedeki en önemli etkinliği sayılabilecek Rus boru hatlarının terki, Rusya'nın burada devre dışı kalma korkusunu da getirmektedir. Sonuç olarak Rusya'nın bölgedeki varlığını koruyabilmesi oldukça önemlidir. Örneğin, Kazakistan'ın Gürcistan için ithal ettiği doğal gazı Bakü-Tiflis-Ceyhan aracılığıyla Avrupa'ya da satma ihtimali Rusya'yı geçmişte fazlasıyla kaygılandıran bir durum olmuştur. Çünkü Rusya, Kazakistan petrolüyle petrol arıtma şirketlerinin bir kısmını yeniden donatacak olan Avrupa'ya farklı arıtma teknikleri gerektiren kendi petrolünü pazarlamakta zorlu çekecek, dolayısıyla en büyük müttefiklerinden birini kaybedecekti.

Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra kimseye bağlı olmayan bir politika sürdürmek isteseler de, Orta Asya Cumhuriyetlerinin çok uzun yıllar boyunca ekonomik olarak Rusya'ya bağlı olmaları, Orta Asya Cumhuriyetleri ile Rusya'nın işbirliği kaçınılmaz bir hal almıştır. Jeopolitik ve siyasi açıdan bölgede merkezi bir statüsü olan Rusya, özellikle bölgede var olan zengin doğal kaynakların kullanımında ve kontrolünde önemli derecede söz sahibidir. 21. Yüzyılda doğalgaz ve petrol kontrolüne sahip olma fırsatını elinden kaçırmak istemeyen Rusya, kontrolü daha da artırarak uluslararası piyasalara satışında da karar veren konumunda olmak istemektedir. Hem doğalgaz-petrol hem zengin yeraltı kaynakları hem de Rusya için hammadde üretimi açısından Orta Asya, Rusya için çok önemlidir.

- Radikal İslamın kendi ülkesine sıçramasını engellemek amacı, Rusya'nın bölgedeki varlığını meşru kılmak için başvurduğu sebeplerden biri olmaktadır;

SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya bölgesinde bir ideolojik boşluk meydana gelmiştir. Bu nedenle Orta Asya devletleri İslam dininin reform ve iyileştirme mesajını benimsemiştir. Orta Asya halkları arasında İslami bilgilerin asgari seviyede bulunması, "geleneksel İslam" olarak tanımlayabileceğimiz gevşek ve farklı yorumlara açık bir yapının ortaya çıkmasına neden olarak İslam'ın politik bir amaç niteliğinde kullanılmasını engellemiştir. Bir başka açıdan ise, radikal unsurların bölgeye yerleşmelerine ve hareket kabiliyetlerini arttırmalarına imkân sağlamış, özellikle 1991 yılından sonra bölge topluluklarının kimlik arayışına girmelerine ve bazılarının da dini

değerleri ön plana çıkarmalarına yol açmıştır. Bu tür gelişmeler de hem bölge ülkeleri hem de Rusya için büyük tehditler oluşturmuştur. Eğer Rusya buradaki kontrolünü azaltırsa, sadece kendi ülkesi içinde değil; diğer ülkeler içinde de radikal İslamcı fikirlerin yayılacağından ve siyasi istikrarın bozulacağından endişe duymaktadır. Bu nedenle, ayrılmanın ardından ortaya çıkan bazı sınır sorunları ile dinsel oluşumlar Rusya'yı, bu tehditlerin önünü almak maksadıyla, bölge devletleri ile arasında ikili düzeyde ya da Şanghay Beşlisi çerçevesinde olduğu gibi çok taraflı anlaşmalar eliyle kurumsal birliktelikler kurma yoluna yönlendirmiştir.

- ABD'nin bölgeye demokrasi sevk etme çabalarını engellemek;

Her ne kadar Rusya ve ABD uyuşturucu kaçakçılığının önlenmesinde olduğu gibi bölgede ortak çıkarlardan söz edilebilirlerse de, bölgedeki sorunların çözümünde bugün iki devlet arasında bir işbirliğinden bahsetmek mümkün değildir. Aksine iki devlet bu sorunları birbirinden bağımsız bir biçimde, bölge devletleriyle ikili düzeyde işbirliği yaparak çözümlenmeye çalışmaktadır. Orta Asya devletlerinin ABD ile anlaşarak kendi topraklarında kurdukları askeri üsler Rusya'yı endişelendirmiştir. Yakın Çevre politikasının etkinleşmesiyle, Amerika ile sıkı arkadaşlık hayallerinden kurtulan Orta Asya devletleri, artık kozlarını daha çok petrol ve doğal gaz temin eden ülkeler olarak kullanmaya çalışmaktadırlar. Son dönemlerde Orta Asya devletlerinin Rusya'ya duydukları yakınlığın arttığından bahsetmek yanlış olmayacaktır; çünkü Rus medyasına göre, "Rusya Amerika'dan ziyade bu devletlerin iç işlerine karışmamakta ve bölgede bir pozitif bir etki yaratmaya çalışmaktadır". Bu yüzden Rusya, kendisini ABD'den daha iyi bir bölgesel ortak olarak görmektedir.

- Her ne kadar bazı stratejik sorunlarla ilgili olarak Moskova Pekin'le ortak bir noktada birleşiyorsa da, Rusya Çin'in bölgede bir dominant ülke haline gelmesini istememektedir;

İki ülke arasında mevcut bulunan enerji ticaret yollarının yarattığı bağ; terörizm tehdidi ve bölgesel güvenlik gibi konularda gündeme gelen işbirliği giderek güçlense de Çin'in Orta Asya enerji sektörüne büyük yatırımlarda bulunması Rusya'yı şüphesiz rahatsız etmektedir. Çin'in artan enerji ihtiyacının bir kısmını karşılayabilecek potansiyele sahip olan Orta Asya devletleri, onu bu bölgelerde etkinliğini de arttırmaya itmektedir. Orta Asya bölgesi, Çin ve Rusya arasındaki bir çatışma alanı olarak da değerlendirilmektedir. Bazı Amerikalı uzmanlar, "gelecekte Rusya'nın Orta Asya'daki

en gerçekçi ve güçlü rakibi”nin Çin olacağı konusunda hemfikirdirler. Hayati ilgi alanını genişletmeye devam eden Çin, bu değişiklikleri “Güvenlik Konsepti”ne de eklemiştir.

Rusya’nın “Çarlık” döneminden başlayarak bugüne kadar süregelen Orta Asya ilgisi varlığını devam ettirmektedir. Bölgede ABD, Çin, AB, Türkiye gibi büyük güçlerin seslerinin duyulmasına rağmen Rusya, benzerlik ve yakınlık ile bu coğrafyadaki en etkin devlet olarak kalmayı sürdürmektedir. Rusya Federasyonu, zaman zaman çeşitli konularda kendisine muhalif tavırlarla karşılaşmaktaysa da, gelinen aşamada, Rusya’nın bölgedeki hegemonyasına karşı koyacak bir dış güçten söz etmek henüz mümkün gözükmemektedir. Zaten Orta Asya devletleri de önemli oranda, direnç gösterme yetenek ve kuvvetinden mahrum konumdadırlar. Özetle yakın dönemde bölgede Rus etkinliğinin daha fazla artması ve var olan hegemonik duruşun sağlamlaştırılması beklenilmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akçalı, P. ve Efegil, E. (2003). Orta Asya'nın Sosyo-Kültürel Sorunları. Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- Akkan, E. (2002). "Kırgızistan". TDV İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara. Cilt. 25, Bölüm. 2. 441-452.
- Alkan, H. (2011). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar. USAK Yayınları, Ankara.
- Allworth, E. (1994). Central Asia 130 Years of Russian Dominance, A Historical Overview, Third Edition. Duke University Press, Dunham and London.
- Arı, T. (1996). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Arı, T. (2010). Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine. MKM Yayıncılık, Bursa.
- Atasoy, E. (2011). Demografi, Jeopolitik ve Etnoğrafya Işığında Rusya. MKM Yayıncılık, Bursa.
- Ateş, Ş. (2012). Kazakistan Ülke Raporu. KASİAD Yayınları, Kocaeli.
- Aydın, M. (2005). "Çin'in Stratejik Hesaplarında Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)". Küresel Politikada Orta Asya içinde, Der. Mustafa Aydın. Nobel Yayınları, Ankara.
- Bal, H. (1998). "Kırgızistan: Çin Gölgesi ve Rus Desteği Altında", Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları, Der. Alâeddin Yalçinkaya. Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Baratalıyev, Ö. (2004). Kırgızistan Geografyası Ensiklopediyalık Okuu Kuralı. Mamlekettik til cana Ensiklopediya borboru basması, Bişkek.
- Behar, B., Özdoğan, E. ve Güray, G. (1994). Bağımsızlığın İlk Yılları. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bilge, S. (1966). Milletlerarası Politika. AÜSBF Yayınları, Ankara.
- Birsel, H. (2005). Gizli Çember ve Özbekistan. IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Blackwill, R. D. Ve Harris, J. M. (2016). War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft. Harvard University Press
- Blaut, J. M. (2000). The Colonizer's Model of the World, Geographical Diffusionism and Eurocentric History. Guilford Press, New York.
- Brzezinski, Z. (1996). Büyük Satranç Tahtası. Sabah Yayınları, İstanbul.
- Brzezinski, Z. (1997). The Grand Chess Board. American Primacy and Its Geostategic Imperatives. Washington.
- Brzezinski, Z. (1998). Velikaya Şahmatnaya Doska: Gospodstva Ameriki i Ego

- Cemilli, E. (2007). ABD'nin Güney Kafkasya Politikası. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Curtis, G. E. (1996). Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan and Uzbekistan Country Studies. Federal Research Division Library of Congress, Washington.
- Dağı, Z. (2005). Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika Rusya'nın Dönüşümü. Boyut Yayınları, İstanbul.
- Davies, N. (2006). Avrupa Tarihi. İmge Yayınları, Ankara.
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). (2009). Kırgızistan Ülke Bülteni. DEİK Yayınları, İstanbul.
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). (2012a). Kazakistan Ülke Bülteni. DEİK Yayınları, İstanbul.
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). (2012b). Kırgızistan Ülke Bülteni. DEİK Yayınları, İstanbul.
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). (2012c). Özbekistan Ülke Bülteni. DEİK Yayınları, İstanbul.
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). (2012d). Rusya Ülke Bülteni. DEİK Yayınları, İstanbul.
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu). (2012e). Türkiye-Türkmenistan. DEİK Yayınları, İstanbul.
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu). (2006). Tacikistan Ülke Bülteni. DEİK Yayınları, İstanbul.
- DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu). (2008). Türkmenistan. DEİK Yayınları, İstanbul.
- DTM (Duşanbe Ticaret Müşavirliği). (2016). 2015 Tacikistan Ülke Raporu. DTM Yayınları.
- Dugin, A. (2004). Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım. Küre Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, M. (2011). Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları. Rapor, Ankara.
- Erhan, Ç. (2002). "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları". Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye içinde; Der. Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir. Seçkin Yayınları, Ankara.
- Erol, M. S. (1999). Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri. İrfan Yayınları, İstanbul.
- Erol, M. S. (2016). Özbekistan Cumhuriyeti. ASAM (Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi) Türkistan Araştırmaları Masası.
- Frankel, J. (1970). National Interest. Pal Mall, London.

- Geostrategiçeskiye İmperativı (Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostrategik Gereklilikleri). Moskova, Mejdunarodniye Otnoşeniye Yayınları, Moskova.
- Golden, P. B. (2011). Central Asia in World History. Oxford University Press, New York.
- Golden, P. B. (2014). Dünya Tarihinde Orta Asya. Çev. Y. K. Taştan. Ötüken Yayınları, Ankara.
- Gorshenina, S. and Claude, R. (2006). Kabil'den Semerkand'a Arkeologlar Orta Asya'da. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gözen, R. (1998). "Türkiye'nin II. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları". Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim içinde, Der. İhsan Dağı. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Gözen, R. (2001). "Dış Politika Nedir?". 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası içinde, Der. İdris Bal. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Gümüş, E. (2004). Ülkeler Coğrafyası. Nobel Yayınları, Ankara.
- Haase, S. (2008). Central Asia: A Study of History, Society, Culture and its Affects on the Current Political and Economic Ideologies of Today's Leaders. Hawaii Pacific University, Diplomacy and Military Studies, Hawaii.
- Hobsbawn, E. (2003). Kısa 20.yy 1914-1991 Aşırıliklar Çağı. Sarmal Yayınları, İstanbul.
- İlhan, S. (1997). Türkiye'nin ve Türk Dünyasının Jeopolitiği. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- İlyas, A. İ. ve Haskınacı, Ş. (2003). Rusya Ülke Etüdü. İstanbul Ticaret Odası Tanıtım Yayıncılık, İstanbul.
- İnal, İ. (2017a). Kazakistan Ülke Raporu. Çerkezköy Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, İstanbul.
- İnal, İ. (2017b). Özbekistan Ülke Raporu. Çerkezköy Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Tekirdağ.
- İşyar, Ö. G. (2004). Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu. Alfa Yayınları, İstanbul.
- İTO (İstanbul Ticaret Odası). (1992). Özbekistan. KEİB/BDT Araştırmaları, İstanbul.
- İTO (İstanbul Ticaret Odası). (2005a). Kırgızistan Ülke Raporu. KİB/BDT Araştırma Dizisi, İstanbul.
- İTO (İstanbul Ticaret Odası). (2005b). Türkmenistan Ülke Raporu. KİB/BDT Araştırma Dizisi, İstanbul.
- İTO (İstanbul Ticaret Odası). (2011). Kazakistan Ülke Raporu. KEİB/BDT Araştırmaları, İstanbul.

- Kafkasyalı, M. S. (2012). “Orta Asyada Güç ve Zihniyet”, Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya içinde, Ed. M. Savaş Kafkasyalı. SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara.
- Kara, A. ve Yeşilot, O. (2011). Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- KASIAD. (2012). Türkmenistan Ülke Raporu. KASIAD Yayınları, Kocaeli.
- KATEV. (2003). Kazakistan Orta Asya'nın İncisi. KATEV Uluslararası Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, Almatı.
- Kerimov, İ. (2010). Yenilmez Güç ve Yüksek Maneviyat. Çev. Dr. Abdumurad Tilavov. Öncü Yayınları, Ankara.
- Kocaoğlu, T. (1998). “Özbekistan ile Türkistan'daki Diğer Bağımsız Devletlerin Siyasi Durumu”. Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları içinde, Der. Alâeddin Yalçinkaya. Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Konca, K. A. (2011). Türkmenistan Ülke Raporu. TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayını, Ankara.
- Kort, M. (2004). Nations in Transition: Central Asian Republics. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, New York.
- KTO (Konya Ticaret Odası). (2006). Rusya Federasyonu Ülke Raporu. KTO Yayınları, Konya.
- KTO (Konya Ticaret Odası). (2008a). Özbekistan Cumhuriyeti Ülke Raporu. KTO Yayınları, Konya.
- KTO (Konya Ticaret Odası). (2008b). Türkmenistan Ülke Raporu. KTO Yayınları, Konya.
- Lee, S. J. (2002). Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980. Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Mert, O. (2004). Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan. IQ Yayıncılık, İstanbul.
- Nakip, M. (2012). Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya, Ankara-Türkistan: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi. SFN Yayıncılık, Ankara.
- Onay, Y. (2002). Rusya ve Değişim. Nobel Yayınları, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2003). “İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı” 16.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öke, M. Ö. (1999). Geçiş Döneminde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Özcan, A. (2014). Türkmenistan Cumhuriyeti. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Coğrafyası Yayını, İstanbul.
- Özcan, S. A. (2005). Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar. Küre Yayınları, İstanbul.

- Öztürk, O. M. (2000). Rusya Federasyonu Askeri Doktrini. Asam Yayınları, Ankara.
- Paşa, Ş. (2010). “Tacikistan”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt. 39. İstanbul.
- Petersen, A. (2011). The World Island Eurasian Geopolitics and the Fate of the West. Praeger Security International ABC-CLIO, LLC, United States.
- Plano, J. C. and Olton, R. (1988). The International Relations Dictionary. Longman, Essex.
- Prizel, I. (1998). National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine. Cambridge University Press, Cambridge.
- Purtaş, F. (2005). Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu. Platin Yayınları, Ankara.
- Purtaş, F. (2008). “Orta Asya’nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya’da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri”, Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası içinde, Der. M. Turgut Demirtepe, USAK Yayınları, Ankara.
- Rashıd, A. (1994). The Resurgence of Central Asia: Islam or Nationalism?. Oxford University Press, Zed Books.
- Robbins, C. (2008). Apples Are From Kazakhstan. The Land That Disappeared. New York.
- Roy, O. (2000). Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi. Metis Yayınları, İstanbul.
- Sarı, A. A. (2015). Tacikistan Raporu. Genç İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği Yayınları, İstanbul.
- Sarı, Y. ve Alpay, M. (2010). “Özbekistan: Orta Asya’da Demokrasi Korkusu”. Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları içinde, Ed. K. İnat. Cilt. 1. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- SDE (Stratejik Düşünce Enstitüsü). (2010). Rusya Raporu. Başak Yayıncılık, Ankara.
- Selçuk, H. (2005). Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri Türk Cumhuriyetleri’nde Yatırım İmkânları. TASAM Yayınları, İstanbul.
- Somuncuoğlu, T. (2011). Kırgızistan Ülke Raporu. İGEME (İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi) Yayınları, Ankara.
- Sönmezoğlu, F. (2000). Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, 3. Basım. Der Yayınları, İstanbul.
- Tanrıseven, O. F. (2005). “Rusya Federasyonu’nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrininin İflası”. Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya üçlemesi I) içinde, Der. Mustafa Aydın. Nobel Yayınları, İstanbul.
- TETSİAD (Türkiye Ev Tekstili Sanayicileri ve İş Adamları Derneği). (1991). Rusya Ülke Raporu.
- Tezkan, Y. (2001). Kadim Komşumuz Yeni Rusya. Ülke Kitapları Yayınları, Ankara.

- Toraman, A. (2012). Geçmişten Günümüze Kırgızistan ve Kırgızlar. Türk Tarihi Araştırmaları Yayını. Türk Dünyası Serisi, Ankara.
- Turan, G. ve Dinç, A. (2015). Bolşevik Esaretinden Enerji İmparatorluğuna Türkmen İktisat Tarihi. Gazi Kitabevi Yayınları.
- Ülkü, İ. (2002). Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya. Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Vernadsky, G. (2010). Rusya Tarihi, Çev. D. Mızrak. Selenge Yayınları, İstanbul.
- White, S. (2004). Russia's New Politics the Management of a Post Communist Society, Fourth Printing. Cambridge University Press, United Kingdom.
- Yalçinkaya, A. (2012). "Orta Asya ve Kafkaslar Siyasi Tarihi". Orta Asya ve Kafkaslarda Siyaset içinde, Ed. H. Kılıç ve E. Toprak. Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, Eskişehir.
- Yaman, A. (2010). "Fergana Vadisi: Orta Asya'nın Jeopolitik ve Stratejik Merkezi". Dünya Çatışmaları, Cilt.1 içinde, Ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman. Ankara.
- Yapıcı, U. (2004). Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları; Orta Asya ve Kafkasya. Otopsi Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, M. (2011). Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri. Uluslararası Sempozyumlar Dizisi. SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, M. E. (2010). "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye - Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri". Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine içinde, Der. Tayyar Arı, Bursa, MKM Yayıncılık, Bursa.
- Yılmaz, R. (2013). Avrasya Paradoksu: Beklentiler ve Endişeler. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Sürelî Yayınlar

- Alperen, Ümit (2018). "Bir Kuşak Bir Yol' Girişimi ve Çin'in Orta Asya Politikası". Bilge Strateji, C.10, S.19: 17-38.
- Bezanis, L. (1996). "Militan İslam Korkusunu Sömürenler", Yeni Forum, Şubat 1996.
- Birdişli, F. (2013). "Türkmenistan'ın Uluslararası İlişkileri, Savunma ve Güvenlik Politikası". Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı. Ahmet Yesevi Üniversitesi Dergisi, 419-433.
- Cafersoy, N. (2002). "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları". Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Cilt. 8, Sayı. 4, 51-101.
- Eker, S. (2013). "Tacikistan Türkleri". Yeni Türkiye Dergisi, Yeni Türkiye Strateji Araştırma Merkezi Yayını, Cilt. 9, Sayı. 54, 2799-2814.

- Ener, M., Ahmedov, O. (2007). “Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi”. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, Cilt.2, Sayı.2, 117-136.
- Erkan, Ü. (2017). “Rus Modernleşmesinde Batı Karşıtlığının Tarihsel Temelleri”. Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih ve Kültür Sanat Araştırmaları E-Dergisi, Cilt.4, Sayı.1, 52-70.
- Güneş, M., Arslan, T. (2018). “Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı”. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, Cilt.4, Sayı.7, 32-60.
- Hatipoğlu, E. (2000). “Orta Asya Cumhuriyetleri Arasında Bölgesel İşbirliği ve Entegrasyon Hareketleri”. Avrasya Etüdüleri, No. 17.
- Hüseynov, F. (2004). “SSCB Dağıldıktan Sonra Halefiyet Sorunları”. Avrasya Etüdüleri, Sonbahar-Kış 2004.
- Kara, H. (2006). “Orta Asya Ülkelerindeki Etnik Yapının Bölge Güvenliğine Etkileri”. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt. 4, Sayı. 11, 101-109.
- Kibaroglu, M. (2000). “Rusya’nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrin”. Avrasya Dosyası Rusya Özel, Cilt. 6, Sayı. 2.
- Laumulin, M. (1999). “Strategiceskiye Interesi Evropeyskogo Soyuza v Tsentralnoi Azii” (AB’nin Orta Asya’daki Stratejik Çıkarları). Kazakistan-Spektor, No. 4, s. 66-96.
- Millar, J. R. (2004). “Encyclopedia of Russian History”. Reference & User Services Quarterly, Vol. 44, No. 1.
- Mughees, A., Rubab, M. and Akram, S. (2015). “Geo-Strategic Analysis of Central Asia and Interests Of Pakistan”. Grassroots, Vol. 2, No. 49, 144-151.
- Ökçün, A. G. (1958). “Dış Politikada Milli Menfaat”. AÜSBF Dergisi, Cilt. 13, Sayı. 4.
- Sergounin, A. A. (2000). “Russian Post-Communist Foreign Policy Thinking at the Cross-Roads: Changing Paradigms”. Journal of International Relations and Development, Vol. 3, No. 3, 3-8.
- Silvius, R. (2014). “The Russian State, Eurasianism and Civilisations in the Contemporary Global Political Economy”. Journal of Global Faultlines, Vol. 2, No. 1, 44-69.
- Solak, F. (2016). “Türkmenistan’ın Demografik Yapısı”. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt. 1, Sayı. 19, 801-807.
- Şahin, Z. (2017). “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Rusya’nın Kültürel Gelişimi Ve Batıya Uyum Çabaları”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 5(2), 171-191.
- Tatlıoğlu, D. (1999). “Türkmenistan’da Sosyo-Ekonomik Yapı Ve Dînî Hayat”. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 3, Sayı. 1, 203-220.

- Trenin, D. (2001). “Üçüncü Kuşak: 21. Yüzyıla Girerken Rus-Amerikan İlişkileri”. Avrasya Dosyası, Rusya Özel, Cilt. 6, Sayı. 4, 283-296.
- Tsyganikov, A. P. (1998). “Hard-Line Eurasianism and Russia’s Contending Geopolitical Perspectives”. East European Quarterly, Vol. 32, No. 3, 315-334.
- Zhaungzhzi, S. “New and Old Regionalism: The SCO and Sino-Central Asian Relations”. The Review of International Affairs, Yaz 2004, Sayı. 4.

Diğerleri

- Aliyev, N. Anadolu Ajansı, 07.07.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abnin-yeni-orta-asya-stratejisi-kirgizistanda-tanitildi/1525400>, Erişim Tarihi: 13.08.2019.
- Allworth, E. (2014). History of Central Asia. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/102315/history-of-Central-Asia/73536/Reunification>. Erişim Tarihi: 05.01.2019.
- Alparslan, F. (2006). Kırgızistan Turizm Coğrafyası. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Coğrafyası Anabilim Dalı, İstanbul.
- ASPR (Agency on Statistics Under President of The Republic of Tajikistan). (2018). <http://www.stat.tj/ru/>. Erişim Tarihi: 25.01.2019.
- Aytekin, M. (2011). “Bağımsızlığının Fırtınalı 20 Yılında Kırgızistan”. 21. Yüzyıl Entitüsü. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kirgizistan/2011/11/03/6357/bagimsizligini-n-firtinali-20-yilinda-kirgizistan>. Erişim Tarihi: 07.02.2019.
- Aziz, A. (2009). Rusya Federasyonu’nun Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Dış Politikası. Yüksek Lisans Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Strateji Bilimi, Kocaeli.
- Barlıbayev, S. (2002). Kazakistan’da Yatırım ve Ticaret Ortamı, Yabancı Yatırımlar ile İlgili Mevzuat ve Türk Şirketleri Açısından Verimli Yatırım Alanları. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Büke, H. (2007). Soğuk Savaş Sonrası Rusya’nın Orta Asya Politikaları. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, Kırıkkale.
- Canikoğlu, E. (2010). Putin Döneminde Rusya Federasyonunun Yakın Çevre Politikası (2000-2008). Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Çığır, E. (2010). Özbekistan’nın Demografik Yapısı. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Coğrafyası Anabilim Dalı, İstanbul.
- Demirkan, H. (1993). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Yeraltı Kaynakları Potansiyeline Yaklaşım. Türkiye XIII. Madencilik Kongresi, Ankara,

386-396. http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/5ac21cd0ef1b88e_ek.pdf.
Erişim Tarihi: 16.02.2019.

DİB (T.C. Dış İşleri Bakanlığı). (2016a). Özbekistan, <http://www.mfa.gov.tr/ozbekistansiyasi-gorunumu.tr.mfa>. Erişim Tarihi: 13.01.2019.

DİB (T.C. Dış İşleri Bakanlığı). (2016b). Tacikistan. <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?612dff31-578f-4ec2-9315-240432308ce0>.
Erişim Tarihi: 17.02.2019.

DİB (T.C. Dış İşleri Bakanlığı). (2016c). Türkiye Cumhuriyeti Aşkabat Büyükelçiliği Bilgi Notları. <http://ashgabat.emb.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121560>.
Erişim Tarihi: 11.01.2019.

DW, (Deutsche Welle). (2017). (April,29). “First freight train linking UK with China arrives in Yiwu”. <https://www.dw.com/en/first-freight-train-linking-uk-with-china-arrives-in-yiwu/a-38635908> (Erişim: 22.08.2019).

Ekenci, İ. (2016). Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye-Özbekistan ve Türkiye-Tacikistan İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi. Galatasaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul.

FSGS (Federalnaya Slujbo Gasudarstvennoy Statistiki). (2016). “Çistlennost Naseleniye”, <http://www.gks.ru/wps/wcm>. Erişim Tarihi: 20.02.2019.

FSGS (Federalnaya Sulujba Gasudarstvennoy Statistiki). (2018). http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/.
Erişim Tarihi: 25.01.2019.

Gümüş, H. (2010). “Türkiye'nin Orta Asya Politikası”. 11.10.2010. <http://www.tuicakademi.org/turkiyenin-orta-asya-politikasi/>, Erişim Tarihi: 03.01.2019.

İsmayilov, E. ve Budak, T. (2015). Bağımsızlık Sonrası Özbekistan'ın Enerji Politikası,

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), BİLGESAM Analiz/Enerji No:1203. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-41120150407131203.pdf>. Erişim Tarihi : 15.02.2019.

Jafarov, N. (2007). Güvenlik Anlayışının Dönüşümü (1991-2006). Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Kambarova, Ç. (2009). Kırgızistan'ın İç ve Dış Politika Paradigmaları. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Sakarya.

Karaağaçlı, A. (2012). Tacikistan'ın Siyasal ve Toplumsal Yapısı. BİLGESAM (Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi). İstanbul.

<http://www.bilgesam.org/incele/177/-tacikistan%E2%80%99in-siyasal-vetoplumsal-yapisi/#.WZWbqtJJbIU>. Erişim Tarihi:17.08.2017.

<https://ec.europa.eu/> (Avrupa Komisyonu). Erişim Tarihi: 15.08.2019.

http://www.ijhe.org/Published/201800_007_4_003.pdf). Erişim Tarihi: 23.08.2019.

Karıbayeva, D. (2006). Kazakistan'ın Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Dış Ticaretinde Meydana Gelen Gelişmeler. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

KİK (Kırgızistan İstatistik Kurumu), National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic. (2017). <http://www.stat.kg/en/statistics/naselenie/>. Erişim Tarihi: 07.01.2019.

Kurbanov, B. (2006). Orta Asya'da Jeopolitik ve Jeoekonomik Ögelerin Dış Politikaya Etkileri: Türkmenistan Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Bursa.

MNERK (Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan Committee on Statistics). (2018). http://stat.gov.kz/faces/homePage?_adf.ctrlstate=19wbu0bss3_17&_afLoop=2246650560217460 . Erişim Tarihi : 25.01.2019.

Narkeeva, M. (2011). Günümüz Kırgızistan'ında İslami Kuruluşların Faaliyetleri ve Toplumsal Sonuçları. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Nurmumin, N. (2010). Özbek Halkı Özgürlük İstiyor. uzxalqharakati.com/books/nn_ozbek_halki_ozgurluk_istiyor.pdf. Erişim Tarihi: 13.01.2019.

NSCR, (National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic). (2018). <http://stat.kg/en/statistics/naselenie/>. Erişim Tarihi: 25.01.2019.

Özdemir, H. (2006). AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Açısından Kazakistan'ın Bölgedeki Önemi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Topluluğu Anabilim Dalı.

Petrov, V. (2007). "Amerikanski Plan: Bolşaya Sentralnaya Asia" (Amerikan Projesi: Büyük Orta Asya). 25.09.2007. <http://www.islamnews.ru/news-7442.html>. Erişim Tarihi: 14.02.2019.

Saraç, E. (2008). Rus Dış Politikasını Şekillendiren Temel Dinamikler Çerçevesinde Rusya Federasyonu-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (Türkistan) İlişkileri (1991-1999). Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

SCRS (The state committee of the republic of uzbekistan on statistics). (2018). <http://www.stat.uz/en/>. Erişim Tarihi: 25.01.2019.

SSCT (State statistical committee of Turkmenistan). (2018). <http://www.stat.tr/en/>. Erişim Tarihi: 25.01.2019.

SSY (Steel Statistical Yearbook), Uluslararası istatistik veri paylaşım sitesi. (2016). <https://knoema.com/SSY2014/steel-statistical-yearbook-2016?country=1001700turkmenistan>. Erişim Tarihi: 08.02.2019.

Takar, M. (2018). Rusyanın Avrasyacılık Yaklaşımında Orta Asya Ülkelerinin Önemi.

Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.

Usmanova, J. (2008). Rusya Federasyonunun Orta Asya Politikası (1991-2006). Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

Ünal, L. (2010). Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Kırgızistan İlişkileri. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı, Ankara.

Ydyrys, K. (2012). Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevre" Politikası ve Orta Asya Güvenliği Üzerindeki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi.